

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Michaela Jartymová

URČENÍ A POPŘENÍ OTCOVSTVÍ

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Katedra občanského práva

listopad 2012

Závazně prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací na téma Určení a popření otcovství vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. listopadu 2012

.....
Michaela Jartymová

Na tomto místě bych ráda poděkovala své konzultantce doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc. za cenné podněty a za trpělivost při zpracovávání této práce a také své rodině za to, že mi byla oporou.

V Praze dne 25. listopadu 2012

.....
Michaela Jartymová

OBSAH

Seznam použité literatury a citovaných zdrojů

Úvod

1. Právní úprava určení otcovství
 - 1.1. Historický exkurs
 - 1.2. Platná právní úprava obecně
2. Obecná úprava rodičovství
3. Určení mateřství
4. Určení otcovství
 - 4.1. První domněnka
 - 4.1.1. Současná úprava
 - 4.1.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku
 - 4.2. Druhá domněnka
 - 4.2.1. Současná úprava
 - 4.2.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku
 - 4.3. Třetí domněnka
 - 4.3.1. Současná úprava
 - 4.3.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku
 - 4.4. Určování otcovství mimo systém domněnek
5. Popření otcovství
 - 5.1. Popření první domněnky otcovství
 - 5.1.1. Současná úprava
 - 5.1.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku
 - 5.2. Popření druhé domněnky otcovství
 - 5.2.1. Současná úprava
 - 5.2.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku
 - 5.3. Popření první a druhé domněnky otcovství nejvyšším státním zástupcem, resp. soudem
 - 5.3.1. Současná úprava
 - 5.3.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku

- 6. Důkazní prostředky používané ve filiačních sporech**
- 7. Komparatistická studie úpravy určování a popírání otcovství ve vybraných zemích Evropy**
 - 7.1. Spolková republika Německo**
 - 7.2. Polsko**
 - 7.3. Rakousko**
 - 7.4. Slovensko**
 - 7.5. Maďarsko**
 - 7.6. Francie**
- 8. Relevantní judikatura Evropského soudu pro lidská práva**
 - a) Rasmussen proti Dánsku**
 - b) Mikulić proti Chorvatsku**
 - c) Odièvre proti Francii**
 - d) Shofman proti Rusku**
 - e) Mizzi proti Maltě**
 - f) Rozanski proti Polsku**
 - g) Jäggi proti Švýcarsku**
 - h) Paulík proti Slovensku**
 - i) Ahrens proti Německu**
 - j) Kautzor proti Německu**
 - k) Godeli proti Itálii**
- 9. Závěr**
- 10. Abstract**

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A CITOVANÝCH ZDROJŮ:

Komentáře, učebnice, monografie a jiné prameny:

a) prameny české:

- Adamová, K., Mates, P.: Právní pověry. 1. vydání. Praha, Linde Praha, 1997, 162 s.
- Hess, L.: Co jste se v novinách nedočetli o babyboxech. Praha, Petrklíč, 2009, 176 s.
- Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, 566 s.
- Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. vydání. Brno, Doplněk, 2006, 400 s.
- Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině. Komentář. 9. vydání. Praha, Leges, 2011, 456 s.
- Mares, A., Horská, P.: Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny. Praha, Cefres, 2001, 125 s.
- Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl. Práva a svobody. Komentář. 2. vydání. Praha, Linde Praha, 1999, 976 s.
- Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha, Wolters Kluwer, 2009. 632 s.
- Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, 288 s.
- Schelle, K., Schelleová, I.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. 1. Vydání. Brno, Doplněk, 1993, 602 s.
- Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. 1. svazek. 5. vydání. Wolter Kluwers, 2009, 460 s.
- Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. 3. svazek. 5. vydání. Praha, Wolter Kluwers, 2009, 308 s.
- Veselá, R. a kol.: Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy. Eurolex Bohemia, 2005, 288 s.
- Winterová, A. a kol.: Civilní právo procesní. 6. vydání. Praha, Linde, 2011, 712 s.

b) prameny zahraniční:

- ABGB, ManZ Tschenkommentar. 21. vydání. Dittrich-Tades, 2005 (Erster Teil: Von dem Personen Rechte, 3. Hauptstück: Von den Rechten zwischen Eltern und Kindern, § 137 – 186a).
- Bürgerliche Gesetzbuch. Münchner Kommentar. 4. Auflage. Verlag C. H. Beck.
- Code Civil. 1. vydání. Paris, Dalloz, 2005 (Titre Préliminaire, Livre 1 – Des Persones, Titre VII – De la Filiation, articles 310-1 – 342-8).

Sborníky a časopisecké články:

Fialová, L.: Využití výsledků českého historicko-demografického výzkumu pro dějiny rodiny. In Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny. Praha, Cefres, 2001, s. 85 - 106.

Haderka, J.: Vyvratitelnost domněnky otcovství v zákoně o rodině. Socialistická zákonnost č. 3/1964, s. 32 – 39.

Haderka, J.: Určování otcovství souhlasným prohlášením rodičů. Socialistická zákonnost č. 2/1968, s. 95 – 98.

Haderka, J.: Soudobé lékařství a jeho význam pro právní úpravu určování otcovství. Právní obzor č. 7/1975, s. 613 – 623.

Haderka, J.: K některým problémům konkurence paternitních domněnek. Bulletin advokacie, červen – září/1979, s. 17 – 29.

Haderka, J.: K některým aspektům první domněnky otcovství. Bulletin advokacie, duben – červen/1982, s. 96 – 107.

Haderka, J.: K některým aspektům aplikace § 58 odst. 2 zákona o rodině. Bulletin advokacie, červenec – září/1983, s. 183 – 191.

Haderka, J.: Umělé oplodňování a otázky rodičovství v novelizovaném zákonu o rodině. Bulletin advokacie, duben – červen/1985, s. 81 – 98.

Haderka, J.: K některým problémům expertízy ve filiačních sporech. Bulletin advokacie, leden – březen/1990, s. 39 – 47.

Hořínek, A.: DNA paternitní test z pohledu dosud platných paragrafů zákona o rodině. Zdravotnictví a právo č. 2/2000.

Hronková, J.: Vylučování z otcovství v soudních sporech bez vyšetření krevní příslušnosti matky nebo označeného otce. Socialistická zákonnost č. 7/1987, s. 398 – 399.

Hrušáková, M., Králíčková, Z.: Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? Právní rozhledy č. 2/2005, s. 53 – 57.

Hynie, J.: Sexuologické problémy v paternitních sporech. Socialistická zákonnost č. 8/1965, s. 15 – 19.

Klen, R., Mitlöchner, M.: Použití vyšetření Y chromozomu v paternitních sporech. Socialistická zákonnost č. 10/1970, s. 586 – 588.

Klimentová, D.: Dánská právní úprava otcovství. In sborník Pocta Sentě Radvanové. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 263 – 269.

Kmoníček, A., Kulich, V., Přibilová, A., Tlapák, M.: Provádění znaleckých imunohematologických posudků. Socialistická zákonnost č. 2/1966, s. 91 – 98.

- Lukešová, J., Neduchalová, A.: Chcete mě?!! In Sborník Pocta Sentě Radvanové. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 295 – 302.
- Melicharová, D.: Právo znát svůj genetický původ. Zdravotnictví a právo č. 2/2004.
- Melicharová, D.: Třetí domněnka otcovství – přežitý relikt? In Pocta Sentě Radvanové. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 311 – 318.
- Nová, H.: Baby-boxy, schránky pro odložené děti z pohledu právní úpravy.
- Nová, H.: Úprava výchovy dítěte odloženého do babyboxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu. Praha, Právo a rodina č. 5/2009.
- Pegner, M.: Nejistí rodiče: Určování otcovství v praxi. Moje zdraví č. 1/2006, s. 46 – 47.
- Sekla, B.: Dědičně biologická zkouška jako pozitivní průkaz rodičovství. Socialistická zákonost č. 3/1964, s. 33 – 34.
- Slepička, L., Bártová, A.: O nutnosti matematického hodnocení výsledků genetických zkoušek. Socialistická zákonost č. 8/1974, s. 473 – 481.
- Vacura, J.: K některým otázkám znaleckých posudků vyžadovaných ke zjištění otcovství. Socialistická zákonost č. 5/1978, s. 295 – 297.
- Winterová, A.: Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek. Správní právo č. 5-6/2003.
- Zuklínová, M.: Několik poznámek k právním otázkám okolo baby-schránek. Praha, Právní rozhledy č. 7/2005.

Použité informační zdroje:

ASPI	automatizovaný systém právních informací
www.nalus.usoud.cz	vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu České republiky
http://www.vlada.cz	oficiální server vlády České republiky
http://obcanskyzakonik.justice.cz	oficiální server českého soudnictví
http://www.czso.cz	oficiální server Českého statistického úřadu
http://www.nsoud.cz	oficiální server Nejvyššího soudu České republiky
http://www.echr.coe.int/echr/en/hudoc	oficiální server Evropského soudu pro lidská práva
www.zbierka.sk	Sbírka zákonů Slovenské republiky
dejure.org/gesetze/BGB/1598a.html	Německo německý občanský zákoník
http://www.infor.pl	polský občanský zákoník
http://net.jogtar.hu	maďarský občanský zákoník

Právní předpisy (včetně zkratk) a důvodové zprávy k nim:¹

a) české předpisy

ZPR	zákon č.265/1949 Sb., o právu rodinném
ZR	zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině
o. s. ř.	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
OZ	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
zákon o péči o zdraví lidu	zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu
vyhláška č. 11/1988 Sb.	vyhláška č. 11/1988 Sb., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky
Ústava	ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
Listina	ústavní zákon č. 2/1993 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod
ZMPS	zákon č. 97/1993 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním
zákon č. 359/1999 Sb.,	zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
zákon o matrikách	zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů
zákon č. 422/2004 Sb.	zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, zákon č. 30/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění
zákon č. 227/2006 Sb.	zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých zákonů
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
ZSZS	zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách
NOZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
zákon č. 91/2012 Sb.	zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním

¹ Není-li uvedeno jinak, platí, že jsou právní předpisy uvedeny ve znění pozdějších předpisů.

Pokyn obecné povahy nejvyššího státního zástupce 6/2003 o postupu státních zástupců při prošetřování předpokladů žaloby podle § 62 a 62a zákona o rodině

Tisková zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí „MPSV nechce bránit vzniku „baby-boxů“ ze dne 19. 1. 2005.

Tisková zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 16. 3. 2006.

Důvodová zpráva k novele zákona o rodině provedené zákonem č. 84/2012 Sb.

Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.)

b) předpisy zahraniční a mezinárodní

Všeobecná deklaráce lidských práv

sdělení č. 120/1976 Sb.	Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
sdělení č. 104/1991 Sb.	Úmluva o právech dítěte
sdělení č. 209/1992 Sb.	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
sdělení č. 132/2000 Sb. m. s.	Evropská úmluva o osvojení dětí
sdělení č. 47/2001 Sb. m. s.	Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství
sdělení č. 54/2001 Sb. m. s.	Evropská úmluva o výkonu práv dětí
nařízení Rady (ES) 2201/2003	nařízení Rady (ES) 2201/2003 o soudní pravomoci a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti
sdělení č. 91/2005 Sb.	Úmluva o styku s dětmi
CC	Code Civil (francouzský občanský zákoník, schválený 21. 3. 1804)
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch (německý občanský zákoník, účinný od 1. 1. 1900)
ABGB	Algemeines Bürgerliches Gesetzbuch (současný rakouský občanský zákoník nebo dle kontextu patent č. 946 Sb z. s. z 1. června 1811)

Rozhodnutí soudů:

R 1/65; R 98/67; R 7/1970; R 32/1983; R 48/1984; R 49/1990, sp. zn. I. ÚS 987/07; sp. zn. Pl. ÚS 15/09; sp. zn. 21 Cdo 298/2010

Rozhodnutí ESLP ze dne 28. 11. 1984, stížnost č. 8777/79, kauza Rasmussen proti Dánsku.

Rozhodnutí ESLP ze dne 7. 2. 2002, stížnost č. 53176/99, kauza Mikulić proti Chorvatsku.

Rozhodnutí ESLP ze dne 13. 2. 2003, stížnost č. 42326/98, kauza Odiévre proti Francii.

Rozhodnutí ESLP ze dne 24. 11. 2005, stížnost č. 7486/01, kauza Shofman proti Rusku.

Rozhodnutí ESLP ze dne 12. 1. 2006, stížnost č. 26111/02, kauza Mizzi proti Maltě.

Rozhodnutí ESLP ze dne 18. 5. 2006, stížnost č. 55339/00, kauza Rozanski proti Polsku.

Rozhodnutí ESLP ze dne 13. 7. 2006, stížnost č. 58757/00, kauza Jäggi proti Švýcarsku.

Rozhodnutí ESLP ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05, kauza Paulík proti Slovensku.

Rozhodnutí ESLP ze dne 22. 3. 2012, stížnost č. 23338/09, kauza Kautzor proti Německu.

Rozhodnutí ESLP ze dne 22. 3. 2012, stížnost č. 45071/09, kauza Ahrens proti Německu.

Rozhodnutí ESLP ze dne 25. 9. 2012, stížnost č. 33783, kauza Godelli proti Itálii.

ÚVOD

Mater semper certae est, pater incertus. Jeden z prvních právních principů, který se studenti mnoha právnických fakult ve světě učí již na počátku svého studia v římském právu. Tento římsko-právní princip je vodítkem pro určování a popírání otcovství napříč dějinami. Každý člověk vznikl interakcí mužských a ženských pohlavních buněk. Můžeme tedy říci, že každý člověk podle toho má též svého biologického otce a biologickou matku, z jejichž pohlavních buněk vznikl. V této práci se problematikou mateřství hodlám zabývat pouze okrajově, neboť je jedním z určujících faktorů podmiňujících určení statusové otázky otcovství.

Bez ohledu na právní problematiku je fascinující také pokrok vědeckého poznání v oblasti lékařství, biologie a genetiky, který právo velice ovlivňuje tím, že přináší nové postupy. Dochází ke zpřesňování dokládání původu; jen za posledních několik desetiletí prošlo dokazování závratným vývojem. Od dokazování krevními testy prováděnými na základě objevu skupinových systémů červených krvinek ve 20. letech minulého století a v 70. letech HLA systému se v 80. letech přechází k dokazování expertizami založenými na poznatcích molekulární genetiky člověka (DNA testy).²

Toto téma jsem si zvolila nejen pro svůj vztah k dané problematice z hlediska matky dítěte, ale i kvůli zajímavé, aktuální a celospolečensky významné tematice, zaznamenanší v nedávné době zejména jistou nestabilitu, kterou bylo třeba vyřešit, týkající se popírání otcovství. Tato situace byla vyvolána zrušením § 57 odst. 1 zákona o rodině nálezem Ústavního soudu ze dne 8. července 2010, sp. zn. Pl. ÚS 15/09. Na něj v současnosti navázal poslanecký návrh novely zákona o rodině, který v nedávné době prošel legislativním procesem (sněmovní tisk 480/0, senátní tisk č. 274) a byl přijat jako zákon č. 84/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon nabyl platnosti dne 7. února 2012 a účinnosti ke dni 20. března 2012. Z důvodové zprávy vyplývá, že se nejedná o nově navrhovanou úpravu, neboť byla navrhována již jako součást sněmovního tisku č. 205, který byl Senátem vrácen Poslanecké sněmovně, a ta jej jako celek zamítla, nikoli ovšem pro úpravu, která je obsahem přijatého

² Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, s. 74.

zákona č. 84/2012 Sb. Na pozadí této novely stojí nejen rozsáhlá práce legislativního aparátu, ale i rozhodovací praxe soudů. Proto se domnívám, že je vhodné osvětlit podstatné body tohoto zákona srovnáním s úpravami vybraných evropských států a jejich legislativou v oblasti popírání otcovství.

Za zmínku ovšem stojí též již zmíněná problematika vývoje důkazních prostředků, tzv. baby-boxy, nepřímo také surogační (náhradní) mateřství, utajené a anonymní porody a další. Tyto a dále nastolené otázky jsou celospolečenským problémem a v zájmu právní jistoty je třeba, aby byly řádně upraveny právními předpisy.

Tzv. baby-boxy jsou v našich poměrech v dnešní době již relativně zdomácněným jevem a jsou obecně kladně přijímaným veřejností. Ale jejich zavádění provázelo svého času mnoho právních nejasností a jejich úprava byla nejprve nijaká (jednalo se o záležitosti *preater legem*) a později nedostačující. Dne 16. března 2006 vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí metodiku pro případy dětí odložených do baby-boxů. Bylo třeba též seznámit blíže veřejnost s tímto institutem, aby mohlo být v případě potřeby postupováno v souladu s právem a urychlen následný proces adopce dětí uložených do baby-boxů.

Tato práce je rozdělena do devíti částí, které jsou dále členěny do oddílů a pododdílů. Problematikou určování a popírání otcovství se zabývám analyticko-deskriptivní a historicko-srovnávací metodou.

Nejprve se zabývám systematicky právní úpravou určující pro určení a popření otcovství. S ohledem na překotný vývoj v nedávných dnech uvádím v počátku práce stručný historický exkurs a pokračuji popisem platné právní úpravy obecně.

V další části považuji za nutné nahlédnout na otázky rodičovství souhrnně, neboť otcovství je spolu s mateřstvím jednou z forem rodičovství a zároveň určení mateřství je určujícím východiskem pro určení otcovství.

Následně podávám výklad k některým aktuálním otázkám mateřství, např. utajeným a anonymním porodům a asistované reprodukci, včetně jejich způsobů, a náhradnímu (surogačnímu) mateřství.

Hlavní část této práce, určování otcovství, je obsažena ve čtvrté části, která je rozdělena na čtyři oddíly v návaznosti na prvou, druhou a třetí domněnku otcovství. Zde k jednotlivým domněnkám rozvádím úpravu *pro futuro* tak, jak je obsažena v novém občanském zákoníku, který před nedávnou dobou prošel kompletně legislativním procesem a byl přijat jako zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s účinností k 1. lednu 2014. Vzhledem k tomu, že se mohou vyskytnout i případy, které se nedají subsumovat pod systém domněnek, zabývám se jimi ve čtvrtém oddíle této části.

Podstatnou pro tuto diplomovou práci je samozřejmě i pojednání v páté části, zabývající se popíráním otcovství. Tato část čítá tři oddíly, tematicky probírající jednotlivé aspekty popěrného práva podle jednotlivých domněnek.

Logicky navazující je procesní stránka zkoumané tematiky. Tou se zabývám v části šesté nazvané Důkazní prostředky používané ve filiačních sporech, jmenovitě se jedná o znalecké posudky v oblasti hematologie, sexuologie, gynekologie, antropologie a v neposlední řadě nejnověji a nejpřesněji užívanou DNA diagnostiku.

Rovněž mne upoutala komparativní stránka popěrného práva v jednotlivých evropských zemích, a proto ji připojuji v další části, neboť byla inspirací pro výše zmíněný nově přijatý zákon č. 84/2012 Sb. i zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

V návaznosti na komparatistickou studii je podstatné uvést i významná rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, která se problematikou určování a popírání otcovství zabývala.

Devátá a závěrečná část shrnuje celkový vývoj úpravy určení a popření otcovství v České republice i v okolních státech s ohledem na relevantní judikaturu Evropského soudu pro lidská práva.

1. Platná právní úprava určení otcovství

Úprava určování a popírání otcovství náleží do oboru rodinného práva, které je součástí občanského práva. Rodinné právo je jedním ze základních oborů soukromého práva, v důsledku toho se i zde uplatňuje princip rovnosti subjektů, jmenovitě otce, matky a dítěte, kteří vystupují jako nositelé práv a povinností vyplývajících z rodinného práva. Část úpravy je upravena dispozitivními právními normami. Nicméně s ohledem na to, že úprava rodičovství je jedním ze základních statusových práv, vyskytují se zde často i kogentní právní normy.³

1.1. Historický exkurs

Určování otcovství (tzv. *filiace*) byla upravena již římským právem. Římské právo upravovalo legitimaci dětí narozených mimo manželství (*per matrimonium subsequens*) několika způsoby. Vývojově mladší je kanonické právo, které se v otázce uznávání otcovství nechalo inspirovat. Děti nemanželské měly původně zcela bezprávné postavení; v Anglii nebyl založen ani vztah k matce, ani k otci, což moderní právní řády považují za nehumánní. Tento stav se změnil až v 16. století.⁴

Vývoj na poli určování rodičovství, resp. otcovství, lze dohledat alespoň částečně v matrikách. Leckdy byla u jména otce informace zcela vynechána, neboť otcovství reálně nebylo možno zjistit. Vyskytovaly se i případy, kdy bylo jméno otce do evidence zaneseno dlouho po narození dítěte. O paternitní spory nebyla nouze dokonce i v období, kdy cizoložství a smilstvo bylo sankcionováno trestněprávními předpisy. V českých zemích trestní zákoník v 18. století definoval trestný čin cizoložství jako pohlavní styk s vdanou ženou či mužem a trestný čin smilstva jako dobrovolný pohlavní styk s pannou či vdovou.⁵

Středověk přinesl na našem území počáteční úpravu rodinného práva ve svých stručných pramenech. Právo se členilo na zemské (šlechtické) a práva zvláštní, mezi ně patřila práva městská, církevní, horní, viniční apod. Úprava rodinného práva byla ponejvíce v pramenech zemského práva. Zemské právo bylo po celý středověk převážně

³Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. 3. svazek. 5. vydání. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 13.

⁴Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, s. 73.

⁵Adamová, K., Mates, P.: Právní pověry. 1. vydání. Praha, Linde Praha, 1997, s. 60.

obyčejovým právem a psané právo bylo spíše výjimkou, zejména se jednalo o sněmovní usnesení, nálezy zemského soudu a hlavně zákonodárné akty panovníka, které vyvrcholily v ucelené kodifikace. Za zmínku stojí Výsady Boleslavovy (992), Břetislavovy dekrety (1039), Výsady Soběslavovy a Statuta Konrádova.⁶

Z historických pramenů lze citovat Koldínův zákoník Práv městských Království českého z roku 1579, který stanovil za cizoložství trest smrti. Dostupnými důkazními prostředky byly zejména svědkové, městští rychtáři, kteří měli právo kontrolovat tzv. poctivé spaní (což bychom dnes považovali za zásah do soukromí, neboť se jednalo o to, že mohli zjišťovat, zda osoby, které spolu spočinuly v loži, jsou manžely, pokud ne, byly označeny za cizoložníky). Za průkazný se považoval fakt, že muž přivedl ženu do „jiného stavu“. Dokazování otcovství se neprovádělo příliš snadno, neboť neexistovaly jiné způsoby než prostřednictvím svědků, kterým se budoucí otec svěřil. Koldínův zákoník umožňoval muži popřít otcovství složením přísahy, že s matkou dítěte nesouložil. Pokud se ženě nepovedlo prokázat opak, byla sama potrestána jako cizoložnice a její potomek měl statut bezectného pancharta.

Jako sankci za smilstvo stanovil Koldínův zákoník výprask metlou. Za důkaz bylo považováno opět obtěžkání ženy. Otcovství bylo prokazováno oznámením ženy i výpovědí svědků. Podařilo-li se ženě prokázat, že s mužem souložila v rozhodné době motivována sňatkem, soudní spor se vyřešil smírně – uzavřením manželství, které zaručilo oběma uchování cti. Žaloby o dodržení manželského slibu podávali často i muži pod vidinou získání ženina majetku.⁷

Dalším významným podkladem pro určování otcovství se jeví předpis o vedení matrik přijatý za reforem Josefa II. v letech 1781 a 1784. Matriky vedené církví patří mezi nejčastější prameny využívané historickou demografií, podávají základní rysy populačního vývoje od poslední třetiny 17. století. Podle statistiky z roku 1805 byl podíl dětí narozených mimo manželství asi 5 %.⁸ Předpokládalo se, že obdobná situace byla i ve století předchozím. Výjimkou v tomto počtu byla Praha, v níž podíl nemanželských dětí

⁶ Schelle, K., Schelleová, I.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. 1. Vydání. Brno, Doplněk, 1993, s. 6 a násl.

⁷ Adamová, K., Mates, P.: Právní pověry. 1. vydání. Praha, Linde Praha, 1997, s. 60.

⁸ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, s. 74.

dosahoval v první polovině 18. století až 25 % všech narozených dětí.⁹ Muži měli možnost nechat se dobrovolně zapsat do matriky jako nemanželští otcové a ženám s nemanželskými dětmi utajit své pravé jméno.

Je prokázáno, že docházelo k odkládání dětí zejména u dveří farních úřadů či klášterů. Proto byl roku 1781 zřízen oficiální nalezinec u sv. Apolináře (v prostorách dnešní Gynekologicko-porodnické kliniky).¹⁰

V Evropě lze rozpoznat vliv dvou velkých kodexů, které rozčlenily způsob určení a popření otcovství na dva systémy. První z nich je ovlivněn francouzským Napoleonským kodexem Code Civil z roku 1804. Tento zákoník dětem zakazoval svým ustanovením čl. 340 pátrat po otci, čímž se snažil uchránit manželství a děti v manželství zrozené, takže nemanželské děti měly jedinou možnost jak získat právní vztah k otci, a to pouze za podmínky, že je otec dobrovolně za své potomky jednostranným prohlášením uznal, což jim zajistilo alespoň částečné dědické právo.¹¹

Druhý systém vznikl v návaznosti na rakouský Všeobecný zákoník občanský (dále jen „ABGB“), který je ovlivněn přirozenoprávními idejemi. Po dlouhé přípravě rozsáhlého kodexu, který se snažili zpracovat již právní odborníci za Marie Terezie, Josefa II., Leopolda II. (vždy skončili pouze ve fázi rozpracovanosti osnovy případně některých partikulárních úprav), se konečně v roce 1796 podařilo dokončit osnovu nového kodexu. Císař František nařídil, aby zemské koncentrační komise podaly do dvou let vyjádření, a zároveň rozhodl, že se osnova na zkoušku uvede v platnost v západní Haliči (patentem z 13. února 1797, čís. 337 Sb. z. s. byla vydána jako Západohaličský zákoník). Celé Rakouské země přijaly potom pod císařovou sankcí, která byla udělena 26. dubna 1811, zákoník pod názvem Všeobecný zákoník občanský pro veškeré německé země dědičné. Byl vyhlášen patentem z 1. června 1811, čís. 946 Sb. z. s., s platností pro všechny země, které tvořily Rakousko. Uhersko jej později také přijalo, ale po vydání Říjnového diplomu byl v roce 1860 navrácen předešlý stav, kdy základem občanského práva byla tzv.

⁹Fialová, L.: Využití výsledků českého historicko-demografického výzkumu pro dějiny rodiny . In Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny. Praha, Cefres, 2001, s 87, 91.

¹⁰ Fialová, L.: Využití výsledků českého historicko-demografického výzkumu pro dějiny rodiny. In Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny. Praha, Cefres, 2001, s 92. Dobové prameny dokládají, že děti byly v Praze ve Vlašském špitále odkládány již dříve. V 18. století bylo zřizování i užívání služeb nalezinců běžné.

¹¹ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, s. 73.

judexkuriální konference.¹² Výchozí myšlenkou úpravy rodičovství bylo, že matka je vždy jistá, a zároveň má každé dítě nárok i na určení svého otce.¹³

Autentickou verzí, v níž byl ABGB vyhlášen, byla němčina. ABGB obsahoval 1502 paragrafů, členil se na 3 díly. Úpravu určování a popírání otcovství bychom našli v jeho prvním díle „O právu osobním“, první hlavě „O právech, která se týkají osobních vlastností a poměrů“, pododdílu VII. „Z poměru rodinného. Rodina, příbuzenství a švagrovství“. Zde v § 40 až 42 definoval rodinu, příbuzenství a švagrovství, jejich stupně, rodiče a děti. Další a konkrétnější úprava byla v hlavě třetí „O právech mezi rodiči a dětmi“. ABGB ještě rozlišuje mezi dětmi manželskými a nemanželskými, a tak manželské děti upravuje v odstavcích nazvaných „Vznik právního poměru mezi rodiči a dětmi manželskými“ v § 137 a 138. První domněnka otcovství manžela matky platila pro děti narozené za trvání manželství (narodily-li se v sedmém měsíci po uzavření manželství) nebo narozené deset měsíců po mužově smrti či po úplném zániku manželství. Třetí novelou ABGB z r. 1916 byly lhůty zpřesněny tak, že „sedmý měsíc“ byl nahrazen „180 dny“ a „deset měsíců“ nahrazeno „300 dny“. Vzhledem k nedostatečně rozvinuté technice a vědě, bylo relativně složité a nepřesné dokazování popření otcovství. Buď musel muž, aby prokázal, že dítě nezplodil, poukázat, že v rozhodné době byl na cestách, nebo musel prokázat, že trpí chorobou, která vylučovala možnost oplodnit ženu.¹⁴

Stejně složitě se prokazovalo, že dítě je nemanželské. Ženě muselo být dokázáno, že cizoložila, případně, že dítě nemá s manželem. Aby se dítě považovalo za manželské, muselo být v manželství už počato, proto v § 155 bylo stanoveno, že byt' je porodila manželka, nesmí se tak stát před 180 dny po uzavření sňatku nebo po 300 dnech po zrušení manželství, pod sankcí nemanželského statutu. V § 156 pro případ, kdy muž, který o těhotenství do sňatku nevěděl, do tří měsíců po zjištění těhotenství své ženy popřel otcovství před soudem, platilo, že se jedná o nemanželské dítě. V dalších ustanoveních ABGB řeší manželský a nemanželský status dítěte a jejich legitimaci

K popření otcovství se ABGB dostává až v § 163 a 164. Komu bude prokázáno způsobem podle soudního řádu, že s matkou souložil v době, od které neprošlo do porodu méně než 180 a více než 300 dní, anebo kdo to třeba jen mimo soud dozná, o tom se má za

¹² Schelle, K., Schelleová, I.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. 1. vydání. Brno, Doplněk, 1993, s. 9 – 21.

¹³ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, s. 74.

¹⁴ Adamová, K., Mates, P.: Právní pověry. 1. vydání. Praha, Linde Praha, 1997, s. 61, 62.

to, že dítě zplodil.¹⁵ Zápis otcova jména do knihy křtěnců nebo narozených, k němuž došlo prohlášením matky, je úplným důkazem jen tehdy, pokud jméno bylo zapsáno podle zákona a otec souhlasil a doložil vysvědčení duchovního správce a kmotra s dodatkem, že otce osobně znají.¹⁶

Specifickou úpravu dokazování otcovství podle ABGB se tato práce zabývá v příslušné části věnované jednotlivým důkazním prostředkům při popírání otcovství.

ABGB platil na našem území od 1. 1. 1812 do přijetí zákona č. 265/1949, o právu rodinném (dále jen „ZPR“). V této právní úpravě se opustilo rozlišování dětí podle původu (na manželské a nemanželské).¹⁷ Zákon o právu rodinném byl zrušen až platným zákonem o rodině, který je účinný od 1. 4. 1964. Jeho účinnost bude ukončena k 31. 12. 2013, neboť bude derogován zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále též „NOZ“).

¹⁵ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, s. 74.

¹⁶ Schelle, K., Schelleová, I.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. 1. vydání. Brno, Doplněk, 1993, s. 66 – 71.

¹⁷ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, s. 74.

1. 2. Platná právní úprava obecně

Podíváme-li se na úpravu určování rodičovství, potažmo otcovství z pohledu hierarchie právních předpisů, na vrcholu stojí Ústava (ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů, dále jen „Ústava“) a ústavní zákony. Problematiky určování a popírání otcovství se dotýká preambule a procesních otázek čl. 4 Ústavy, který stanoví, že základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci. V čl. 96 odst. 1 Ústava deklaruje rovnost všech účastníků řízení před soudem.

Nejdůležitějším z ústavních zákonů je pro Českou republiku konkrétně usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky (dále jen „Listina“). Pro úpravu určování a popírání otcovství je podstatný zejména čl. 32 odstavce 1, 3 a 4 Listiny.

Čl. 32 Listiny stanoví ve svém prvním odstavci, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona a že zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. Úprava vychází s bagatelními formulačními obměnami¹⁸ z § 126 Ústavní listiny z roku 1920. Navazuje také na čl. 23 a 24 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech¹⁹ a na čl. 10 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech²⁰. Úprava provedená Listinou se vztahuje nejen na české občany, ale i na cizince podle čl. 42 odst. 2 Listiny. Rodičovstvím je míněno rodičovství otce i matky, resp. obou bez ohledu na to, zda uzavřeli manželství. Touto úpravou není myšleno biologické rodičovství, ale jedná se o rodičovství právní. Jejich rozdíl bude nastíněn v dalším textu.

¹⁸ Kromě stylistické změny byla vypuštěna ochrana mateřství. Ustanovení § 126 Ústavní listiny z roku 1920 nazvané Manželství a rodina znělo: „Manželství, rodina a mateřství jsou pod zvláštní ochranou zákonů“.

¹⁹ Čl. 23 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech stanoví, že: „Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má právo na ochranu společnosti a státu. Státy, smluvní strany Paktu, podniknou vhodné kroky k tomu, aby zajistily stejná práva a povinnosti snoubenců při sňatku, v manželství a při rozvodu. Při rozvodu se rozhodne o nutné ochraně dětí.“ Čl. 24 Paktu dále upravuje, že: „Každé dítě má bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, národnostního nebo sociálního původu, majetku nebo rodu právo na takovou ochranu, která mu přísluší s ohledem na jeho postavení nezletilce, ze strany jeho rodiny, společnosti a státu. Každé dítě je registrováno okamžitě po narození a dostane jméno. Každé dítě má právo na státní příslušnost.“

²⁰ Čl. 10 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech státy, smluvní strany Paktu, uznávají, že: „Nejširší možná ochrana a pomoc by měla být poskytnuta rodině, která je přirozenou a základní jednotkou společnosti, zvláště k jejímu založení a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí. Zvláštní opatření by měla být činěna pro ochranu a pomoc všem dětem a mládeži bez jakékoli diskriminace na základě rodinného původu nebo jiných podmínek. Děti a mládež by měly být ochraňovány před hospodářským a sociálním vykořisťováním.“

Třetí odstavce čl. 32 Listiny proklamuje, že děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva. Touto formulací je vyjádřena zásada rovnosti dětí manželských a dětí narozených mimo manželství, resp. neexistence pojmu „nemanželské“ dítě. Jedná se o specifické vyjádření rovnosti občanské a lidské tak, jak o ní pojednává čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny.

Poslední z relevantních ustanovení v čl. 32 Listiny, tedy čtvrtý odstavce, stanoví, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů, ovšem zároveň stanoví, že děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči a že práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Tímto ustanovením odkazuje Listina na zákon o rodině. Zdůrazňují se zde vzájemná práva a povinnosti rodičů a dětí. Povinnosti rodičů pečovat o děti a vychovávat je odpovídá i právo rodičů tak činit.²¹

Z vyhlášených mezinárodních smluv, které jsou na základě čl. 10 Ústavy České republiky součástí českého právního řádu, tzn. k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou podstatné zejména Úmluva o právech dítěte (sdělení č. 104/1991 Sb.), Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (sdělení č. 120/1976 Sb.), Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství (sdělení č. 47/2001 Sb. m. s.), Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (sdělení č. 209/1992 Sb.), Evropská úmluva o výkonu práv dětí (sdělení č. 54/2001 Sb. m. s.), Evropská úmluva o osvojení dětí (sdělení č. 132/2000 Sb.) a Úmluva o styku s dětmi (sdělení č. 91/2005 Sb. m. s.).

A. Úmluva o právech dítěte

Nejdůležitější z těchto smluv je bezesporu Úmluva o právech dítěte, jedná se o mezinárodní smluvní dokument, který byl přijat 20. 11. 1989 v New Yorku. Pro Českou a Slovenskou federativní republiku vstoupila v platnost dnem 6. února 1991. Česká republika jako nástupnický stát se považuje za vázanou mezinárodními smlouvami, jejichž smluvní stranou byla k 1. lednu 1992 ČSFR, včetně prohlášení a výhrad, které k nim ČSFR dříve učinila. Ve Sbírce zákonů je vyhlášena jako sdělení č. 104/1991 Sb. Ve svém čl. 1 uvádí definici pojmu dítěte tak, že jím rozumí každou lidskou bytost mladší osmnácti let,

²¹ Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl. Práva a svobody. Komentář. 2. vydání. Praha, Linde Praha, 1999, s. 255 – 263.

pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Z pohledu paternitních otázek je důležitý zejména v čl. 3 Úmluvy²² zakotvený „zájem dítěte“, který je určen tak, že musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Úmluva dále rozvádí práva dětí, např. právo na život, právo na jméno a státní příslušnost a právo dítěte znát své rodiče, pokud je to možné (čl. 7²³). Ze systematiky Úmluvy, která právo dítěte znát své rodiče řadí na jedno z předních ustanovení, je zřejmé, že je považuje za velmi důležité. Na čl. 7 navazuje též čl. 8²⁴, který jej konkretizuje v otázce prosazování čl. 7 jednotlivými smluvními státy. Úmluva o právech dítěte ovšem neobsahuje žádné jiné právo či ustanovení, které by se přímo či nepřímo dotýkalo otázek spojených s určováním či popíráním otcovství.

Právo dítěte znát své rodiče podle čl. 7 Úmluvy bylo formulováno v tomto mezinárodním dokumentu vůbec poprvé. Z hlediska jeho prosazování jde o právo s dalekosáhlými důsledky, které lze srovnávat a porovnávat s hodnotou zaručených práv jiných osob, která jsou s ním v rozporu, a v konkrétním případě nemusí být ani v zájmu dítěte. Zde například jde o anonymní či utajované porody. Podle dostupných informací některé státy přijaly výhradu k čl. 7 (včetně České republiky) a jednak prosadily dodatek k původnímu znění ve formulaci „pokud je to možné“²⁵. Výhrada České republiky k čl. 7 Úmluvy přetrvává, a to zejména z důvodu institutu nezrušitelného osvojení.²⁶ Výbor pro práva dítěte, který se podle čl. 43 zřizuje pro zjišťování pokroku dosaženého státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, plní funkci monitoringu a má za úkol kontrolovat

²² Čl. 3 Úmluvy o právech dítěte zní: „1. Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. 2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za něho odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření. 3. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí, aby instituce, služby a zařízení odpovědné za péči a ochranu dětí odpovídaly standardům stanoveným kompetentními úřady, zejména v oblastech bezpečnosti a ochrany zdraví, počtu a vhodnosti svého personálu, jakož i kompetentního dozoru.“

²³ Úmluva o právech dítěte v čl. 7 stanoví, že každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. V bodě 2, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují provádění těchto práv v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných mezinárodněprávních dokumentů v této oblasti se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.

²⁴ V úpravě uvedené v čl. 8 Úmluvy o právech dítěte se deklaruje, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují respektovat právo dítěte na zachování jeho totožnosti, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků v souladu se zákonem a s vyloučením nezákonných zásahů. A zároveň, že je-li dítě protizákonně částečně nebo zcela zbaveno své totožnosti, zabezpečí mu státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, potřebnou pomoc a ochranu pro její urychlené obnovení.

²⁵ Dostupné na: <http://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-11&chapter=4&lang=en#6>.

²⁶ Dostupné na: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/TRETI_A_CTVRTA_PERIODICKA_ZPRAVA_O_PLNENI_ZAVAZKU.pdf>

održování závazků, které z Úmluvy vyplývají. Zabýval se již mnoha souvisejícími otázkami, nicméně bližší interpretací čl. 7 Úmluvy dosud nikoliv. Čl. 8 Úmluvy také dosud neměl obdoby, neboť jde o mezinárodní nástroj k prosazení práv týkajících se identity dítěte. Navrhla jej Argentina na základě historické zkušenosti ze 70. a 80. let 20. století v souvislosti s tím, že zde mnoho dětí zmizelo a byl zájem na zjištění jejich identity.

B. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech

Dalším významným dokumentem obsahujícím úpravu paternitních otázek je výše zmiňovaný Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Byl publikován pod č. 120/1976 Sb. Na rozdíl od Úmluvy o právech dítěte, která vychází ze zájmu dítěte a právu dítěte znát své rodiče, Mezinárodní pakt staví na právu na ochranu soukromí. Z hlediska paternitních otázek jsou relevantními čl. 17²⁷ a čl. 24.

C. Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství

Úmluva byla přijata ve Štrasburku 15. října 1975. V platnost vstoupila na základě svého čl. 11 odst. 2 dne 11. srpna 1978. Jménem České republiky byla podepsána 26. dubna 2000. Tento mezinárodněprávní dokument byl vyhlášen jako sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 47/2001 Sb. m. s. a v platnost pro Českou republiku vstoupil dne 8. června 2001. Úmluva zahrnuje preambuli a 16 článků. Pro téma této práce jsou určující čl. 2, 3, 4 a 5 Úmluvy. Čl. 2 stanoví, že určení matky dítěte narozeného mimo manželství, bude záviset výhradně na skutečnosti porodu. Další články se svou úpravou zaměřují na problematiku otcovství. Otcovství dítěte narozeného mimo manželství může být dokázáno nebo určeno dobrovolným uznáním nebo soudním rozhodnutím. Ustanovení čl. 3 je v právním řádu České republiky naplněno úpravou druhé a třetí domněnky určení otcovství v zákoně o rodině. Dobrovolné uznání otcovství nelze napadnout ani popřít, pokud vnitrostátní právo takový postup připouští, ledaže osoba, která chce dítě uzнат nebo je uznala za své, není biologickým otcem. V řízení týkajícím se určení otcovství budou připuštěny vědecké důkazy, jež mohou napomoci určení nebo vyloučení otcovství. Čl. 5 Úmluvy chce *pro futuro* zajistit, aby dokazování otcovství bylo prováděno v souladu se

²⁷ Čl. 17 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech zní: „Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence ani útokům na svou čest a pověst. Každý má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům.“

stavem vědy a pokud možno co nejpřesnějšími technikami. Tomuto článku odpovídá zavedení používání testů DNA v řízení o určování a popírání otcovství.

D. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod byla vyhlášena dne 4. listopadu 1950 Radou Evropy v Římě. V platnost vstoupila dne 3. září 1953, Česko Slovenská federativní republika ji ratifikovala 18. března 1992, a pro Českou republiku, jakožto nástupnický stát, je platná od 1. ledna 1993. Byla vyhlášena jako sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.

Úprava určování a popírání otcovství není v Úmluvě přímo vyjmenována. Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“) otázky rodičovství subsumuje pod čl. 8 - Právo na respektování soukromého a rodinného života²⁸, jehož respektování Úmluva garantuje. Ochrana závazků přijatých v Úmluvě je zajišťována ESLP se sídlem ve Štrasburku, který byl zřízen roku 1959. Každý smluvní stát je zastoupen jedním soudcem (v současnosti zde pracuje přes 40 soudců).

E. Evropská úmluva o výkonu práv dětí

Úmluva vstoupila v platnost dne 1. července 2000. Úmluva byla vyhlášena jako sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb. m. s., pro Českou republiku vstoupila v platnost dne 1. července 2001. Česká republika v souladu s čl. 1 odst. 4 Úmluvy prohlásila, že tuto úmluvu použije na řízení o osvojení, o svěření dítěte do pěstounské péče a o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti, jakož i na všechna další řízení ve věcech rodinných, jež se dotýkají práv dítěte. Z tohoto prohlášení vyplývá, že se zavazuje použít úmluvu i na řízení ve věcech určování a popírání otcovství.

Úmluva obsahuje 26 článků, člení se na preambuli a pět hlav, z nichž meritum je v hlavě II. nazvané „Procesní opatření na podporu výkonu práv dětí“. Hlava II. se člení na oddíly, které pojednávají o procesních právech dítěte, úloze soudních orgánů, úloze

²⁸ Čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod – Právo na respektování soukromého a rodinného života zní: „1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. 2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

zástupců, rozšíření použití určitých ustanovení i na další řízení a otázky týkající se dětí. V hlavě III. je zřízen Stálý výbor, jakožto monitorující orgán.

F. Evropská úmluva o osvojení dětí

Evropská úmluva o osvojení dětí byla přijata dne 24. dubna 1967 Radou Evropy ve Štrasburku a na základě svého článku 21 odst. 2 vstoupila v platnost dne 26. dubna 1968. Jménem České republiky byla podepsána ve Štrasburku dne 15. prosince 1999. Ratifikační listina České republiky byla uložena u generálního tajemníka Rady Evropy, depozitáře Úmluvy, dne 8. září 2000. Pro Českou republiku vstoupila úmluva v platnost dne 9. prosince 2000 na základě čl. 21 odstavce 3. Úmluva byla vyhlášena jako sdělení č. 132/2000 Sb.

Tento mezinárodní dokument ve své úpravě dostatečně zohledňuje práva otce v případech osvojování dětí. K osvojení dítěte podle čl. 5 hovoří o potřebě souhlasu otce - manžela matky.

Na úrovni Evropské unie se vztahů rodičů a dětí dotýká zejména nařízení Rady (ES) 2201/2003 o soudní pravomoci a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti, které novelizovalo původní nařízení Rady č. 1347/2000/ES o soudní příslušnosti, uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem. Nicméně podle svého ustanovení čl. 1 odst. 3 písm. a) se působnost tohoto nařízení výslovně nevztahuje na určení nebo popření rodičovství.

Dalšími dokumenty na poli evropského práva jsou doporučení Rady Evropy č. 4/1984 k rodičovské zodpovědnosti, doporučení Rady Evropy č. 1121/1990 o právech dítěte a rezoluce Rady Evropy č. 2/1988 o svrchovanosti zájmu dítěte v oblasti soukromého práva.²⁹

Předpisem nižší právní síly jsou zákony a zákonná opatření Senátu. Hlavním předpisem je zákon o rodině (zákon č. 94/1963 Sb. ve znění pozdějších předpisů, dále jen „ZR“). Vzhledem k tomu, že rodinné právo je jedním ze speciálních (zvláštních)

²⁹ Usnesení č. 345 ze dne 18. 4. 2001 o schválení věcného záměru nového občanského zákoníku Vládou ČR. Lze vyhledat na adrese: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/vecny_zamer_OZ_2000.pdf>.

soukromých úprav, použije se zde často i úprava občanského zákoníku (zákon č. 40/1964 Sb. ve znění pozdějších předpisů, dále jen „OZ“), a to na základě ustanovení § 104 ZR, který stanoví, že ustanovení občanského zákoníku se použijí tehdy, nestanoví-li tento zákon (zákon o rodině) něco jiného. Stanoví tedy přímé použití úpravy občanského zákoníku v případě, že se v zákoně o rodině nevyskytuje odlišná úprava. Tento odkaz se využije zejména při prohlášení rodičovství, sňatečném prohlášení i v dalších úkonech.³⁰ S ohledem na nově přijatý občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.) je třeba pohlédnout na úpravu i komparativním hlediskem, neboť právo rodinné bylo do tohoto kodexu včleněno.

Dalšími podstatnými zákony jsou zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 97/1993 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. V některých otázkách se tato problematika dotýká i předpisů trestních.

Současně s rekodifikací občanského zákoníku došlo namísto zákona č. 97/1993 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů, k přijetí nového zákona č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém, který řeší procesní záležitosti s mezistátním prvkem a nabude účinnosti k 1. lednu 2014. Jednou ze záležitostí s mezistátním prvkem je také úprava uvedená v díle 2 nazvaném „Poměry mezi rodiči a dětmi“ v § 53 až 55. Doposud platný a účinný zákon č. 97/1963 Sb. upravuje v § 40 příslušnost českých soudů k podání návrhu na určení otcovství. Určením myslí jak zjištění, tak popření vztahu dítěte k otci. Pokud navrhovatel nemá v České republice obecný soud, ale otec či dítě jsou českými občany, stanoví, že příslušnost soudu určí Nejvyšší soud České republiky.

Úprava od 1. ledna 2014 bude diferencovaně upravovat pravomoc českých soudů ve věcech určení a popření rodičovství (§ 53), rozhodné právo (§ 54) a uznání cizích rozhodnutí. Nová úprava stanoví, že pravomoc českých soudů bude v paternitních otázkách dána, pokud zde bude obecný soud žalovaného. Nebude-li se obecný soud žalovaného nacházet v České republice, bude obecným soudem soud žalobcův nacházející

³⁰ Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. 3. svazek. 5. vydání. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 14.

se na území České republiky. Dále bude pravomoc příslušet českým soudům, pokud alespoň jeden z rodičů, tedy nejen otec jako v předchozí úpravě, či dítě budou státními občany České republiky. Rozhodné právo se primárně určí podle místa narození dítěte. Pokud nabude dítě příslušnost k více než jednomu státu, rozhodne se podle českého právního řádu. Bude možno použít český právní řád i v případě, že zájem dítěte svědčí použití českého právního řádu a zároveň v České republice měla matka dítěte obvyklý pobyt v době početí. Další situací bude, že pro použití českého právního řádu bude svědčit zájem dítěte s obvyklým pobytem v České republice. Konečně k platnosti určení rodičovství bude stačit, pokud k určení dojde dle právního řádu státu, v němž dojde k prohlášení o uznání rodičovství. Pokud dojde v cizině k popření i určení rodičovství jiné osoby v souladu s tamním právním řádem, bude to dostačující skutečnost k platnosti určení rodičovství této osoby.

2. Obecná úprava rodičovství

Základní povinností zákonodárce je upravit zákonem pravidlo, podle něhož se určují rodiče, tedy otec i matka. Tuto povinnost ukládá čl. 7 Úmluvy o právech dítěte. Stanoví, že každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.³¹ Výše uvedené povinnosti signatářské státy zabezpečují se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.

Zákon o rodině naplňuje požadavky Úmluvy v části druhé, hlavě třetí, nazvané „Určení rodičovství“. Nejprve upravuje pravidlo pro určování matky, a to v § 50a ZR, lakonickou větou, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Touto jednoduchou právní skutečností, kterou je narození dítěte, je založen právní vztah mezi dítětem a matkou. Současná úprava se tímto vyhnula složitému řešení surogačního (náhradního) mateřství, které se často nazývá i „pronájem dělohy“. Více k tomuto tématu rozeberu v příslušné části dále.³²

Následuje úprava určování otcovství v § 51 až 56 ZR, která k této jednoduché právní skutečnosti přidává další podmínky, a vzniká tak právní skutečnost složená (komplexní)³³, tedy k narození dítěte přistupuje uplatnění jedné ze tří zákonných domněnek otcovství, které se uplatní při konkrétních skutkových okolnostech. Za určením otcovství navazuje institut popírání otcovství upravený § 57 až 62a ZR, který systematicky člení úpravu popírání podle jednotlivých domněnek.

V tomto momentě je namístě rozlišovat hmotněprávní úpravu, která postihuje případy, kdy rodičovství vzniká přirozenou cestou. Pokud by došlo ke sporům, řeší je procesní úprava, zejména § 80 písm. a) o. s. ř., uplatněním určovací žaloby (návrhu na zahájení řízení) o určení otcovství.³⁴ Tuto statusovou žalobu lze použít i pro určení či popření sporného mateřství od určité matky, které bylo nesprávně či v rozporu se

³¹ Praktickými důsledky čl. 7 Úmluvy se zabývá článek D. Melicharové: Právo znát svůj genetický původ. Zdravotnictví a právo č. 2/2004. Autorka zde hodnotí etickou stránku anonymity dárců genetického materiálu v některých evropských zemích a praktický dopad na dárcovství po prolomení zásady anonymity dárcovství.

³² Dlužno dodat, že ve skupině států ovlivněných francouzským Code Civile je ke vzniku mateřství nutno nejen skutečnosti porodu, ale i uznání dítěte za své (např. Francie, Itálie, Lucembursko). Viz např. Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 238, 240.

³³ Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. 1. svazek. 5. vydání. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 117.

³⁴ Winterová, A. a kol.: Civilní právo procesní. 6. vydání. Praha, Linde, 2011, s. 204.

skutečností vyznačeno v rodném listě. V případě, že se v návaznosti na sporné určení určité matky, rozporuje i otcovství, je nutno nejprve se vyrovnat s otázkou otcovství. Bez toho, aby k dítěti bylo popřeno otcovství, nelze popřít ani mateřství, popřípadě určit mateřství jiné ženy a určit otcovství jiného muže.³⁵ Návrh na popření otcovství by ale musel podat Nejvyšší státní zástupce, protože žalobci v tomto případě mohou být pouze otec či matka, kteří jsou zapsáni v matrice. Otcovství by popřeno být nemuselo, pokud by „právní otec“ (zapsaný v matrice) byl současně biologickým otcem. Po právní moci rozhodnutí, kterým bylo otcovství popřeno, by žena, která tvrdí, že je matkou dítěte, mohla žalovat ženu, která je zapsána v matrice jako matka, o určení, že tato žena dítě neporodila, ale porodila její žena, která podává žalobu.³⁶

Naplnění požadavku čl. 7 Úmluvy o právech dítěte odpovídá též úprava v zákoně č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, z jehož úpravy je pro tuto práci významná zejména úprava knih narození a zápisů do nich (§ 1, 5, 14 a násl. zákona o matrikách) a dále hlava II „Jméno a příjmení“ (§ 61 a násl. zákona o matrikách). Matrika je státní evidence, která vede pro účely narození dětí knihu narození, jejíž součástí je abecední rejstřík provedených zápisů narození. Do matriční knihy se zapisuje matriční událost (tj. narození) a matriční skutečnost (tj. např. určení rodičovství, otázky existence manželství), pokud je matriční událost zapsána v matriční knize vedené matričním úřadem nebo zvláštní matrikou. Podle § 2 vyhlášky č. 11/ 1988 Sb., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky, se narozením míní úplné vypuzení nebo vyjmutí dítěte (plodu) z těla matky, jestliže dítě projevuje alespoň jednu ze známek života a má tělesnou hmotnost nejméně 500 g nebo má tělesnou hmotnost nižší než 500 g, ale přežije 24 hodin po porodu. Mrtvé narozené dítě je dítě, které je vypuzeno nebo vyňato z těla matky, má tělesnou hmotnost nejméně 1000 g, avšak nejeví známky života. Známky života se rozumí dech, srdeční akce, pohyb svalstva, nebo pulsance pupečníku, i když pupečník nebyl přerušen nebo placenta nebyla porozena.

Do knihy narození se zapisuje jméno a příjmení dítěte, datum a místo narození, rodné číslo, pohlaví, informace identifikující rodiče (nejedná-li se o tzv. utajený porod), datum zápisu a podpis matrikáře. V § 16 zákon o matrikách rozlišuje povinnosti při

³⁵ Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. 3. svazek. 5. vydání. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 73. Dále také Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck., 2009, s. 243.

³⁶ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 243, 244.

předkládání podkladů mezi dětmi narozenými za trvání manželství (odst. 1), dětmi, jejichž otec není znám (odst. 2), a dětmi narozenými mimo manželství, k nimž bylo otcovství určeno (odst. 3). Odlišně též upravuje určení jména a příjmení. Podle § 18 se jméno určí souhlasným prohlášením rodičů o jménu dítěte, pokud nenastanou případy uvedené v zákoně (neznámý rodič, zbavení či pozastavení rodičovské odpovědnosti, zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům). V takových případech určí jméno dítěte druhý rodič, není-li jméno určeno pravomocným rozhodnutím soudu. Souhlasným prohlášením je též písemné prohlášení rodičů učiněné ve zdravotnickém zařízení na předepsaném tiskopise, který většina zdravotnických zařízení předkládá rodičkám již při registraci k porodu a vyžaduje poté matrikář, který tato zařízení navštěvuje, aby od rodiček obdržel tato prohlášení, případně je poučil o jejich povinnostech v souvislosti se zápisem do knihy narození. Do knihy narození u dítěte zrozeného za trvání manželství se zapíše příjmení společné nebo určené dohodou při uzavření manželství. Pokud se dítě narodí do uplynutí třístého dne po zániku manželství nebo jeho pravomocným prohlášením za neplatné, zapíše se příjmení, na kterém se manželé dohodli při uzavření manželství, pokud matka (v souladu s úpravou domněnky otcovství manžela matky v § 51 odst. 2) neuzavřela manželství nové. Pokud bylo otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů, zapíše se jméno dle této dohody. Bylo-li určeno pravomocným rozsudkem soudu, zapíše se příjmení dle výroku tohoto rozsudku. Není-li otec dítěte znám, zapíše se do knihy narození příjmení matky, které má v době narození dítěte. Pokud ovšem otec dítěte znám je, ale dohody rodičů o příjmení dítěte nelze dosáhnout, příjmení se nezapíše a matriční úřad o tom učiní oznámení soudu. Do rodného listu potom vyplní v příslušné části (příjmení) „neurčeno“.

Problematika rodičovství vyvstává též v případě tzv. baby-boxů. Myšlenka jejich zřízení se řešila již od 11. 1. 2005, kdy proběhlo jednání na Městském soudu v Praze, kterého se zúčastnili účastníci občanského sdružení Statim, zástupci nemocnic a porodnic, Vrchního soudu v Praze, Obvodního soudu v Praze 8, Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva práce a sociálních věcí a další nestátní subjekty. Poukázali na existenci německých Babyklappe a jejich funkčnost napříč společnostmi. Závěr z tohoto jednání byl, že zřízení baby-boxů bylo *praeter legem*, v českém právním řádu nezakotvené, nicméně ani nezakázané zákony. Zřízení tedy bez konkrétního vyjádření bylo na uvážení ředitele konkrétního zdravotnického zařízení.³⁷ Reakcí na toto jednání byla polemika předních právních odborníků rodinného práva a vzájemná výměna názorů formou časopiseckých

³⁷ Tisková zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí „MPSV nechce bránit vzniku ‚baby-boxů‘“ ze dne 19. 1. 2005.

článků. V těchto člancích autoři poukazovali na rozpor baby-boxů s čl. 7 Úmluvy o právech dítěte,³⁸ nesoulad se zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (zejm. § 4 a 48 zákona).

Ministerstvo práce a sociálních věcí vyřešilo tento problém vydáním metodiky pro případy dětí odložených do baby-boxů ze dne 16. března 2006. V tomto dokumentu nejprve shrnuje tehdejší situaci, určuje cíl metodického pokynu – vrácení dětí do původní rodiny nebo nalezení nové rodiny orgány sociálně-právní ochrany. Postup v metodice je rozdělen podle toho, zda je totožnost dítěte známá či nikoli. V prvním případě budou nejprve kontaktováni rodiče s nabídkou řešení nepříznivé situace rodiny. Není-li možný návrat dítěte, zvolí postup vzhledem k možné perspektivě dítěte a jeho rodiny, zejména se pokusí získat souhlas s osvojením. V případě neznámé totožnosti dítěte podá orgán sociálně-právní ochrany podnět nebo návrh soudu na předběžné opatření, kterým se dítě svěruje do péče fyzické osoby, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo kojeneckého ústavu. Takové dítě za ideálních podmínek umístí do náhradní rodinné péče u vybraných žadatelů o osvojení a pěstounskou péči.³⁹

Jedním z novějších legislativních počinů se náš zákonodárce vypořádal i s úpravou asistované reprodukce, kterou zahrnul do zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách (dále též „ZSZS“). Zákon nabył účinnosti dne 1. 4. 2012.⁴⁰ Asistovanou reprodukcí se zabývá ve své hlavě II – Zdravotní služby poskytované za zvláštních podmínek, dílu 1 – Asistovaná reprodukce, v § 3 až 11. V § 3 definuje asistovanou reprodukci jako metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk, k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchovávání za účelem umělého oplodnění ženy, a to z důvodu neplodnosti muže nebo ženy, pokud je málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, že by žena otěhotněla přirozeným způsobem nebo aby donosila životaschopný plod, a pokud jiní způsoby léčby neplodnosti (muže či ženy) nevedly nebo nepovedou k jejímu otěhotnění. Jako další případ použití umělého oplodnění odst. 1 písm.

³⁸ Zuklínová, M.: Několik poznámek k právním otázkám okolo baby-schránek. Praha, 2005. Nová, H.: Baby-boxy, schránky pro odložené děti z pohledu právní úpravy. Hess, L.: Co jste se v novinách nedočteli o babyboxech. Praha, Petrklíč, 2009, s. 32-45.

³⁹ Situaci popsala též ve svém článku Nová, H.: Úprava výchovy dítěte odloženého do babyboxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu. Praha, Právo a rodina č. 5/2009.

⁴⁰ Vydání podrobné úpravy založené na zákonem přijatých principech provádění asistované reprodukce se dovolával již v roce 1983 Dr. Haderka in Haderka, J.: Umělé oplodňování a otázky rodičovství v novelizovaném zákonu o rodině. Bulletin advokacie, duben – červen/1983. s. 81 a násl.

b) uvádí potřebu časného genetického vyšetření lidského embrya z důvodu zamezení přenosu geneticky podmíněných nemocí nebo vad. V odst. 2 stanoví, že zárodečnými buňkami se pro účely asistované reprodukce rozumí vajíčka a spermie.

3. Určení mateřství

Pro určení otcovství je stěžejní otázkou určení mateřství, od něhož se různými způsoby otcovství dále odvozuje.

K určování mateřství dochází zejména v těchto případech:⁴¹

- a) osobní stav dítěte není určen, tzn. v matrice není zapsán ani otec, ani matka – hovoříme o „nalezeném dítěti“,
- b) v matrice jsou zapsáni oba rodiče dítěte nebo alespoň matka, ale jiná žena tvrdí, že je matkou dítěte,
- c) dítě se nenarodí ve zdravotnickém zařízení,
- d) dítě se narodilo v důsledku umělého oplodnění (*in vitro fertilizace*).

Případy ad a) a b) si lze prakticky představit při možné záměně dětí v porodnici nebo i jako důsledek válečných událostí (např. zavlčení dítěte).⁴²

Ad a) Nalezené dítě (tzv. s nezjištěnou totožností) upravuje § 17 odst. 2 až 4 zákona o matrikách. Zápis se provádí do knihy narození po šetření orgánů policie a zprávy lékaře s informací o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte. Výsledek šetření i zprávu lékaře předává matričnímu úřadu orgán policie, který šetření prováděl. Nelze-li ani po následném dalším šetření zjistit datum narození dítěte nezjištěné totožnosti, matriční úřad o tom učiní oznámení soudu a datum narození určí soud. Nelze-li zjistit místo narození, uvede se v zápisu (nebo dodatečném zápisu či dodatečném zápisu a opravě zápisu) jako místo narození sídlo matričního úřadu příslušného provést zápis do knihy narození, tím by byl v souladu s § 10 odst. 2 zákona o matrikách matriční úřad, v jehož správním obvodu byla fyzická osoba nalezena. Status „nalezence“ má i dítě, které bylo vloženo do baby-boxu.

Ad b) Výše uvedený případ si lze představit například při záměně dětí v porodnici. Žalovat by mohla žena, která tvrdí své mateřství, obecnou statkovou žalobou podle § 80 písm. a) o. s. ř. Mohou nastat dvě situace: buď existuje matrikový otec, nebo nikoli – podstatné je, že rodičovství je vztahem nejen rodiče k dítěti, ale i rodičů navzájem. Pak by

⁴¹ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. vydání. Brno, Masarykova univerzita, 2006, s. 187.

⁴² Sekla, B.: Dědičně biologická zkouška jako pozitivní důkaz rodičovství. Socialistická zákonnost č. 3/1964, s. 33 a násl.

musela žena, která tvrdí, že je matkou dítěte nejprve úspěšně popřít otcovství k tomuto dítěti. V takovém případě by musel podat státní zástupce žalobu vůči otci, matce a dítěti podle § 62 odst. 1 ZR pouze, pokud by to bylo v souladu se zájmem dítěte.⁴³ Teprve po právní moci tohoto rozhodnutí o popření otcovství, by mohla žena tvrdící své mateřství žalovat ženu zapsanou v matrice, o určení, že je matkou dítěte ona a zapsaná matka dítě neprodila. Dítě by bylo spolu s matkou zapsanou v matrice na straně žalovaných v nerozlučném společenství.⁴⁴ Analogicky by se použila ustanovení o popření otcovství podle § 59 odst. 2 věta druhá ZR.

Ad c) Zákon o matrikách v § 15 stanoví oznamovací povinnost o narození dítěte. Tuto povinnost má zdravotnické zařízení, lékař, který jako první poskytl pomoc při nebo po porodu, případně jeden z rodičů (jejich zákonný zástupce) nebo soudem stanovený opatrovník. Nedošlo-li k oznámení ani jednou z výše uvedených osob, má každá fyzická osoba, která se o narození dítěte dozvěděla, povinnost do 3 pracovních dnů od okamžiku, kdy se o narození dozvěděla, oznámit narození matričnímu úřadu. Matce tato lhůta běží do 3 pracovních dnů od okamžiku, kdy je schopna oznámení učinit. Problém, který v tomto případě může nastat s dokazováním mateřství, lze vyřešit např. dodatečným lékařským potvrzením, že žena skutečně porodila.⁴⁵

Ad d) Do přijetí novely zákona o rodině provedené zákonem č. 91/1998 Sb. nebylo legislativně určování mateřství vůbec upraveno. Při určování se vycházelo z římsko-právního principu *mater semper certae est* (matka je vždy jistá), který svědčí ve prospěch genetické či biologické matky. Od roku 1978, kdy bylo počato první dítě technikou *in vitro fertilizace* (dále též „IVF“), tento princip již neplatí absolutně a je třeba rozlišovat rodičovství biologické a právní, tedy i mateřství. Po tomto převratném okamžiku v dějinách vývoje civilizace a vědy nemohly zaostávat ani právní úpravy a jednotlivé státy postupně upravily staré přirozené právo přiměřeným způsobem. Např. Německo v roce 1997 zavedlo v paragrafu 1571 BGB institut mateřství. Stanoví, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila.⁴⁶

⁴³ Novela provedená zákonem č. 84/2012 Sb. změnila § 62 odst 1 ZR tak, že stanoví: „Vyžaduje-li to zájem dítěte, podá nejvyšší státní zástupce návrh na popření otcovství vůči otci, matce a dítěti, pokud lhůta stanovená pro popření některému z rodičů uplynula.“

⁴⁴ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 243, 244.

⁴⁵ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. vydání. Brno, Masarykova univerzita, 2006, s. 190. Též Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 244.

⁴⁶ Původní německá verze paragrafu 1571 BGB zní: „Mutter eines Kindes ist die Frau, die es geboren hat.“

Z několika možných kombinací genetických materiálů ženy, muže a ženy, která oplodněné vajíčko v různém stupni donosí, dochází k problémům s určením mateřství zejména ve dvou případech:

aa) *in vitro fertilizace* (IVF). Jde o postup, při kterém se laparoskopicky nebo punkcí oocyty odebere zralé vajíčko, inkubuje se spermiemi (manžela nebo neznámého dárce) a po oplodnění se kultivuje 48 hodin ve vhodném prostředí. Po kontrole životnosti a prvního rýhování se zygota aplikuje do hormonálně připravené dutiny děložní;

ab) *in vitro fertilizace* s transferem embrya (IVF-ET). Dochází k obdobnému postupu jako u IVF, ale zárodek je již ve vyšším stupni vývoje (lidské embryo).⁴⁷

Na toto rozdělení reagoval § 3 odst. 3 ZSZS, který stanoví, že umělým oplodněním ženy se rozumí a) zavedení spermií do pohlavních orgánů ženy (tj. IVF), nebo b) přenos lidského embrya vzniklého oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy do pohlavních orgánů ženy (tj. IVF-ET). Pro umělé oplodnění ženy lze použít a) vajíčka získaná od jiné ženy, b) spermie získané od muže, který se ženou podstupuje léčbu neplodnosti společně, c) zárodečné buňky darované anonymním dárce. Anonymním dárce však může být podle odst. 4 pouze žena ve věku 18 až 35 let nebo muž ve věku 18 až 40 let. Metody a postupy asistované reprodukce lze provádět po splnění požadavků stanovených zákonem o lidských tkáních a buňkách.

Umělé oplodnění lze provést ženě v jejím plodném věku, ale maximálně do konce 49. roku věku. Další podmínkou je písemná žádost muže a ženy, kteří tuto zdravotní službu hodlají podstoupit společně, tato žádost nesmí být starší 6 měsíců. Aby se zamezilo genetickým deformacím, stanoví § 6 odst. 2, že je vyloučeno, aby tato žena a muž byli v příbuzenském vztahu, který vylučuje uzavřít manželství podle § 12 ZR.⁴⁸ Ustanovení § 7 stanoví, které osoby nemohou být dárce nebo příjemce zárodečných buněk.

Písemný souhlas musí muž i žena udělit před každým provedením umělého oplodnění.⁴⁹ Tento souhlas se stává součástí zdravotnické dokumentace vedené o příjemkyni a lze ho použít v případném soudním sporu jako důkaz.

⁴⁷ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 238.

⁴⁸ Ustanovení § 12 ZR stanoví, že manželství nemůže vzniknout mezi předky a potomky a mezi sourozenci, stejně tak, bylo-li příbuzenství založeno osvojením pokud osvojení trvá. Tuto neplatnost může soud vyslovit i bez návrhu.

⁴⁹ Touto problematikou se zabýval už článek Haderka, J.: K některým aspektům aplikace § 58 odst. 2 zák. o rodině. Bulletin advokacie, červenec – září/1985, s. 183 – 187.

Léčbu metodami asistované reprodukce může provádět pouze poskytovatel, kterému bylo uděleno oprávnění k poskytování zdravotních služeb v oboru reprodukční medicína. Poskytovatel je povinen zajistit zachování vzájemné anonymity dárce a neplodného páru a anonymity anonymního dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce.

Novelou provedenou zákonem č. 91/1998 Sb. bylo do zákona o rodině vloženo ustanovení § 50a, které stanoví, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. V důsledku toho bylo také nutně přiměřeným způsobem upravit název části druhé hlavy třetí – „Určování otcovství“ nahradilo „Určování rodičovství“. Vzhledem k tomu, že úprava řeší statusové záležitosti, jedná se o kogentní ustanovení, od něhož není možné se odchýlit dohodou účastníků. Tím je *de facto* vyloučeno uzavřít smlouvu o tzv. „pronájmu dělohy“ za úplatu poskytnutou za těhotenství a porod, neboť v případě, že by taková smlouva byla uzavřena, soud by ji nejspíš zamítl pro neplatnost v důsledku rozporu s § 3 nebo § 39 OZ.⁵⁰ Smlouva o pronájmu dělohy, neboli náhradní či surogační mateřství, se v zahraničí používá v situaci, kdy je embryo implantováno ženě, která není geneticky matkou dítěte. Pokud by se dítě mělo po narození dostat ženě, která je jeho matkou geneticky, bylo by to možné jen na základě osvojení, přičemž by musely být splněny všechny příslušné zákonné podmínky.

51

Článek 2 Evropské úmluvy o právním postavení dětí narozených mimo manželství stanoví, že určení matky dítěte narozeného mimo manželství bude záviset výhradně na skutečnosti porodu. Vzhledem k tomu, že § 50a ZR nerozlišuje, zda matka porodila dítě za trvání manželství či mimo manželství, je tímto požadavek Evropské úmluvy naplněn.

Úpravu utajeného porodu, resp. jeho úpravu mimo zákon o rodině, kritizuje prof. JUDr. Hrušáková a doc. JUDr. Králíčková, které argumentují tím, že došlo k narušení koncepce statusových práv.⁵² Žena, která dítě donosí, ačkoli podmínky k tomu, aby o něj mohla pečovat, nejsou dle jejího názoru vhodné, se může též rozhodnout o využití jednoho

⁵⁰ Podle ustanovení § 3 OZ nesmí výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy. Ustanovení § 39 OZ stanoví neplatnost právního úkonu, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází nebo se přiči dobrým mravům. Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck., 2009, s. 239.

⁵¹ Veselá, R. a kol.: Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy. Eurolex Bohemia, 2005, s. 154. Dále také Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck., 2009, s. 238.

⁵² Hrušáková, M., Králíčková, Z.: Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? Právní rozhledy č. 2/2005, s. 53 a násl.

ze 14 zvláštních dětských zdravotnických zařízení typu dětské centrum (původní kojenecký ústav), kde se může ukrýt i několik měsíců před porodem a porodit utajeně či diskrétně.⁵³ Zákodárce ve snaze zamezit usmrcování novorozenců přijal zákonnou úpravu nového institutu tzv. porodu s utajením totožnosti matky.

Tuto úpravu provedl zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, zákon č. 30/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, který nabyt účinnosti 1. září 2004. Tento zákon vložil novelou do zákona o péči o zdraví lidu v § 67b odst. 20 nový institut tzv. porod s utajením totožnosti matky následovně: Žena s trvalým pobytem na území České republiky, která porodila dítě a písemně požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, nejedná-li se o ženu, jejímuž manželu svědčí domněnka otcovství (§ 51 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině), má právo na zvláštní ochranu svých osobních údajů. Zdravotnické zařízení je v takovém případě povinno vést zdravotnickou dokumentaci v rozsahu péče související s těhotenstvím a porodem, jejíž součástí jsou osobní údaje této ženy nezbytné ke zjištění anamnézy a údaje uvedené v § 67b odst. 2 písm. b). Jméno a příjmení ženy je vedeno odděleně od zdravotnické dokumentace spolu s písemnou žádostí podle věty první, datem narození a datem porodu. Po skončení hospitalizace se zdravotnická dokumentace o tyto údaje doplní a zapečetí. Otevření takto zapečetěné zdravotnické dokumentace je možné jedině na základě rozhodnutí soudu. Lékaři a příslušníci zdravotnického personálu, kteří v rámci výkonu lékařské péče přišli do styku s osobními údaji ženy podle věty první, jsou povinni o nich zachovávat mlčenlivost. Ustanovení § 67b odst. 10 a 11 se nepoužijí.

Zákon dále stanovil, které podstatné informace se zapíší do knihy narození upravené v § 14 zákona o matrikách, a to následovně: jméno, popřípadě jména a příjmení dítěte, den, měsíc a rok narození dítěte, rodné číslo, místo narození a pohlaví dítěte, jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, data a místa narození, rodná čísla, státní občanství a místo trvalého pobytu rodičů, datum zápisu a podpis matrikáře. Ovšem již v dalším odstavci stanoví, že údaje o jménu, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, data a místa narození, rodná čísla, státní občanství a místo trvalého pobytu rodičů se do knihy narození nezapisují v případě, že matka dítěte požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem. V odst. 4 je stanoveno, že písemné hlášení o narození

⁵³ Lukešová, J., Neduchalová, A.: Chcete mě?!! In Sborník Pocta Sentě Radvanové. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 295 a násl.

dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, obsahuje informaci, že se jedná o takový případ. Zákon o matrikách byl změněn i v § 17, a to tak, že zápis dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, do knihy narození se provede podle zprávy zdravotnického zařízení, v němž byl porod ukončen, obsahující údaje uvedené v § 14 odst. 1, přičemž údaje uvedené v § 14 odst. 1 písm. d) (identifikující rodiče) se do knihy narození nezapíší.

Zákon č. 422/2004 Sb. dále zpracovává novelu zákona o veřejném zdravotním pojištění v § 13 odst. 3, který stanoví, že ze zdravotního pojištění se hradí též zdravotnická péče související s těhotenstvím a porodem dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem. Tuto péči hradí zdravotní pojišťovna, kterou na základě identifikačních údajů pojištěnce o úhradu požádá příslušné zdravotnické zařízení. Povinnost mlčenlivosti stanovená v § 67b odst. 20 zákona o péči o zdraví lidu tím není dotčena.

Na rozdíl od tzv. anonymního porodu (ty v České republice nejsou právně zakotveny, a tak zakládají kvalifikovanou skutkovou podstatu trestného činu opuštění dítěte dle § 195 odst. 1 a 2 TZ⁵⁴), kdy totožnost matky není vůbec zjištěna (nalezené dítě), v případě porodu s utajenou totožností je matka známa, ale vzhledem k tomu, že je utajena, má dítě status „umělého nalezence“.⁵⁵ Právní vztah mezi matkou, která dítě porodila, i když s utajenou totožností, a dítětem, které porodila, stále trvá a současně s ním existují i právní vztahy k širší rodině.⁵⁶ Problém nastává též u realizace práv biologického otce a vzniku otcovství, neboť úprava nerespektuje právo otce na zjištění otcovství. Otec, resp. muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, by mohl pouze podat paternitní žalobu podle třetí domněnky otcovství, a to kdykoli. Další kritiku si vysloužila tato novela tím, že v rozporu s čl. 7 Úmluvy o právech dítěte dítě není řádně registrováno ihned po narození, nemá jméno, rodiče a není mu zajištěno právo na jejich péči.⁵⁷

⁵⁴ Úprava § 195 odst. 1 a 2 TZ – Opuštění dítěte stanoví, že kdo opustí dítě, o které má povinnost pečovat a které si samo nemůže opatřit pomoc, a vystaví jej tím nebezpečí smrti nebo ublížení na zdraví bude potrestán. V odstavci 2 přisílá trest za čin spáchaný na dítěti mladším tří let.

⁵⁵ Veselá, R. a kol.: Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy. Eurolex Bohemia, 2005, s. 156. Též Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 243.

⁵⁶ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 241.

⁵⁷ Hrušáková, Králíčková, Z.: Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? Právní rozhledy č. 2/2005, s. 56.

Stejně tak dítě, které bylo anonymně matkou porozeno a vloženo do baby-boxu, fakticky matku má, ale právně má status nalezence, který nemá v knize narození (resp. v rodném listě) žádný záznam o rodičích.

Autorky článku Chcete mě?!! MUDr. Lukešová a MUDr. Neduchalová kritizují vznik a existenci tzv. baby-boxů. Argumentují tím, že se děti vložené do schránky nedostanou do náhradní rodiny rychleji a nejedná se o případy zabraňující vraždám novorozenců. Zabývají se též otázkami definice pojmu „odložené dítě“ s ohledem na přetrvání všech práv i povinností rodiče a nutnosti rozhodnutí soudu pro případ nutnosti změny statutu. Podotýkají též, že práva otce jsou ignorována, pokud se vůbec dozví, že má dítě.⁵⁸

Domnívám se, že baby-boxům by se bránit nemělo, neboť záchrana byť jediného života je podstatným důvodem pro jejich existenci, bez ohledu na formální nedostatky právní úpravy této existence, neboť plní důležitou funkci pro život tohoto dítěte.

⁵⁸ Lukešová, J., Neduchalová, A.: Chcete mě?!! In Sborník Pocta Sentě Radvanové. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 301 a násl.

4. Určení otcovství

Římsko-právní princip *mater semper certae est* ovšem neupravuje jen mateřství, ale pokračuje úpravou otcovství *pater semper incertus est* (otec je vždy nejistý).

Již římské právo zakotvilo maximu, že *pater est, quem nuptiae demonstrant* (otcem je ten, kdo se s ženou oženil, tedy manžel matky); platily i obdobné časové úseky, za nichž se otcovství manžela matky určovalo, tedy pokud se dítě narodilo po 181 dnech od uzavření manželství nebo do 10 měsíců po jeho zániku.⁵⁹

Právní otcovství je určováno na základě domněnek, které vycházejí z kulturního rámce společnosti a umožňují, aby k určení otcovství došlo bez nadměrných formálních požadavků. Tomu odpovídá i první domněnka otcovství, která pohlíží na otce jako na manžela matky. Otcovství je dnes určováno (a popíráno) na základě systému tří vyvratitelných právních domněnek, neboť se uplatňují v zákonem stanoveném pořadí. Tyto domněnky v podstatě naznačují pravděpodobného otce dítěte. V případě, že se uplatní domněnka první, ostatní se neuplatní. Naopak, pokud je první domněnka vyvrácena, nastupuje domněnka druhá, potom se nemůže uplatnit ani domněnka třetí. A pokud je druhá domněnka vyvrácena a neuplatní se, nastupuje domněnka třetí. Ve velice zjednodušeném pohledu bychom mohli domněnky před dalším, upřesňujícím výkladem charakterizovat tak, že prvá domněnka svědčí otcovství manželu matky, ve druhé jde o souhlasné prohlášení rodičů a ve třetí se jedná o určení otcovství soudem.

Už JUDr. Haderka srovnává a člení domněnky otcovství podle toho, zda se dítě narodilo za trvání manželství (první domněnka) nebo mimo manželství (druhá a třetí domněnka). V prvním případě jde o to, aby jako otec dítěte před zákonem vystupoval manžel matky, ve druhé skupině bude otcem ten, kdo se k dítěti buď dobrovolně přihlásí, nebo bude výrokem úředním či soudu za otce prohlášen. Všem domněnkám je společné, že je zde existence muže, který měl styk s ženou, s níž počal dítě, a z této skutečnosti se vyvozují důsledky. Není-li tedy vyloučen opak, má se za to, že své otcovství souhlasně s matkou prohlásí ten, kdo s matkou v rozhodné době souložil (hypotetický biologický otec) nebo nedobrovolně kdo sice s matkou souložil, a tedy by měl být otcem dítěte. Jedná-

⁵⁹ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 246.

li se o vdanou ženu, předpokládá se a automaticky se uplatní domněnka otcovství manžela matky.⁶⁰

Ze statistických údajů Českého statistického úřadu (dále též „ČSÚ“) vyplývá (viz tabulka 1),⁶¹ že v roce 2010 se užívala domněnka otcovství manžela matky zhruba v 59,7 % a druhá a třetí domněnka dohromady se užíly zhruba ve 40,3 % případů živě narozených dětí. Číselné informace, které uvádí ČSÚ, nejsou přesné, neboť je nutno brát v potaz, že i manžel matky může v určitých dále uvedených případech popřít své rodičovství. Nicméně četnost takových případů ze statistik nevyplývá. Pokud bychom tyto případy vyloučili, ze statistických údajů vyplývají následující informace: V roce 2011 se sice narodilo celkově méně dětí, ale také se snížil počet sňatků. V roce 2011 se zvýšil podíl dětí narozených mimo manželství na 41,8 % (tedy užíla se na určení otcovství druhá a třetí domněnka, neboť šlo o ženy svobodné, rozvedené či vdovy), což v otázce četnosti bylo asi u 45 tisíců živě narozených dětí. Děti, u nichž se otcovství určovalo podle první domněnky otcovství, bylo v absolutních číslech 108 tisíc.

Tab. 1 Obyvatelstvo (absolutně, relativně, meziroční změny)

Ukazatel	Počet absolutně (rok)			Počet na 1 000 obyvatel	
	2010	2011	Rozdíl 2011-2010	2010	2011
Sňatky	46 746	45 137	-1 609	4,4	4,3
Rozvody	30 783	28 113	-2 670	2,9	2,7
Živě narození celkem	117 153	108 673	-8 480	11,1	10,4
Z toho živě narození mimo manželství	47 164	45 421	-1 743	40,3	41,8

Další relevantní informace, které se týkají tématu této diplomové práce, jsou informace o rozvodovosti, ale z uvedených informací nelze dovodit souvztažnost mezi natalitou a rozvodovostí.

Z informace o rodinném stavu matky lze dovodit (až na zmiňované výjimky), zda se užije první či jiná domněnka otcovství. ČSÚ eviduje a zveřejňuje průběžně informace o

⁶⁰ Haderka, J.: K některým aspektům prvé domněnky otcovství. Bulletin advokacie č. duben - červen/1982, s. 96, 97.

⁶¹ Tabulka zpracována podle informací uvedených na internetové stránce: <www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby031312.doc>.

rodinném stavu matky od roku 1993, jejich procentuální vyjádření je uvedeno v následující tabulce.⁶²

Tab. 2 Živě narození podle rodinného stavu ženy

Rodinný stav ženy	1993	1996	1999	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Abs.										
Vdaná	105 702	75 158	71 045	69 327	69 802	70 572	75 095	76 113	72 394	69 989
Svobodná	11 269	11 244	13 966	18 095	25 753	28 292	32 026	35 541	38 060	39 529
Rozvedená	3 730	3 771	4 180	5 086	6 354	6 674	7 208	7 617	7 610	7 389
Ovdovělá	324	273	280	278	302	293	303	299	284	246
Celkem	121 025	90 446	89 471	92 786	102 211	105 831	114 632	119 570	118 348	117 153
V %										
Vdaná	87,3	83,1	79,4	74,7	68,3	66,7	65,5	63,7	61,2	59,8
Svobodná	9,3	12,4	15,6	19,5	25,2	26,7	27,9	29,7	32,2	33,7
Rozvedená	3,1	4,2	4,7	5,5	6,2	6,3	6,3	6,4	6,4	6,3
Ovdovělá	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Od 80. let ubývá dětí, u nichž by bylo otcovství určeno první domněnkou svědčící manželů matky. V roce 1991 tvořily děti, jejichž otcovství bylo určeno druhou a třetí domněnkou otcovství, přibližně desetinu všech živě narozených, koncem 90. let se otcovství druhou a třetí domněnkou určovalo u jedné pětiny dětí, v roce 2005 se uvedený podíl blížil třetině všech živě narozených dětí a v roce 2010 se určení otcovství manžela matky určilo u pouhých tří pětín.

Z tabulky 2 je zřejmý chronologický vývoj četnosti použití první nebo druhé a třetí domněnky určující otcovství (v absolutních i procentuálních číslech) během let 1993 až 2010. Lze z ní vyčíst podstatný nárůst určení otcovství druhou a třetí domněnkou oproti poklesu určení otcovství manžela matky dítěte. V roce 1993 byly druhá a třetí domněnka uplatněny v pouhých 12,7 % případů určení otcovství a v roce 2010 se jednalo již o plných 40,3 % případů.

Před započítáním výkladu o jednotlivých způsobech určení otcovství považují za vhodné připomenout Všeobecnou deklaraci lidských práv, která byla schválena Valným shromážděním Organizace spojených národů dne 10. prosince 1948, zejména ustanovení

⁶² Informace jsou dostupné na adrese: <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/4008-11>>.

jejího čl. 25 druhé věty druhého odstavce, upravujícího rovnost manželských a nemanželských dětí v požívání sociální ochrany.

Úprava otcovství je obsažena v části druhé hlavě třetí nazvané „Určení rodičovství“ v § 51 až 62a. Systematicky ji lze rozčlenit na institut určování otcovství podle první, druhé a třetí domněnky (§ 51 až 56 ZR) a popírání otcovství upravené v § 57 až 62a ZR. Nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.) včlenil institut určení a popření otcovství do části druhé, hlavy II „Příbuzenství a švagrovství“, díl 2 „Poměry mezi rodiči a dítětem“, oddíl 1 „Určování rodičovství“. Nová úprava zachovává současnou systematiku s tím, že úpravu člení vložением marginálních rubrik na části „Otcovství“ (§ 776 až 784), v níž pojednává o určování otcovství, a část „Popírání otcovství“ (§ 785 až 793). Navazuje též na úpravu, která byla na našem území do roku 1948.

Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí ze dne 14. července 2010, sp. zn. 21 Cdo 298/2010,⁶³ rozlišil a definoval otcovství biologické, sociální a právní. V ideálním případě je pro dítě vhodné, aby všechna tato otcovství byla v souladu. Nicméně, není-li to možné, je třeba s ohledem na konkrétní okolnosti případu uvážit, který z uvedených aspektů rodičovství převažuje. Tyto typy otcovství se snažil vymezit s ohledem na zájem dítěte formulovaný v čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Rodičovství biologické je vztah založený biologickými vazbami mezi dítětem a poskytovatelem genetického materiálu. V případě sociálního rodičovství vykonává rodič péči o nezletilé dítě, která zahrnuje péči o zdraví, tělesný i citový, rozumový a mravní vývoj. Právní rodičovství je takové, které je založeno na systému právních domněnek.

⁶³ Dostupné na adrese: <<http://www.nsoud.cz>>.

4.1. První domněnka

4.1.1. Současná úprava

První domněnka je upravena v § 51 ZR a v odst. 1 a 2 blíže rozvádí dvě možnosti narození dítěte s určením otcovství vyvratitelnou domněnkou manžela matky. Je nejčastěji užívanou domněnkou a uplatňuje se automaticky na rozdíl od ostatních dvou, proto není třeba, aby otcovství manžela matky bylo konstatováno rozhodnutím. V odstavci prvním je stanoveno, že narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne po zániku manželství, nebo po jeho prohlášení za neplatné, považuje se za otce manžel matky. S ohledem na systém vyvratitelných domněnek, v době trvání první domněnky svědčící manželů matky se nemůže uplatnit domněnka druhá (souhlasné prohlášení rodičů), ani nelze otcovství určit soudem podle třetí domněnky. Znamená to tedy, že manžel matky je otcem za podmínky, že se dítě narodí v období po uzavření sňatku až do doby tří set dní po pravomocném rozsudku o rozvodu manželství, pravomocném rozsudku o prohlášení za mrtvého nebo pravomocném rozsudku o neplatnosti manželství.

Manželství může zaniknout také smrtí manžela, jeho prohlášením za mrtvého podle § 7 odst. 2 OZ. Soud prohlásí fyzickou osobu za mrtvou, zjistí-li její smrt jinak a také pokud lze usoudit se zřetelem ke všem okolnostem, že neznámá fyzická osoba již nežije. Procesní úprava je obsažena v § 195 až 200 o. s. ř. Konkrétně § 198 o. s. ř. stanoví, že po uplynutí lhůty určené ve vyhláše vydá soud rozsudek o prohlášení za mrtvého. Uvede v něm den, který platí za den smrti neznámého, popřípadě den, který neznámý nepřežil. Podle § 51 odst. 3 ZR při počítání času, který je rozhodující pro určení otcovství, se má za to, že manželství toho, jenž byl prohlášen za mrtvého, zaniklo dnem, který byl v rozhodnutí o prohlášení za mrtvého určen jako den smrti.

Pokud soud zjistí, že ten, kdo byl prohlášen za mrtvého, je naživu nebo žil v den, od kterého neuplynula doba přiměřená k tomu, aby neznámý byl prohlášen za mrtvého, zruší své rozhodnutí o prohlášení za mrtvého dle § 199 o. s. ř. a podle odst. 2 na návrh účastníka opraví den, který je uveden v rozhodnutí jako den smrti, zjistí-li dodatečně, že ten, kdo byl prohlášen za mrtvého, zemřel jiného dne nebo se toho dne nemohl dožít, anebo jej přežil. Soud tak může učinit i bez návrhu. Může dojít k tomu, že domněnka otcovství bude svědčit manželů matky, kterému dříve nesvědčila, nebo naopak. Zde nastane problém běhu popěrných lhůt pro matku dítěte, která může popřít otcovství jen do šesti měsíců od

narození dítěte (§ 59 odst. 2 ZR), nicméně podle druhé věty téhož ustanovení platí obdobně úprava popěrného práva manžela matky, tedy subjektivní lhůta by se v takovém případě prodloužila na šest měsíců od určení otcovství muže, o jehož otcovství má matka důvodné pochybnosti, objektivní lhůta k popření otcovství matkou by běžela do tří let věku dítěte.

Domněnka otcovství manžela matky se uplatní i v případě, že manželství je neplatné. Neplatnost manželství se stanovuje v souladu s § 15a ZR v případech, kdy prohlášení o uzavření manželství bylo učiněno v důsledku bezprávné výhrůžky, anebo omylu týkajícího se totožnosti jednoho ze snoubenců nebo povahy právního úkonu manželství. Nicméně právo uplatnit neplatnost manželství se v odstavci 2 § 15a ZR omezuje jednorozční subjektivní lhůtou, která počíná plynout ode dne, kdy se o rozhodné skutečnosti manžel dozvěděl. V případě, že řízení o prohlášení manželství za neplatné na návrh některého z manželů bylo již zahájeno, lze neplatnost manželství vyslovit i po smrti manžela. Tu lze vyslovit, i pokud o to požádají potomci do jednoho roku od smrti manžela, který podal návrh na prohlášení manželství za neplatné.

Manžel matky ovšem nebude označen za otce podle této domněnky v případě neexistujícího manželství (*non matrimonium*). Skutečnost, že manžel matky nemohl zplodit dítě, je bezvýznamná pro určení otcovství dle první domněnky, ovšem může vést k popření otcovství.⁶⁴

Druhá část první domněnky je zvláštní úpravou, kdy se vyloučí striktní dodržování lhůty tří set dnů po zániku manželství v případě, že se žena znovu vdá, ačkoli by v této době domněnka otcovství svědčila prvnímu manželovi. Potom tedy narodí-li se dítě ženě znovu provdané, považuje se za otce manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třístého dne po tom, kdy její dřívější manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné. Tato domněnka se uplatní i v případě, že by pozdější manželství bylo neplatné.⁶⁵ Avšak dojde-li k úspěšnému popření otcovství druhého manžela, nastupuje opět domněnka otcovství upravená v odst. 1 – tedy otcem je první manžel matky za splnění podmínky, že se dítě narodilo do tří set dní po zániku manželství nebo po jeho prohlášení za neplatné.

⁶⁴ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 246.

⁶⁵ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 248.

Zvláštní postavení má manžel matky, jejíž dítě se narodí v době od uzavření manželství do sto osmdesátého dne po uzavření manželství. Takový muž, nevěděl-li, že je žena těhotná, má jednodušší postavení při případném popírání otcovství. O tom bude pojednáno v příslušné části dále.

Z rozhodnutí Nejvyššího soudu R 1/65 vyplývá, že právní vztah založený zákonnou domněnkou otcovství manžela matky dítěte podle § 51 ZR brání tomu, aby bylo určeno otcovství k témuž dítěti. Je tedy zřejmé, že dokud trvá právní vztah k dítěti založený první domněnkou, nelze otcovství jiného muže stanovit dříve, než bude pravomocným rozhodnutím soudu popřeno otcovství otce, jemuž svědčí tato domněnka.

4.1.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku

Nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.) upravuje první domněnku v ustanovení § 776 tak, že v odst. 1 stanoví pravidlo, že za otce se považuje manžel matky, pokud se dítě narodí v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne poté, co manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné nebo poté, co byl manžel matky prohlášen za nezvěstného. Na rozdíl od účinné právní úpravy zákona č. 94/1963 Sb. zavádí k původní prvé domněnce ještě domněnku otcovství manžela matky, který byl prohlášen za nezvěstného. Z důvodové zprávy vyplývá, že původní formulace první domněnky je doplněna se zřetelem na nově zavedený institut nezvěstnosti. Úprava v § 67 odst. 1 větě druhé NOZ stanoví, že kdo jedná dotýkaje se záležitosti nezvěstného, musí tak činit i s přihlédnutím k jeho zájmům. Podle § 66 NOZ tak za nezvěstného může soud prohlásit svéprávného člověka, který opustil své bydliště, nepodal o sobě zprávu a není o něm známo, kde se zdržuje. Soud uvede v rozhodnutí den, kdy nastaly účinky prohlášení nezvěstnosti. Prohlášení za nezvěstného se může stát na návrh osoby, která na tom má právní zájem, zejména manžela nebo jiné blízké osoby, spoluvlastníka, zaměstnavatele nebo korporace, na níž má tento člověk účast.

Úprava v § 776 odst. 2 NOZ zůstává totožná se stávající úpravou, uvedenou v § 51 odst. 2 ZR. Důvodová zpráva k tomu dodává, že v případě, že by manželství zaniklo prohlášením manžela za mrtvého a dítě se narodilo před třemi sty dny od právní moci tohoto rozsudku, došlo-li by k situaci, že rodičovství k dítěti by bylo určeno souhlasným prohlášením matky a jiného muže, statusové postavení dítěte ani otce se nezmění ani v případě, že by se zjistilo, že muž prohlášený za mrtvého žije. Změna statusového

postavení dítěte by nastala teprve v případě, že by otcovství souhlasně popřeli matka, muž, který tvrdí, že je otcem dítěte, a muž, který prohlásí, že není otcem dítěte. Další možností by bylo využít pomoci nejvyššího státního zástupce, případně institutu osvojení. Vypuštěna byla úprava lhůt uvedená v současném § 51 odst. 3 ZR.

4.2. Druhá domněnka

4.2.1. Současná úprava

Není-li otcovství určeno podle první domněnky, tzn. jde-li o případ, kdy matka dítěte není vdaná nebo uplynula lhůta více než 300 dnů po zániku manželství, případně došlo k tomu, že manžel matky otcovství úspěšně popřel. Druhá vyvratitelná domněnka uvedená v § 52 odst. 1 ZR za otce stanoví muže, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů⁶⁶ učiněným před matričním úřadem nebo soudem. Před soudem musí být vždy učiněno prohlášení, jde-li o otcovství nezletilého dítěte.

Ochoten k souhlasnému prohlášení zpravidla bude muž, který je o svém otcovství dostatečně přesvědčen a je hotov se o dítě starat spolu s matkou.

Souhlasná prohlášení jsou dva nezávislé jednostranné ústní právní úkony se shodným obsahem, které nemusí být učiněny současně (tzn. že nemusí být učiněny simultánně, ale stačí, jsou-li učiněny sukcesivně). Právní úkon je projev vůle, který směřuje ke vzniku práv a povinností, které s ním zákon o rodině spojuje. Vždy je třeba zachovat ústní formu. Judikatura považuje projev souhlasu s označením určitého muže za otce, byla-li nejprve podána vůči tomuto muži matkou dítěte paternitní žaloba na určení jeho otcovství. V tomto případě se další prohlášení nevyžaduje. Otcovství souhlasným prohlášením je určeno v momentě, kdy je před příslušnou státní institucí učiněn projev vůle druhého rodiče o jeho rodičovství.⁶⁷ Při tomto právní úkonu se matričnímu úřadu nebo soudu předkládají doklady totožnosti obou souhlasně prohlašujících osob, rodné listy,

⁶⁶ K prohlášení „rodičů“ v tuto chvíli nemůže dojít, neboť otcovství muže činícího souhlasné prohlášení má teprve založit statut rodičovství. Melicharová, D.: Třetí domněnka otcovství – přežitý relikt? In Pocta Sentě Radvanové. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 313.

⁶⁷ R 32/1983: Otcovství k dítěti je podle § 52 ZR určeno souhlasným prohlášením rodičů před soudem, jakmile k prohlášení jednoho přistoupí prohlášení druhého rodiče, kterým je za otce prohlášen tentýž muž. Pokud takové prohlášení matky je uvedeno v protokole sepsaném u soudu v den, který předcházel dni, kdy shodné prohlášení učinil do protokolu matkou označený muž, není třeba k určení otcovství dalšího souhlasného prohlášení matky.

těhotenský průkaz a dále, pokud jde již o narozené dítě, jeho rodný list, a v případě, že matka je již rozvedená, pravomocný rozsudek o rozvodu.

Občanské právo vyžaduje k učinění projevu vůle plnou způsobilost nebo alespoň způsobilost, která neomezuje osobní oblast. V případě, že otec není způsobilý učinit podle práva souhlasné prohlášení, nelze k určení jeho otcovství použít druhou domněnku a jeho otcovství musí být stanoveno soudem podle § 54 odst. 1.⁶⁸ Souhlasné prohlášení může nezletilý rodič učinit, je-li přiměřené jeho rozumové a mravní vyspělosti odpovídající věku nezletilce a pokud je nezletilý rodič schopen posoudit význam tohoto prohlášení (R 48/1984).

Prof. Hrušáková ve svém komentáři připomíná polemiku, zda souhlasné prohlášení je právní úkon, na který se vztahují ustanovení občanského zákoníku. Přikláním se k názoru, že se subsidiárně užije obecná úprava ustanovení o právních úkonech s ohledem na znění § 104 ZR.

Zajímavá úvaha je též, zda při určení otcovství souhlasným prohlášením vždy matka sleduje soulad biologického a právního otcovství. K této problematice se zákon explicitně nevyjadřuje, ovšem pokud by došlo k tomu, že muž nemůže být biologickým rodičem, a přesto učiní s matkou souhlasné prohlášení, lze tuto situaci subsumovat pod obcházení zákona (§ 39 OZ). Obranou proti tomuto jednání by byla žaloba na neplatnost souhlasného prohlášení. V praxi se vyskytovaly jak případy, kdy matka souhlasně prohlásila o otcovství cizince s cílem obejít zákon a zjednodušit si proces osvojení do ciziny, tak i případy, kdy muž prohlásil své otcovství k dítěti, které v rodném listě nemělo zapsaného otce, za účelem získání občanství. Takovéto úkony jsou neplatné pro rozpor s § 39 OZ.

V zákoně není stanovena žádná lhůta, do kdy je třeba souhlasné prohlášení učinit. V § 53 ZR je upraveno souhlasné prohlášení rodičů k nasciturovi, tedy dítěti dosud nenarozenému, narodí-li se živé. Musí se tedy jednat alespoň o dítě, které bylo již počato. Důsledky takového určení otcovství se projevují, zejména v dědickém řízení. Otcovství lze ale určit souhlasným prohlášením i kdykoli po narození dítěte.

⁶⁸ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 252.

Jednou z podmínek je ovšem učinit toto prohlášení před příslušnou státní institucí, kterou může být buď matriční úřad, nebo soud. U soudu musí být prohlášení učiněno v případě, že se jedná o prohlášení nezletilého rodiče (bez ohledu na to, zda se jedná o nezletilou matku či nezletilého otce). Důvodem je zvýšená ochrana nezletilého rodiče. Pokud by tato podmínka nebyla splněna, jedná se o prohlášení absolutně neplatné pro rozpor se zákonem a jeho účinky nenastanou.⁶⁹ Řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů je upraveno v § 73 o. s. ř. jako samostatné předběžné řízení. Zde je stanoveno, že pokud není určeno otcovství manžela matky, ani souhlasným prohlášením rodičů před matrikou, vyslechne předseda senátu toho, koho matka označuje za otce, zda uznává, že je otcem. Pokud dojde k souhlasnému prohlášení rodičů o otcovství, uvede se to v protokolu a oznámí matričnímu úřadu, který vede matriku, v níž je dítě zapsáno. Pokud ovšem takto k určení otcovství nedojde a matka v přiměřené době nepodá návrh na určení otcovství, ustanoví předseda senátu dítěti opatrovníka k podání takového návrhu a k tomu, aby dítě v řízení zastupoval. Právním následkem určení otcovství souhlasným prohlášením učiněným za trvání řízení je zastavení řízení podle § 108 o. s. ř. V usnesení o zastavení řízení soud uvede, kterým dnem k souhlasnému prohlášení došlo. O souhlasném prohlášení se sepisuje protokol. Matriční úřady jsou vyjmenovány v § 2 odst. 1 zákona o matrikách tak, že jimi jsou matriční úřady (obecní úřady, úřady městských částí v Praze, úřady městských obvodů nebo městských částí ve statutárních městech a újezdní úřady ve vojenských újezdech), obecní úřady obcí s rozšířenou působností a krajské úřady, magistráty Prahy, Brna a Plzně a Ministerstvo vnitra. Matriční knihy, do kterých se zapisuje narození, uzavření manželství, ke kterým došlo v cizině, vede zvláštní matrika (tou je Úřad městské části Brno-střed).

Výjimka povinnosti prohlásit souhlasně oběma rodiči je stanovena pro matku ve dvou případech uvedených v § 52 odst. 3 ZR. První se týká případu, že matka trpí duševní poruchou, pro kterou není schopna posoudit význam svého jednání. Druhý případ je stanoven na situace, pokud by bylo opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou, která je spolehlivě zjištěna. Potom bude nutné k určení otcovství pouze prohlášení muže o svém otcovství. Mateřství bylo určeno již faktem porodu dítěte. Bude-li matka stížena duševní poruchou, nejspíše bude její způsobilost k právním úkonům omezena v osobní oblasti nebo jí bude zcela zbavena (§ 10 odst. 1 a 2 OZ). Pokud

⁶⁹ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 256.

souhlasně prohlásí o otcovství matka, která je zbavena rodičovských práv, platně založí druhou domněnku otcovství.⁷⁰

Dr. Haderka se zabýval konkurencí jednotlivých domněnek. Rozlišil konkurenci stejnorodou a nestejnorodou. Pokud dojde k situaci, že matka dvakrát souhlasně prohlásí s jiným mužem o jeho otcovství, v důsledku této stejnorodé konkurence by projev matky byl pro neurčitost neplatný (§ 39 OZ), za otce by byl považován ten, kdo první učinil souhlasné prohlášení. Nestejnorodou konkurencí první a druhé domněnky je případ, kdy dojde souhlasným prohlášením k určení otcovství k nenarozenému dítěti, ale matka uzavře sňatek s jiným mužem a dítě se narodí jako manželské. V tomto případě převáží princip právní jistoty, a za otce bude považován manžel matky, pokud nedojde k popření jeho otcovství.⁷¹ Společné souhlasné prohlášení matky a muže, který tvrdí, že je otcem dítěte, padá okamžikem uzavření manželství matkou s dalším partnerem, neboť takto se vytváří domněnka silnější.⁷²

4.2.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku

Úprava druhé domněnky v § 779 až 782 příliš neliší od platné a účinné úpravy. Lze akcentovat některé formulační odlišnosti, které jsou nyní řešeny judikaturou. Nejprve je vyloučena úprava dle první domněnky (podle § 776 až 778). Namísto „prohlášení rodičů“ je zpřesněna terminologie tím, že stanoví, že se jedná o prohlášení matky a muže, který souhlasně s matkou prohlásil. Nově je v zákoně zahrnuto, že souhlasné prohlášení musí být učiněno osobně.

Z důvodové zprávy je zřejmá návaznost na Úmluvu o právech dítěte v otázce ustanovení opatrovníka. Toho je nutno po zvážení soudem ustanovit vždy, když vyjde najevo, že jednající osoba není plně svéprávná. V opačném případě může jednat sama. Opatrovníka musí mít obligatorně narozené dítě. Ustanovení opatrovníka nasciturovi je pouze fakultativní. S ohledem na to, že se jedná o ochranu zájmů dítěte, pokud je dítě schopno záležitosti uznání otcovství porozumět, má se mu dostat řádné informace, aby se mohlo k věci vyjádřit. Stejně tak by se mělo postupovat i v řízení před matričním úřadem.

⁷⁰ Haderka, J.: Určování otcovství souhlasným prohlášením rodičů. Socialistická zákonost, č. 2/1968, s. 95 – 98.

⁷¹ Haderka, J.: K některým problémům konkurence paternitních domněnek. Bulletin advokacie č. červen – září/1979, s. 17 – 29.

⁷² Haderka, J.: Určování otcovství souhlasným prohlášením rodičů. Socialistická zákonost č. 2/1968, s. 95 – 98.

Ustanovení § 782 řeší problematiku právní povahy prohlášení jako zvláštního projevu vůle, na který se použijí obecná ustanovení o právním jednání. Eliminuje tedy pochybnosti, o kterých jsem se výše zmiňovala, a vyplňuje mezery v zákoně. Dovolat se neplatnosti prohlášení lze pouze ve lhůtě pro popření otcovství. Důvodová zpráva připomíná, že na otcovství bude možno použít např. ustanovení o simulaci, resp. omylu a lsti.

4.3. Třetí domněnka

4.3.1. Současná úprava

V případě, že se neuplatní první ani druhá domněnka otcovství, nastupuje podle systému vyvratitelných domněnek třetí domněnka otcovství, která v § 54 odst. 1 ZR stanoví, že nedošlo-li k určení otcovství podle první nebo druhé domněnky (v zákoně je „podle předchozích ustanovení“), může dítě, jehož matka i muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, navrhnout, aby otcovství určil soud. Na rozdíl do prvé a druhé domněnky je ovšem třeba k jejímu uplatnění soudního rozhodnutí.⁷³ Otcovství je určováno v soudním řízení zahájeném statusovou žalobou podle § 80 písm. a) o. s. ř. Tyto žaloby směřují k autoritativní úpravě osobního statusu fyzické osoby. Rozsudky ve statusových věcech pravidelně bývají konstitutivními rozsudky s účinky *ex nunc*, a jsou závazné pro každého, nejen pro účastníky řízení.

Místně příslušným soudem k podání žaloby podle § 84 obecný soud žalovaného nebo účastníka, proti němuž směřuje žaloba, pokud není v zákoně stanoveno něco jiného (např. dohoda účastníků o změně místní příslušnosti dle § 89a). Tímto soudem bude obecný soud fyzické osoby, tedy okresní soud, v jehož obvodu se má bydliště domnělý otec, a nemá-li bydliště, okresní soud, v jehož obvodu se zdržuje (podle § 85 odst. 1 ZR).

Řízení nelze ukončit soudním smírem, ani rozsudkem pro zmeškání či rozsudkem pro uznání (§ 99 odst. 1, § 153a odst. 2 a § 153b odst. 3 o. s. ř.).

⁷³ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 265.

V tomto řízení se otcovství zároveň určuje i popírá a z dosud vyvratitelné domněnky se stává domněnka nevyvratitelná, protože toto otcovství už nelze popírat zvláštní žalobou. Jediná možná změna je v důsledku podání řádných či mimořádných opravných prostředků [§ 237 odst. 2 písm. b) o. s. ř. připouští dovolání]. Aktivně legitimováni k podání paternitní žaloby jsou tedy matka, muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, a dítě. Podmínkou k podání této žaloby je ovšem, že otcem není určen manžel matky nebo že otcovství nebylo určeno souhlasným prohlášením, a pokud by bylo, tak tyto domněnky byly úspěšně vyvráceny.

Za otce se podle § 54 odst. 2 považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo od narození dítěte méně než sto osmdesát dní a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevyklučují. Z tohoto ustanovení lze dovodit, že žaloba může být podána teprve po narození dítěte, a to proto, aby byla naplněna podmínka kritické doby, kdy k početí mohlo dojít. Pokud by žaloba byla podána později, mohl by nastat problém s dokazováním existence domněnky.⁷⁴

Novelou zákona o rodině provedenou zákonem č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů, byl s účinností od 1. srpna 1998 rozšířen okruh aktivně legitimovaných osob o muže, který o sobě tvrdil, že je otcem. Tento muž podává žalobu proti dítěti a matce.

Pokud žalobu podává nezletilé dítě, jedná se o případ, kdy nemůže být zastoupeno žádným z rodičů a soud musí v souladu s § 37 odst. 2 ZR ustanovit opatrovníka, který bude dítě v řízení při určitém právním úkonu zastupovat. Tímto opatrovníkem zpravidla bude ustanoven orgán sociálně-právní ochrany dětí. Matka je ze zastupování vyloučena pro možný střet zájmů. Nezletilé dítě bude podávat návrh zejména v případech, kdy nedojde v řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů k určení otcovství, a matka v přiměřené době nepodá návrh na určení otcovství podle § 73 odst. 3 o. s. ř. Potom ustanoví předseda senátu dítěti opatrovníka k podání takového návrhu a k tomu, aby dítě v řízení zastupoval.

Pasivně legitimován je primárně muž, jehož otcovství má být určeno. V případě, že tento muž není naživu, podává návrh na určení proti opatrovníkovi, kterého ustanovil,

⁷⁴ Veselá, R. a kol.: Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy. Praha, Eurolex Bohemia, 2005, s. 161.

soud. Pokud v průběhu řízení zemře, pokračuje soud v řízení proti opatrovníkovi, kterého ustanoví soud (§ 56 odst. 2 ZR). Pokud žalobu podává muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, jsou pasivně legitimováni matka a dítě.

Této úpravě předcházela úprava § 163 ABGB i úprava provedená § 47 odst. 1 a 2 ZPR.

Podáním žaloby vzniká překážka věci zahájené, žalobu ve stejné věci tedy nemohou podat další oprávnění. Podají-li žalobu účastníci, jejichž procesní postavení je protikladné, měl by soud směřovat ke smírnému řešení a zvážit, zda se nenaskytne možnost určit otcovství souhlasným prohlášením rodičů.⁷⁵

Žalobce má břemeno tvrzení a břemeno důkazní. Důkazem mohou být všechny prostředky, jimiž lze zjistit stav věci. S ohledem na dikci § 120 odst. 1 o. s. ř. musí soud *ex offo* zjišťovat všechny skutečnosti uvedené v § 54 odst. 2 ZR. V rozsudku R 38/1968 stanovil soud, že v řízení o určení otcovství je úkolem soudu zjišťovat všechny okolnosti, které svědčí otcovství žalovaného, ale i okolnosti vylučující jeho otcovství.

V tomto ustanovení je výčet statusových žalob. Tyto žaloby směřují k autoritativní úpravě osobního statusu fyzické osoby. Rozsudky ve statusových věcech pravidelně bývají konstitutivními rozsudky s účinky *ex nunc*, a jsou závazné pro každého, nejen pro účastníky řízení. Místně příslušným soudem k podání žaloby podle § 84 obecný soud žalovaného nebo účastníka, proti němuž směřuje žaloba, pokud není v zákoně stanoveno něco jiného (např. dohoda účastníků o změně místní příslušnosti dle § 89a). Tímto soudem bude obecný soud fyzické osoby, tedy okresní soud, v jehož obvodu se má bydliště domnělý otec, a nemá-li bydliště, okresní soud, v jehož obvodu se zdržuje (podle § 85 odst. 1 ZR).

Řízení nelze ukončit soudním smírem, ani rozsudkem pro zmeškání či rozsudkem pro uznání (§ 99 odst. 1, § 153a odst. 2 a § 153b odst. 3 o. s. ř.).

Blíže se tato práce metodikou dokazování zabývá v části 6. Důkazní prostředky používané ve filiačních sporech.

⁷⁵ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 261 a násl.

Na tomto místě nelze opominout článek D. Melicharové, v němž uvádí polemiku o nutnosti třetí domněnky otcovství v době, kdy vývoj lékařské vědy pokročil natolik, že lze s pravděpodobností blížící se jistotě určit či vyloučit otcovství k dítěti. Na podporu tohoto názoru je zde citován i nález Ústavního soudu České republiky, sp. zn. I. ÚS 987/07, který se problematikou otcovství zabýval v otázkách donucení muže nařčeného z otcovství dítěte k dostavení se ke znaleckému posuzování. Ústavní soud shledal, že pokud je tato povinnost vynucována ukládáním pořádkových pokut či předvedení, není to v rozporu s ústavním pořádkem. Dále Ústavní soud konstatoval, že není třeba dokazovat, zda došlo v rozhodné době k souloži s žalovaným mužem, neboť v době, kdy lze otcovství mnohem snadněji jednoznačně pozitivně určit pomocí DNA diagnostiky, lze na tuto praxi nahlížet jako zaostávající a neodpovídající společenské realitě. Do doby, než budou změněny právní normy, musí soudy situaci řešit interpretací, v tomto případě zejména procesních předpisů.⁷⁶

S řízením o otcovství je spojeno řízení o výchově a výživě. Rozhodnutí v paternitních sporech ve výroku tedy musí obsahovat také výrok o výživě a výchově (§ 113 o. s. ř.).

4.3.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku

Obdobným způsobem, s drobnými formulačními úpravami, jako současný zákon o rodině upravuje § 783 materii třetí domněnky otcovství. Ve svém prvním odstavci stanoví, že pokud nedojde k určení otcovství podle § 776, 777 nebo 778 (tedy prvou domněnkou otcovství), ani podle § 779 (druhou domněnkou), jsou matka dítě i muž, který tvrdí, že je otcem dítěte, aktivně legitimováni k podání žaloby na určení otcovství příslušnému soudu.

Relativně podstatnou změnu ovšem doznal odstavec 2, ohledně zkrácení lhůty kritické doby, v níž muž, který tvrdí, že je otcem dítěte, musel s matkou prokazatelně souložit. Tak odstavec 2 upravuje nevyvratitelnou domněnku, že se má za to, že otcem dítěte je muž, který s matkou souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto šedesát a více než tři sta dní, ovšem za podmínky, že neexistují závažné okolnosti, které by jeho otcovství vylučovaly. Lhůta byla zkrácena v souladu s rozvojem možností moderní lékařské vědy z původních sto osmdesáti dnů.

⁷⁶Melicharová, D.: Třetí domněnka otcovství – přežitý relikv? in Pocta Sentě Radvanové. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 314 a násl.

Dojde-li k nutnosti určit otcovství proti muži, který již není naživu, podává se návrh na určení otcovství proti opatrovníkovi, kterého k tomuto účelu jmenuje soud, podle § 783 odst. 3 NOZ, který sleduje původní úpravu § 55 ZR.

Další úprava se příliš neliší od současného § 56 ZR. Namísto odstavce 1 jsou vloženy odstavce 1 a 2 se stejným formulačním, ale obsahem s přiměřeně systematicky a logicky změněným slovosledem vět, neboť původní věta druhá měla na rozdíl od ostatních vět § 56 odlišnou větnou skladbu.

Odstavec 3 změnil terminologii, ale obsahově též zůstává stejný. Namísto původního spojení „muž, proti kterému návrh na určení otcovství směřuje“ je použit termín „domnělý otec“. V obou případech je shodně stanoveno, že pokud muž zemře, pokračuje soud proti opatrovníkovi v řízení.

Ustanovení § 784 odst. 4 NOZ pak zůstává zcela beze změny při srovnání s úpravou § 56 odst. 3 ZR.

4.4. Určování otcovství mimo systém domněnek

Jednoduchou otázkou, kterou bychom si měli klást, je, zda má každé dítě otce. Odpověď tak jednoduchá být nemusí. V případě biologického otcovství je zřejmé, že rozvoj medicíny a vědy nepokročil natolik, aby nahradil lidský genetický materiál, takže při početí, byť metodou asistované reprodukce, bude muset být použito genetického materiálu konkrétního muže.

V případě právního určení otcovství je otázka poněkud složitější, neboť vývoj práva je v porovnání s vývojem medicíny a genetiky pomalejší a bazíruje na požadavku větší stability, takže v historii docházelo k situacím, které nebyly platným právem upraveny. Systém právních domněnek byl v takovém případě doplňován v souladu s moderními metodami.

Pokud by nastala situace, na níž by se nevztahovala ani jedna ze systému právních domněnek určování otcovství, otcovství by právně neexistovalo, neboť by nešlo právně relevantně určit. Paradoxně k tomu ale geneticky a biologicky otcovství existuje. Pokud

bychom ovšem tuto možnost vyloučili z možných, došlo by k rezignaci na právní řešení plného statusu dítěte. Tímto způsobem by byla určena pouze matka a příbuzní v mateřské linii v souladu s § 50a ZR, ovšem otázka otce a ascendentů v linii otcovské by zůstala neřešena. Způsobilo by to ovšem situaci nežádoucí z hlediska dítěte i obecného zájmu.

Z judikatury Nejvyššího soudu, sp. zn. R 98/67, vyplývá, že i když žalovanému nesvědčí domněnka podle § 54 odst. 2 ZR, není vyloučeno určení otcovství žalovaného. V tomto případě se jednalo o situaci, kdy s matkou souložil muž těsně před počátkem běhu rozhodné doby.

System právních domněnek otcovství podle zákona o rodině je uzavřený z pohledu biologicky počatého dítěte, pokud identita biologického otce nezůstává utajena. Úprava právních domněnek vznikla v době, kdy biologický, genetický a medicínský vývoj nedával tolik možností jako v současnosti. System dokonce pomýšlel i na asistovanou reprodukci v úpravě zákona o rodině za použití domněnek otcovství. Běžně se uplatní první domněnka, podle níž svědčí otcovství ve prospěch manžela matky bez ohledu na to, jakým způsobem bylo dítě počato. V § 58 odst. 2 je ovšem stanoveno, že otcovství k dítěti narozenému v době mezi stoosmdesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodňování vykonaného se souhlasem manžela matky nelze popřít. To ovšem platí pouze za podmínky, že se neprokáže, že matka dítěte otěhotněla jinak.

Mimo system domněnek otcovství existují případy, kdy se dítě narodilo více než 300 dnů po smrti manžela – tím je vyloučena z užití domněnka prvá. Souhlasné prohlášení též nepřichází v úvahu, neboť to se týká dítěte již alespoň počatého, předchozí souhlas je bez právního významu. S ohledem na to, že je otec dítěte po smrti více než 300 dnů, nemůže být použita ani třetí domněnka, která je podmíněna tím, že muž s matkou souložil v rozhodné době mezi 180 a 300 dny po porodu a nevylučují to závažné okolnosti. Obě posledně jmenované domněnky ovšem nepřísluší manželce matky.

S ohledem na soudobý vývoj medicíny a genetiky si lze představit i případ, kdy k porodu dojde v době kratší než 180 dní. Tato lhůta byla do zákona o rodině převzata v době, kdy byla četnost úmrtí plodů a novorozenců vyšší než dnes v důsledku techniky a vývoje medicíny a genetiky a dalších úspěchů současné neonatologie. Porod ve 20. týdnu se považuje za dolní hranici přežití pro novorozence. To zohlednil i § 783 odst. 2 NOZ při úpravě týkající se třetí domněnky tím, že lhůtu zkrátil na 160 dní. Nezralí novorozenci

vyžadují zvýšenou lékařskou péči, která je zajištěna existencí perinatologických center (moderní technika, odborný personál se zkušenostmi v péči o nedonošence, jednotka intenzivní péče pro novorozence).

Při vypuzení plodu před dokončením 20. až 22. týdne těhotenství se nejedná o porod, ale o potrat. I tyto lhůty jsou ovšem fakticky překonány. Potrat je definován vyhláškou ministerstva zdravotnictví č. 11/1988 v § 4 jako ukončení těhotenství ženy, při němž plod neprojevuje ani jednu ze známek života a jeho porodní hmotnost je nižší než 1000 g a pokud ji nelze zjistit, jestliže je těhotenství kratší než 28 týdnů, plod projevuje alespoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost nižší než 500 g, ale nepřežije 24 hodin po porodu, z dělohy ženy bylo vyňato plodové vejce bez plodu, anebo těhotenská sliznice.

Nelze než se připojit k názoru prof. Winterové,⁷⁷ že tam, kam právní domněnky nedopadají, lze určit otcovství soudem i bez jejich použití. Toto řešení je zajisté vhodnější než právní závěr, že dítě otce nemá, neboť zájem dítěte je zachován.

⁷⁷ Winterová, A.: Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek. Správní právo č. 5-6/2003.

5. Popření otcovství

Popření otcovství je velmi citelnou intervencí do statusových vztahů otce, matky i společného dítěte. Proto možnost popřít jej, je povolena pouze, soudním řízením. Tímto zásahem dochází k destabilizaci vztahu dítěte k otci, který již byl určen, což je pravidelně v rozporu se zájmem dítěte. Nicméně zájmy otce či domnělého otce bývají rozdílné od zájmů dítěte a směřují k popření vztahu založeného některou z vyvratitelných domněnek, tj. směřují k uvedení do souladu právního (matrikového) a biologického rodičovství.⁷⁸

Popírání otcovství je třeba odlišit od zbavení rodičovské odpovědnosti upravené v § 44 odst. 3 ZR. Jedná se o nejcitelnější zásah, jímž se zasahuje do základního práva rodiče, tj. být subjektem rodičovské zodpovědnosti. Je-li rodiči odejmuta rodičovská zodpovědnost, je nositelem rodičovské zodpovědnosti druhý rodič, není-li tomu tak, je soudem ustanoven poručník. Důvody pro odnětí rodičovské zodpovědnosti nejsou předmětem této práce. Ovšem je třeba upozornit na to, že rodičovské odpovědnosti je rodič zbaven vždy ve vztahu ke konkrétnímu dítěti, nikoli obecně. Tím, že byl rodič zbaven rodičovské odpovědnosti, ale nezaniká rodičovství jako takové, tzn. příbuzenská práva trvají, stejně jako řada majetkových a vyživovacích povinností.

Popřením otcovství a určením biologického původu osob se zabýval též Evropský soud pro lidská práva v následujících rozhodnutích:

- věc Rasmussen proti Dánsku, rozsudek senátu ze dne 28. 11. 1984, stížnost č. 8777/79,
 - věc Mikulić proti Chorvatsku, rozsudek senátu ze dne 7. 12. 2002, stížnost č. 53176/09,
 - věc Shoffman proti Rusku, rozsudek senátu ze dne 24. 11. 2005, stížnost č. 74826/01,
 - věc Mizzi proti Maltě, rozsudek senátu ze dne 12. 1. 2006, stížnost č. 26111/02,
 - věc Paulík proti Slovensku, rozsudek senátu ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05,
 - věc Rozanski proti Polsku, rozsudek senátu ze dne 18. 5. 2006, stížnost č. 55339/00,
 - věc Kautzor proti Německu, rozsudek senátu ze dne 22. 3. 2009, stížnost č. 23338/09,
 - věc Ahrens proti Německu, rozsudek senátu ze dne 24. 9. 2012, stížnost č. 4507/09
- a dalších. Blíže o nich bude pojednáno v příslušné části.

⁷⁸ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, s. 82. Dále též Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. 3. svazek. 5. vydání. Praha, Wolter Kluwer, 2009, s. 77.

5.1. Popření první domněnky otcovství

5.1.1. Současná úprava

Popěrné právo přísluší pouze subjektům vymezeným v zákoně o rodině, jmenovitě otci – manželu matky, případně jeho opatrovníku, matce dítěte, dřívějšímu manželu matky a za splnění určitých podmínek též nejvyššímu státnímu zástupci. Dítě je vyloučeno z okruhu osob, které jsou aktivně legitimovány, na rozdíl od práva na určení otcovství. Dřívější úprava ABGB dítěti a dědicům manžela, jejichž práva by mohla doznat újmy, umožňovala popřít otcovství.⁷⁹

Popření první domněnky otcovství bylo v poslední době relativně živou záležitostí vzhledem k rozsáhlým koncepčním změnám. Úprava nyní platná a účinná byla zavedena novelou, která je účinná od 20. března 2012, provedenou zákonem č. 84/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Tomu ovšem předcházela vývoj, který vyvrcholil nálezem pléna Ústavního soudu ze dne 8. července 2011, sp. zn. Pl. ÚS 15/09, který s účinností 31. 12. 2011 zrušil ustanovení § 57 odst. 1 ZR. Dřívější (a nyní zrušená) úprava popření otcovství manžela matky stanovila, že manžel může do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví, že se jeho manželce narodilo dítě, popřít u soudu, že je jeho otcem. Podle důvodové zprávy k novele zákona o rodině Ústavní soud shledal, že lhůta šesti měsíců ode dne, kdy se manžel matky dítěte dozví o narození dítěte, je příliš krátká na to, aby manžel matky mohl zjistit všechny relevantní skutečnosti pro případné popření otcovství. Nelze po manželu matky požadovat, aby preventivně zjišťoval, zda je otcem u půlročního dítěte. Proto počátek subjektivní šestiměsíční lhůty k popření otcovství je stanoven až k okamžiku, kdy manžel matky získá informace, které by oprávněně mohly vést ke zpochybnění jeho biologického otcovství. Ústavní soud shledal půlroční lhůtu pro popření otcovství běžící od narození dítěte příliš krátkou a v rozporu s ustanoveními čl. 10 odst. 2 a čl. 36 odst. 1 a 2 Listiny a čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.⁸⁰

S ohledem na to, že od 1. 1. 2012 zde nebyla stanovena zákonná pravidla pro možnost popírání otcovství, bylo nutno přijmout právní úpravu co nejdříve. Stalo se tak zákonem č. 84/2012 Sb., kterým se mění zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁹ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 280.

⁸⁰ Důvodová zpráva k novele o rodině provedené zákonem č. 84/2012 Sb.

Tato novela opět vkládá do § 57 odst. 1 úpravu popření otcovství manžela matky, avšak v odlišném znění. Stanoví totiž, že manžel může v subjektivní lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy mu vzniknou důvodné pochybnosti o tom, že je otcem dítěte, popřít u soudu otcovství. A zároveň objektivní lhůtu, podle níž, může manžel matky popřít své otcovství nejpozději do tří let od narození dítěte. Lhůta pro podání žaloby na popření otcovství je lhůtou prekluzivní, a proto, není-li podána ve lhůtě, zaniká právo na podání žaloby na popření otcovství.⁸¹

Intertemporální ustanovení novely zakotvila, že řízení o popření otcovství zahájená přede dnem nabytí účinnosti (tj. před 20. březnem 2012) se dokončí podle § 57 odst. 1 ZR ve znění účinném ode dne nabytí účinnosti zákona č. 89/ 2012 Sb.

Aktivní legitimace matky k popření otcovství svého manžela trvá 6 měsíců od narození dítěte. Ustanovení o popěrném právu manžela u ní platí obdobným způsobem, jak uvádí § 59 odst. 2 v druhé větě ZR. Její žaloba bude směřovat vůči otci a dítěti.

Manžel matky podává ve lhůtě výše uvedené paternitní žalobu proti pasivně legitimované matce a dítěti, kteří jsou v nerozlučném společenství,⁸² za podmínky, že jsou oba naživu (§ 59 odst. 1 ZR). Dojde-li k situaci, kdy není naživu buď matka, nebo dítě, podává žalobu na popření otcovství proti druhému. Toto právo otci ovšem nepřísluší, pokud není naživu ani matka, ani dítě. Dítě v takovém řízení musí být zastoupeno opatrovníkem podle § 37 ZR.

Lhůta, která plyne manželce matky, se přerušuje v důsledku toho, že otec pozbude způsobilosti k právním úkonům. Opatrovník následně stanovený soudem manželce matky, který byl stanoven otci, který pozbyl způsobilost k právním úkonům před tím, než mu vznikly důvodné pochybnosti o otcovství dítěte či před třetím rokem po narození dítěte, může popřít otcovství do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví o narození dítěte. Druhá varianta je, že opatrovník o narození dítěte již věděl dříve, potom mu lhůta šesti měsíců počíná běžet ode dne, kdy byl ustanoven soudem opatrovníkem. Hrušáková dodává, že slova „pozbyl“ jsou neurčitěho významu a není zcela zřejmé, zda se jedná o omezení či zbavení způsobilosti k právním úkonům.⁸³ Ovšem, dojde-li k opětovnému nabytí

⁸¹ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1999, s. 83.

⁸² Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 281.

⁸³ K tomu též Haderka, J.: K některým aspektům prvé domněnky otcovství. Bulletin advokacie, s. 106.

způsobilosti, může manžel matky podat žalobu na popření otcovství ve lhůtě, která plyne od právní moci rozhodnutí o nabytí způsobilosti.⁸⁴ Obdobně se toto ustanovení užije i u matky, která pozbyla způsobilosti k právním úkonům, na základě úpravy § 59 odst. 2 i. f. ZR.

J. Haderka ve svém článku uvádí, že pokud se otec nikdy za svého života nedozvěděl, že jeho manželka či bývalá manželka porodila jeho dítě, pak popěrné právo k jeho osobě zaniká smrtí, neboť popěrné právo manžela matky nepřechází na dědice.⁸⁵ Tento názor ovšem nová právní úprava překonává ustanovením, kdy otcovství lze popřít manželem nejpozději do tří let od narození dítěte (§ 57 odst. 1 druhá věta ZR). Tato lhůta je stanovena v zájmu zachování stabilního výchovného rodinného prostředí.

V další úpravě § 58 a 60 ZR zpracovává specifické skutkové podstaty, kdy je otcovství popíráno manželem matky:

- a) s ohledem na rozvod manželství,
- b) s ohledem na sňatek s těhotnou ženou,
- c) s ohledem na umělé oplodnění,
- d) popření dřívějšího manžela matky po úspěšném popření otcovství manžela matky.

Ad a) Dojde-li k zániku manželství nebo je-li manželství prohlášeno za neplatné, může manžel matky popřít otcovství jen za podmínky, že je zcela vyloučeno, že by mohl být otcem dítěte, pokud se dítě narodí v období počínajícím stoosmdesátým dnem po uzavření sňatku a končící třístým dnem po zániku manželství nebo jeho prohlášení za neplatné. Stejnou úpravu jako § 58 odst. 1 první věta ZR obsahoval též zákon o právu rodinném a obdobnou úpravu měl i ABGB. Důkazní břemeno v tomto případě leží na žalobci, který musí prokázat, že manžel matky nemohl být otcem dítěte buď proto, že je neplodný, nebo proto, že existují jiné závažné skutečnosti.⁸⁶

Pokud dojde k rozvodu a matce se narodí dítě do 300 dní po pravomocném rozhodnutí o rozvodu, pak pokud matka, bývalý manžel a muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, mohou v řízení o popření otcovství souhlasně prohlásit za vyloučené

⁸⁴ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 281.

⁸⁵ Haderka, J.: K některým aspektům první domněnky otcovství. Bulletin advokacie, s. 104.

⁸⁶ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 284. Dále též Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. 3. svazek. 5. vydání, Praha, Wolter Kluwer, 2009, s. 79.

otcovství bývalého manžela matky. Úpravou § 58 odst. 1 věty druhé ZR se zjednodušuje procesní dokazování znaleckými posudky. Obsah souhlasného prohlášení ze zákona nevyplývá, ale lze dovodit, že manžel matky bude prohlašovat, že s matkou v rozhodné době nesouložil, matka bude jeho prohlášení kvitovat a muž, který tvrdí, že je otcem dítěte, v pozici svědka, bude tvrdit, že s matkou v době rozhodné souložil. Muž, který tvrdí, že je otcem ovšem nemá zákonem vymezené postavení. Lze usuzovat, že soud může rozhodnutím připustit jeho vedlejší účastenství podle § 93 o. s. ř.⁸⁷ Toto prohlášení ale nelze zaměňovat se souhlasným prohlášením o určení otcovství podle § 52 odst. 1 ZR, protože nesměřuje k určení otcovství, nýbrž k jeho popření. V právní větě rozsudku bude tedy pouze uvedeno, že manžel matky není otcem dítěte. V případě pochybností je soud povinen postupovat v souladu s vyšetřovací zásadou podle § 120 odst. 2 o. s. ř.⁸⁸

Ad b) Dojde-li k tomu, že se dítě narodí před stoosmdesátým dnem od uzavření manželství, postačí k tomu, aby manžel nebyl považován za otce, když své otcovství u soudu popře ve lhůtě, která je uvedena v § 57 odst. 1 pro popření otcovství manželem matky. Toto zjednodušené popření otcovství bylo upraveno již v § 155 a 156 ABGB i v § 49 odst. 2 ZPR. Důvodem byla nízká pravděpodobnost toho, že by po tak krátké době bylo dítě zplozeno v manželství, nicméně možnost popřít otcovství byla manželovi dána ke zvážení.⁸⁹ Úprava současného § 58 odst. 3 ovšem vylučuje případy, kdy manžel matky prokazatelně s matkou dítěte souložil v době, od níž neprošlo od narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dní, anebo pokud při uzavření manželství o těhotenství ženy věděl.

Ad c) Novelou zákona o rodině provedenou zákonem č. 132/1982 Sb. bylo do § 58 vloženo ustanovení druhého odstavce, které se zabývá otcovstvím manžela matky z těhotenství navozeného umělým oplodněním, resp. jeho nemožností popřít toto otcovství v případě, že dal souhlas k umělému oplodnění a neunesl důkazní břemeno při prokazování, že matka dítěte otěhotněla jinak. Podle úpravy by se dítě mělo narodit v době mezi stoosmdesátým a třístým dnem od umělého oplodnění, tedy od posledního provedeného lékařského zákroku.⁹⁰ Významné ovšem je, aby projev souhlasu manžela

⁸⁷Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině. Komentář. 9. vydání. Praha, Leges, 2011, s. 236.

⁸⁸Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 283 a. násl. Dále též Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. 3. svazek. 5. vydání, Praha, Wolter Kluwer, 2009, s. 79.

⁸⁹Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 289.

⁹⁰Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 285.

matky měl všechny znaky právního úkonu, tedy zejména musí být učiněn svobodně, vážně, určitě a srozumitelně, jinak je neplatný podle § 37 odst. 1 OZ a zároveň manžel musel být plně způsobilý jej učinit a nejednal v duševní poruše, která jej činí k tomuto právnímu úkonu neschopným dle § 39 OZ. Toto pravidlo se uplatní bez ohledu na to, zda se v daném případě jednalo o dárcovství semene nebo o oplodnění semenem manžela, ovšem pokud by popíral otcovství manžel matky v případě, že matka byla oplodněna jeho semenem, bylo by to právně významné pouze pokud, že by soud nezkoumal, zda spolu v rozhodné době souložili. Souhlas manžela matky s umělým oplodněním má z hlediska důsledků pro možnost popření otcovství význam jen, došlo-li k asistované reprodukci za trvání manželství, a nikoliv až po rozvodu manželství (R 49/1990). Pokud by matka byla oplodněna semenem neznámého dárce, je skutečnost, že manžel matky není otcem, bezvýznamná, manžel by tedy musel prokazovat pouze to, že k oplodnění došlo jinak než při umělé inseminaci.

Ad d) V případě, že již bylo popřeno otcovství k dítěti manžela matky znovu provdané pravomocným rozsudkem, směřují domněnky otcovství k určení otcovství manžela dřívějšího. Tomu počíná běžet šestiměsíční lhůta k popření ode dne, kdy se dozvěděl o tomto pravomocném rozhodnutí. Úprava § 60 ZR byla vložena v důsledku derogace úpravy § 120 ABGB, kde by vznikla mezera v právu, neboť bylo stanoveno, že těhotná žena se po zániku dosavadního manželství nemohla provdat dříve, než porodí, a to i v případě, že nastaly pochybnosti, zda těhotná skutečně je, tehdy musela vyčkat uplynutí 180 dnů.⁹¹ Současná úprava těhotné ženě dovoluje sňatek uzavřít den po dni právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství. Nicméně, aby byla eliminována situace, kdy pozdější manžel otcovství k dítěti popře a počne plynout popěrná lhůta manželů dřívějšímu, bylo nově provedenou úpravou zákonem č. 266/1949 Sb. stanoveno, že lhůta dřívějšímu manželovi začne plynout teprve ode dne, kdy se dozvěděl, že otcovství pozdějšího manžela bylo s úspěchem popřeno. Pokud se ovšem dozví o rozsudku, nepočne mu plynout lhůta do doby, než se dozví i o právní moci téhož rozsudku, popřípadě i o skutečnostech, na jejichž základě právní moc nastala.⁹²

⁹¹Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 291.

⁹²Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 292.

5.1.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku

Nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.) upravuje popírání otcovství určeného první domněnkou v ustanoveních § 785 až 789 NOZ. Úprava popírání otcovství je nově uvozena marginální rubrikou „Popírání otcovství“.

Zásadní změna oproti stávající úpravě je v délkách lhůt. Už objektivní lhůta pro popření otcovství manžela matky v § 785 odst. 1 NOZ je ze stávajících 3 let ode dne narození dítěte prodloužena na 6 let.

Pasivní legitimace je upravena hned v § 785 odst. 1 druhé větě NOZ tak, že otcovství lze popřít vůči dítěti a matce, jsou-li oba naživu, a nežije-li jeden z nich, vůči druhému; pokud nežije žádný z nich, manžel toto právo nemá.

Ustanovení § 786 odst. 1 je drobně formulačně změněno a v souladu s vývojem medicíny a lékařských věd je původní lhůta sto osmdesát dnů zkrácena na sto šedesát dnů. Pokud se tedy dítě narodí mezi sto šedesátým dnem od uzavření manželství a třístým dnem po jeho zániku nebo prohlášení za neplatné, lze otcovství popřít, s výjimkou § 777, jen je-li vyloučeno, aby manžel matky byl otcem. Stejně tak zůstává kromě zkrácení lhůty nezměněn odstavec 2.

Úprava popírání otcovství manželem matky po provedení umělého oplodnění se souhlasem manžela matky je zahrnuta v § 787, který řeší i původní popření otcovství muže, který dal souhlas k asistované reprodukci, aniž by byl s matkou v manželství. V obou těchto případech není rozhodné, jaké genetické látky bylo použito, což je výslovně zahrnuto do zákona nově. Výjimka, nikoliv nová, je stanovena pro případy, že je prokázáno, že matka dítěte otěhotněla jinak než asistovanou reprodukcí.

Popěrné právo dřívějšího manžela matky a aktivní legitimace matky k podání paternitní žaloby proti svému manželovi zůstávají významově stejné, upravuje je § 788 a 789 NOZ.

5.2. Popření druhé domněnky otcovství

5.2.1. Současná úprava

A. Popření otcovství muže, jehož otcovství bylo založeno souhlasným prohlášením rodičů

Muž, který své otcovství souhlasně prohlásil v souladu s § 52 ZR, může podle § 61 odst. 1 toto prohlášení o otcovství popřít, pouze je-li vyloučeno, že by mohl být otcem dítěte, a to ve lhůtě šesti měsíců, která počne plynout ode dne souhlasného prohlášení, kterým bylo otcovství určeno před matričním úřadem nebo ode dne právní moci soudního rozhodnutí o určení otcovství. Pokud s matkou dítěte souhlasně prohlásil o svém otcovství dříve, než se dítě narodilo podle § 53 ZR, lhůta neskončí před uplynutím šesti měsíců po narození dítěte.

Obdobně se užití ustanovení § 57 odst. 2 (o pozbytí způsobilosti k právním úkonům muže, který souhlasně prohlásil s matkou, a ustanovení opatrovníka) a § 58 odst. 2 (o popření otcovství, pokud muž dal souhlas s umělým oplodněním). Podle obdobného použití § 59 odst. 1 má muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů učiněným před matričním úřadem nebo před soudem, právo popřít otcovství vůči matce a dítěti v nerozlučném společenství, jsou-li oba dva naživu. Pokud jeden z nich nežije, tak podává paternitní žalobu proti druhému. Právo podat paternitní žalobu zaniká, pokud nežije ani dítě, ani matka.

B. Popření otcovství matkou dítěte

Shodné oprávnění jako muž, který své otcovství s matkou souhlasně prohlásil před soudem nebo před matričním úřadem, tedy jako muž určený druhou domněnkou otcovství, má podle § 61 odst. 2 ZR i neprovdaná matka, která s tímto mužem souhlasné prohlášení učinila před soudem nebo před matričním úřadem. Podmínkou popření je i u matky, že prokáže, že je vyloučeno, aby muž, jehož otcovství bylo založeno souhlasným prohlášením, byl otcem dítěte. Lhůta šesti měsíců se řídí úpravou otce určeného souhlasným prohlášením, tzn. že běží ode dne určení otcovství (prohlášení před matričním úřadem nebo pravomocným rozhodnutím soudu) nebo, bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením k dosud nenarozenému dítěti, lhůta plyne od narození dítěte.

Stejně jako bylo výše uvedeno u popírání otcovství muže, jehož otcovství bylo založeno souhlasným prohlášením rodičů, se § 61 odst. 3 užije i na matčino popěrné práv.

C. Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem

Specifická úprava popěrného práva nejvyššího státního zástupce je upravena v § 62a ZR s ohledem na zamezení obchodování s dětmi.

V případech, kdy sice bylo otcovství určeno podle druhé domněnky otcovství souhlasným prohlášením rodičů (dle § 52 ZR), ale muž prokazatelně nemůže být biologickým otcem dítěte. Bere se zřetel na zřejmý zájem dítěte a soulad s ustanoveními zaručujícími základní lidská práva. Lhůta, která byla nejvyššímu státnímu zástupci dána k postupu dle tohoto ustanovení, počne běžet před uplynutím lhůty stanovené pro popření otcovství, tj. lze podat návrh na popření otcovství už před šestým měsícem od souhlasného prohlášení nebo od narození dítěte. Úprava byla vložena novelou zákona o rodině provedenou zákonem č. 91/1998 Sb.

Pojem „zřejmý zájem dítěte“ vymezuje metodický návod, kterým se upravují podrobnosti postupu při prošetřování podnětů k podání žaloby na popření otcovství a který je přílohou Pokynu obecné povahy nejvyššího státního zástupce 6/2003 o postupu státních zástupců při prošetřování předpokladů žaloby podle § 62 a 62a ZR. Definice je obsažena v bodu 4 tohoto pokynu tak, že za zřejmý zájem dítěte je třeba považovat otcovství muže, který nezpochybnitelně nemůže být otcem dítěte, jestliže:

- a) je učiněné za účelem vytvoření podmínek pro vyjádření souhlasu společně s matkou k osvojení dítěte, je prostředkem obejití režimu stanoveného pro mezinárodní adopci a nesnese-li z tohoto důvodu úprava osobních poměrů v otázce otcovství odklad;
- b) bylo vedeno zjištěnými důvody prospívajícími muži, který otcovství uznal, popř. matce, nebo jinými zavrženíhodnými důvody na újmu práva dítěte na zajištění tělesného, citového, rozumového a mravního vývoje a uspořádání osobních poměrů v otázce otcovství je vzhledem k hrozící újmě dítěti neodkladné, zejména hrozí-li zavlčení dítěte do ciziny nebo jiná vážná újma.⁹³

⁹³ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 299.

5.2.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku

A. Popření otcovství muže, jehož otcovství bylo založeno souhlasným prohlášením rodičů

Nový občanský zákoník upravuje v § 790 možnost popřít otcovství muže, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů pouze, pokud je vyloučeno, že by mohl být otcem. Lhůta šesti měsíců počíná plynout ode dne, kdy bylo otcovství takto určeno, pokud bylo určeno přede dnem narození dítěte, lhůta neskončí dříve než šest měsíců po narození dítěte.

Obdobně podle druhého odstavce platí, že otcovství popírá tento muž vůči dítěti a matce, jsou-li oba naživu, a nežije-li jeden z nich, vůči druhému, ale toto právo mu nenáleží, pokud není naživu ani jeden z nich. Dále se obdobně uplatní § 785 odst. 2, byla-li svéprávnost muže omezena před uplynutím šesti měsíční lhůty pro popření (na rozdíl od manžela matky, zde neběží objektivní lhůta šesti let od narození dítěte) omezena tak, že sám otcovství popřít nemůže, může je popřít jeho opatrovník, kterého pro tento účel jmenuje soud, a to ve lhůtě šesti měsíců ode dne jmenování soudem.

B. Popření otcovství matkou dítěte

Ustanovení § 791 NOZ umožňuje matce dítěte popřít, že otcem dítěte je muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy bylo takto určeno otcovství dítěte, nebo bylo-li otcovství určeno před narozením dítěte, neskončí lhůta dříve než šest měsíců po jeho narození. Tato úprava je obsažena ve stávajícím § 61 odst. 2 ZR.

C. Popření otcovství soudem

Nejen v komentářích, ale i v důvodové zprávě je upozorňováno na funkční nedostatečnost dosavadní úpravy, podle které je nutné složité dokazování provést ve velmi krátkých lhůtách. Úmysl zákonodárce v tomto ohledu sleduje zájem na řešení nepříznivé situace hrozící dítěti zahájením řízení, na něž by navazovala sistance výkonu rodičovských práv a povinností. Základní lidská práva v tomto ustanovení jsou ta práva, která náležejí

dítěti a s nimiž mohou být v rozporu matčina práva, která musí ovšem ve sporu zájmu dítěte ustoupit.

Nový občanský zákoník proto v § 793 stanoví, že bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale je zřejmé, že otec dítěte takto určený, nemůže být jeho otcem, a za podmínky, že to vyžaduje zřejmý zájem dítěte a mají-li být naplněna ustanovení zaručující základní lidská práva, soud může i bez návrhu zahájit řízení o popření otcovství. Současně soud zpravidla pozastaví výkon rodičovské odpovědnosti.

5.3. Popření první a druhé domněnky otcovství nejvyšším státním zástupcem, resp. soudem

5.3.1. Současná úprava

Úprava § 62 ZR o popěrném právu nejvyššího státního zástupce při podávání žalob v době, kdy lhůta uplynula jednomu z rodičů, byla dlouhodobě kritizována. V některých případech nebyl návrh na popření otcovství podán, ačkoli Nejvyšší státní zastupitelství mělo dokonce k dispozici výsledky kvalifikovaných testů DNA s odůvodněním, že *status quo* není v zájmu dítěte. Diskreční pravomoc Nejvyššího státního zastupitelství byla bezdůvodně nastavena příliš široce. Dle důvodové zprávy k novele zákona o rodině neprolamování popěrné lhůty Nejvyšším státním zastupitelstvem vedlo k odpírání práva znát své biologické rodiče, umožňovalo otcům vyhnout se povinnosti plnit své povinnosti (např. platit výživné) vůči dítěti a zároveň muži, kteří nebyli biologickými otci, museli tyto povinnosti plnit za ně. Tato úprava vedla k deformaci vztahů mezi rodiči a dětmi v situacích, kdy biologický otec neměl k dítěti žádný právní vztah, zatímco tzv. matrikový otec neměl osobní zájem plnit rodičovské povinnosti.

Novelou provedenou zákonem č. 84/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů,⁹⁴ byla stanovena povinnost, nikoli možnost Nejvyššího státního zástupce podat návrh na popření otcovství. A proto byl § 62 odst. 1 ZR změněn tak, že nejvyšší státní zástupce podá návrh na popření otcovství směřovaný vůči

⁹⁴ Před novelou znění § 62 odst. 1 ZR stanovilo, že uplynula-li lhůta stanovená pro popření otcovství jedním z rodičů, může nejvyšší státní zástupce, vyžaduje-li to zájem dítěte, podat návrh na popření otcovství proti otci, matce a dítěti. Dále odst. 2 rozvinul, že není-li některý z nich naživu, může nejvyšší státní zástupce podat návrh na popření otcovství proti ostatním z nich; není-li naživu nikdo z nich, může podat návrh proti opatrovníkovi, kterého soud pro tuto věc ustanovil.

otci, matce a dítěti za podmínek, že lhůta stanovená pro popření otcovství některému z rodičů uplynula⁹⁵ a vyžaduje-li to zájem dítěte.

Co je zájmem dítěte stanoví čl. 4 Pokynu obecné povahy 6/2003 o postupu státních zástupců při prošetřování předpokladů žaloby podle § 62 nebo 62a ZR tak, že je jím zájem na uspořádání rodinných vztahů, které by byly prospěšné pro tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte. Zájem matrikových rodičů nebo muže, který je označován za otce, na popření otcovství nesmí být zohledňován na úkor zájmu dítěte. V metodickém návodu, kterým se upravují podrobnosti postupu při prošetřování podnětů k podání žaloby na popření otcovství a který je přílohou Pokynu obecné povahy, jsou v bodu 4 uváděna některá hlediska pro posouzení zájmu dítěte.⁹⁶ Tyto okolnosti jsou rozděleny do dvou skupin, a to jednak takové okolnosti, které posilují zájem dítěte na podání, jednak takové okolnosti, které zeslabují zájem dítěte na podání paternitní žaloby na popření.

Okolnosti zesilující zájem dítěte na podání žaloby jsou:

- a) matka dítěte žije s jeho biologickým otcem, který se zároveň považuje za otce dítěte a stará se o jeho výchovu,
- b) matrikové (právní) otcovství, které se zapsalo do osobních poměrů dítěte jen formálně, překáží dítěti v uplatnění nároků na výživu proti biologickému otci,
- c) muž, jemuž svědčí domněnka otcovství, je stížen vážnou duševní poruchou,
- d) muž, jemuž svědčí domněnka otcovství, byl odsouzen pro závažný trestný čin,
- e) matrikový (právní) otec neměl důvod pochybovat o svém otcovství a až dodatečně se dozvěděl o stycích matky s jiným mužem v rozhodné době, jež byly příčinou nejen rozvratu manželství, ale i narušení citových vazeb k dítěti,
- f) z jiných vážných důvodů by spojení s matrikovým (právním) otcem bylo v rozporu se zájmem dítěte na jeho řádné výchově a mravním rozvoji.

Okolnosti zeslabující zájem dítěte na podání žaloby jsou:

- a) matrikový (právní) otec uznal otcovství, ačkoli věděl, že dítě nezplodil, nebo který uzavřel manželství se ženou, o níž věděl, že očekává dítě s jiným mužem, nebo nepopřel v zákonné lhůtě své otcovství k dítěti narozenému za trvání manželství, přestože věděl, že dítě bylo počato z mimomanželského styku, dítě vychovával jako své a po rozchodu s matkou se hodlá vyživovací povinnosti zprostit,

⁹⁵ Lhůty k popření otcovství jsou uvedeny v ustanoveních § 57 odst. 1, § 59 odst. 2, § 60, § 61 odst. 1 a 2 ZR.

⁹⁶ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 295 a násl.

- b) biologický otec dítěte není znám nebo se k dítěti nehlásí, své otcovství zpochybňuje a není ochoten se podrobit znaleckému zkoumání,
- c) uplynula delší lhůta od narození dítěte, statusové poměry jsou stabilizované, takže změna by mohla mít negativní vliv na existující citové vazby mezi dítětem a matrikovým (právním) otcem, popř. na zabezpečení výchovy a výživy dítěte.⁹⁷

Nově byl doplněn § 62 odst. 2 ZR, který stanoví, že státní zástupce podá návrh na popření otcovství v případě, že je vzhledem ke všem okolnostem zřejmé, že muž považovaný za otce dítěte otcem není, a pokud uplynula lhůta stanovená pro popření otcovství některému z rodičů. Přípustná je ovšem výjimka, a to v případě, že zájem dítěte výjimečně vyžaduje, aby k popření otcovství nedošlo. Druhý odstavec má ve výjimečných případech chránit matrikového (sociálního) otce, zejména pokud k němu má dítě silné pouto a určení otcovství jiného muže by mohlo mít velký negativní dopad na psychiku dítěte.

Pasivně legitimováni jsou otec, matka a dítě. Pokud některý z nich není naživu, popírá nejvyšší státní zástupce otcovství vůči ostatním; není-li naživu žádný z nich, popírá otcovství vůči opatrovníkovi, kterého soud pro tuto věc ustanoví. Úprava § 62 odst. 3 byla s drobnou formulační změnou převzata z původního znění § 62 odst. 2 ZR.

5.3.2. Úprava *de lege ferenda* v novém občanském zákoníku

Zcela zásadní změnou je ustanovení § 792 NOZ, které nahrazuje stávající § 62 ZR s úpravou popěrného práva nejvyššího státního zástupce. Nový občanský zákoník přiznává právo podat návrh na popření otcovství v případě, že uplynula lhůta k popření otcovství v § 792 NOZ, soudu, kterému je přiznána možnost rozhodnout, že zmeškání lhůty promíjí, za podmínky, že to vyžaduje zájem dítěte a veřejný pořádek.

V důvodové zprávě je stanoveno, že se od ingerence nejvyššího státního zástupce upouští proto, že se jedná o věc statusovou, a pravomoc rozhodnout přenechává tedy soudu v civilním řízení. Soud posoudí všechny okolnosti rozhodné pro přípuštění návrhu na popření otcovství po uplynutí lhůty, a pokud rozhodne o zachování či popření otcovství bere v potaz zejména zájem dítěte a veřejný pořádek.

⁹⁷ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 296.

6. Důkazní prostředky používané ve filiačních sporech

Podle § 120 odst. 1 o. s. ř. jsou účastníci povinni označit důkazy k prokázání svých tvrzení a soud rozhoduje, které z nich provede, ale v odst. 2 je taxativním výčtem stanoveno, že v některých řízeních, mezi něž spadá i řízení o určení a popření otcovství, je soud povinen provést i jiné důkazy než které byly účastníky navrhovány, jsou-li potřebné ke zjištění skutkového stavu. Současně s tím neplatí, že důkaz výsledkem účastníků může soud nařídit, jestliže dokazovanou skutečnost nelze prokázat jinak a jestliže s tím souhlasí účastník, lze jej tedy provádět i bez návrhu a přes nesouhlas účastníků. V řízení o popření otcovství musí být dokazování zaměřeno zejména na prokázání skutečností, které jsou předpokladem pro vyhovění žalobě (tj. takových skutečností, které otcovství k dítěti vyloučí), nikoli převážně na to, zda někdo jiný měl v rozhodné době s matkou dítěte pohlavní styk.⁹⁸ Ustanovení § 127 odst. 1 stanoví, že pokud pro složitost posuzované otázky není postačující odborné vyjádření, ustanoví soud znalce, a toho buď vyslechne nebo mu zpravidla uloží, aby vypracoval písemný znalecký posudek. Dále v odst. 2. upravuje pochybnosti o správnosti posudku, jeho nejasnosti nebo neúplnosti tak, že je nutno znalce požádat o vysvětlení, není-li vysvětlení dostačující, musí být znalecký posudek přezkoumán jiným znalcem. Ve zvláště obtížných případech vyžadujících zvláštního vědeckého posouzení může soud ustanovit k podání znaleckého posudku nebo přezkoumání podaného posudku státní orgán, vědecký ústav, vysokou školu nebo instituci specializovanou na znaleckou činnost – toto vrchní dobrozdání upravuje § 127 odst. 3.

Dr. Haderka hovoří o základním požadavku na legislativu v tom smyslu, že je třeba, aby dokazování ctilo zásadu materiální pravdy, zejm. provádění důkazů i z úřední povinnosti. Požaduje, aby účastníci či svědci mohli být přidrzeni k podrobení se znaleckému dokazování (zejména hematologickému) i proti své vůli. Současná úprava provedená občanským soudním řádem je naplňuje v ustanovení § 127 odst. 4.⁹⁹ Zde je stanoveno, že účastníkovi i jiné osobě, může soud uložit, aby se dostavil ke znalci a podrobil se lékařskému vyšetření, popřípadě zkoušce krve, nebo aby něco vykonal nebo snášel, jestliže je to k podání znaleckého posudku třeba.

⁹⁸ R 7/1970.

⁹⁹ Haderka, J.: Soudobé lékařství a jeho význam pro právní úpravu určování otcovství. Právní obzor, 58, č. 7/1975, s. 619.

Řízení o určení otcovství lze rozdělit do dvou fází:

- a) prokázání, že muž s matkou souložil v kritické době, a
- b) pokud je soulož potvrzena, je třeba prokázat nebo vyvrátit otcovství žalovaného muže.

Dokázat, že došlo k souloži, musí žalující strana. Pokud navrhovatelem bude dítě, musí matka v postavení svědka vypovídat pravdu v souladu s § 126 o. s. ř. Pokud by nevypovídala pravdu, hrozilo by jí stíhání za trestný čin křivé výpovědi (ten se vztahuje jak na osobu svědka, tak osobu znalce).¹⁰⁰

V aktuálnějších pramenech ovšem i Ústavní soud shledal ve svém nálezu, sp. zn. I. ÚS 987/07, že řízení o určení otcovství je ovládáno zásadou arbitrárního (nikoli legálního) pořádku. Dovedl, že je možné zcela vyloučit prokazování soulože v rozhodné době, a soud může ihned přistoupit k dokazování prostředky DNA diagnostiky. Ústavní soud konstatoval, že pokud lze určitou skutečnost zjistit přímo (bez aplikace domněnky), lze připustit dokazování tímto směrem.¹⁰¹

I když se znalecké metody určování otcovství stále zdokonalují, nebylo vždy zcela jisté, že ten, komu svědčí domněnka otcovství, je biologickým otcem dítěte. V komentáři k ABGB bylo stanoveno, že v řízení o určení otcovství nejde o zjištění biologického otce, ale o zjištění nemanželského otce, tedy toho, kdo bude mít vůči dítěti práva a povinnosti z rodičovské zodpovědnosti.¹⁰²

Historický kontext

Na rozdíl od francouzského práva, které až do roku 1912 zakazovalo zjišťovat otcovství, zvolil ABGB odlišnou úpravu. Po vzoru římského práva¹⁰³, stanovil, že otcem je ten, kdo s matkou souložil v rozhodné době před či po porodu. Otcovství se určovalo v soudním sporu, v němž ženy prokazovaly, že s mužem souložily, a muži prokazovali, že nikoliv. Důkazem otcovství nebyla podoba mezi otcem a dítětem, tedy dědičně biologická

¹⁰⁰ Ustanovení § 346 TZ – Křivá výpověď a nepravdivý znalecký posudek trestně postihuje i osobu, která jako svědek nebo znalec před soudem uvede nepravdu o okolnosti, která má podstatný význam pro rozhodnutí nebo takovou okolnost zamlčí. Kvalifikovaná skutková podstata, uvedená v odst. 3 upravuje vyšší sankci, pokud je takový čin spáchán v úmyslu jinému narušit jeho rodinné vztahy.

¹⁰¹ Melicharová, D.: Třetí domněnka otcovství – přežitý relikt? In sborník Pocta Sentě Radvanové, Praha, Wolter Kluwer, 2009, s. 315 a násl.

¹⁰² Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 264.

¹⁰³ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 246. Komentář uvádí, že již v římském právu platila domněnka otcovství manžela matky, pokud se dítě narodilo po 181 dnech od uzavření manželství nebo do 10 měsíců od jeho zániku.

zkouška. Ovšem pokud někdo tvrdil, že sice s matkou dítěte souložil, ale použil nějakou formu kontracepce, pak soud bez ohledu na použití kontracepce, rozhodl o jeho otcovství. Důkaz krevní zkouškou (na základě objevení krevních skupin A – B – O a jejich dědičnost)¹⁰⁴ se začíná objevovat od 20. let 20. století, nicméně přináší pouze vyvratitelnou domněnku, která nemůže prokázat, že otcem je konkrétní muž.^{105,106}

Jedním z nejlépe propracovaných způsobů hodnocení důkazních prostředků, zejména znaleckých posudků je Essen-Möllerova metoda, která spočívá:

- a) statistickém rozložení znaku v populaci (existují informace o typech krevních skupin A – B – O, krevních faktorech MN, barvě očí, znacích z kvantitativní hodnoty otisků prstů – V, R, U, které se zjišťují z počtu čar a vzájemných korelací počtů znaků na jednotlivých prstech),
- b) na empirickém zjištění, jak často se děti v daném znaku shodují s rodiči.¹⁰⁷

Mezi další známé metody lze řadit Hummelovu metodu výpočtu pravděpodobnosti otcovství, která vychází z výše zmiňované Essen-Möllerovy, a výpočet pomocí tabulek, ve kterých jsou důsledně respektovány všechny známé genetické zákonitosti.¹⁰⁸ Hrušáková ve svém komentáři hovoří o třech rovnocenných postupech, do nichž zahrnuje již zmiňovanou Essen-Möller-Gayerovu metodu, dále Lautaud-Weningerovu a dermatoglyfickou metodu. Stupnice stanovící pravděpodobnost otcovství v této metodě je: otcovství prakticky prokázané (nad 99,7 % pravděpodobnosti otcovství), nanejvýš pravděpodobné (99 %), velmi pravděpodobné (95 %), pravděpodobné (nad 90 %), podávající svědectví pro otcovství (nad 80 %), jen formálně svědčí pro otcovství (nad 70%), indiferentní zóna na pozitivní straně atd.¹⁰⁹ Dále škála sestupně pokračuje zhodnocením: nerozhodné, spíše nepravděpodobné, nepravděpodobné, velmi nepravděpodobné, prakticky vyloučeno.¹¹⁰

¹⁰⁴ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 268.

¹⁰⁵ Adamová, K., Mates, P.: Právní pověry. 1. vydání. Praha, Linde Praha, 1997, s. 62.

¹⁰⁶ Nástin vývoje vylučování možného otcovství ve 20. století s ohledem na postupné vědecké objevy podává ve svém článku Slepíčka, L., Bártová, A.: O nutnosti matematického hodnocení výsledků genetických zkoušek. Socialistická zákonost č. 8/1974, s. 476.

¹⁰⁷ Haderka, J.: Vyvratitelnost domněnky otcovství v zákoně o rodině. Socialistická zákonost č. 3/1964, s. 37.

¹⁰⁸ Slepíčka, L. Bártová, A.: O nutnosti matematického hodnocení výsledků genetických zkoušek. Socialistická zákonost č. 8/1974, s. 473.

¹⁰⁹ Slepíčka, L., Bártová, A.: O nutnosti matematického hodnocení výsledků genetických zkoušek. Socialistická zákonost č. 8/1974, s. 478.

¹¹⁰ Haderka, J.: Vyvratitelnost domněnky otcovství v zákoně o rodině. Socialistická zákonost č. 3/1964, s. 38.

Okolnosti vylučující otcovství se prokazují znaleckými posudky a rozlišuje se důkaz znaleckým posudkem, potvrzením nebo odborným vyjádřením. O použití znaleckého posudku soud rozhodne teprve, je-li prokázána skutečnost, že označený otec s matkou dítěte skutečně souložil v rozhodné době a nevylučovaly to závažné okolnosti (např. těhotenství matky, mužova neplodnost nebo nezpůsobilost k souloži).

Obecně v úvahu připadají znalecké posudky z oborů:

- a) hematologie,
- b) gynekologie, resp. porodnictví,
- c) sexuologie,
- d) antropologie (dědičně biologická zkouška),
- e) lidská genetika (DNA diagnostika).

A. Znalecký posudek z oboru hematologie

Do nedávna nejčastěji používaný serologický neboli hematologický způsob určení otcovství využívá vlastností krve k vyloučení otcovství určitého muže.

Původní zkoumání mělo k dispozici pouze systém krevních skupin červených krvinek A – B – O a vlastnosti krve Rh a MN, později přibyly systémy vycházející ze zkoumání plasmatických albuminů, krevních serologických vlastností, haptaglobinů (Hp), skupin Gm, Cc, Ag, Lp, posttransferinů, enzymů fosfoglukomutáz atd. Pozdější nauka hovoří až o více než 20 skupinových systémech červených krvinek. V současné době se využívají také poznatky o HLA (*human leukocyte antigens*) skupinových tepech bílých krvinek,¹¹¹ jejich využitím vznikl nový typ krevní zkoušky.¹¹²

Mezi okolnosti, které ovlivňují kvalitu podávaného posudku, byl zahrnut, počet vyšetřených, geneticky kontrolovaných znaků, rozdělení znaků v obyvatelstvu, využití ascendance a descendance ke zjištění genotypu, kvalita provedení vyšetření, provedení

¹¹¹ Haderka, J.: Soudobé lékařství a jeho význam pro právní úpravu určování otcovství. Právní obzor, 58, č. 7/1975, s. 614.

¹¹² Vacura, J.: K některým otázkám znaleckých posudků vyžadovaných ke zjištění otcovství. Socialistická zákonnost č. 5/1978, s. 295 a násl.

vrchního dobrozdání, hodnocení provedených vyšetření, administrativa a provedení odběrů krve.¹¹³

Při provádění znaleckého dokazování je ovšem třeba (a v minulosti tomu tak mnohdy nebylo), aby už základní metodika vyšetření byla prováděna se znalostmi a technickým vybavením, zejména imunohepatologické laboratorní techniky, včetně průkazů antigenů pomocí nepřímého Coombsova testu, enzymatických testů, vysycovací a eluční techniky, včetně nutnosti mít k dispozici příslušné typové erythrocyty a kvalitní antiséra, nelépe dvojí provenience, k provedení vyšetření antigenů erythrocytů. Dále je třeba pro vyšetření geneticky kontrolovaných bílkovin séra, která dávají podklad k tzv. sérovým skupinám techniky zónové elektroforézy ve škrobovém gelu (haptoglobin) imuno elektroforézy v agaru (Gc) a specifických imunologických postupů (Gm skupiny).¹¹⁴

Experimentální genetika zabývající se vyloučením otcovství na základě krevních skupin červených krvinek A – B – O statisticky dospěla závěrům, že skupina 0 je zastoupena v populaci střední Evropy v 38 %, A ve 44 %, B ve 13 % a skupina AB v 5 %. Pokud tedy například zkoumá případ, že dítě má skupinu B a matka skupinu A nebo 0, musí být otec nositelem krve skupiny B nebo AB, tím pádem, je možnost, že otcem bude osoba, která je ze skupiny pouhých 18 % celkové populace mužů.¹¹⁵ Obvyklá praxe při provádění znaleckých posudků prováděla vyšetření skupinových systému červených krvinek, jejichž vylučovací schopnost musela mít alespoň 80 % pravděpodobnost.^{116,117}

Imunohepatologická metoda určení otcovství se provádí buď vyšetřením skupinových systémů červených krvinek nebo za pomoci HLA systému (tj. lidský hlavní histokompatibilní komplex – bílých krvinek, lymfocytů, transplantačních antigenů atd.¹¹⁸). HLA systém je součástí imunitního systému, tvoří povrchové znaky bílých krvinek.

¹¹³ Kmoníček, A., Kulich, V., Přibilová, A., Tlapák, M.: Provádění znaleckých imunohepatologických posudků. Socialistická zákonost č. 2/1966, s. 91.

¹¹⁴ Kmoníček, A., Kulich, V., Přibilová, A., Tlapák, M.: Provádění znaleckých imunohepatologických posudků. Socialistická zákonost č. 2/1966, s. 92, 93.

¹¹⁵ Haderka, J.: Vyvratitelnost domněnky otcovství v zákoně o rodině. Socialistická zákonost č. 3/1964, s. 38.

¹¹⁶ Vacura, J.: K některým otázkám znaleckých posudků vyžadovaných ke zjištění otcovství. Socialistická zákonost č. 5/1978, s. 295 a násl.

¹¹⁷ Možné kombinace krevních skupin jsou: rodiče A a A – dítě A nebo 0; rodiče A a B – dítě A, B, AB nebo 0; rodiče B a B – dítě B nebo 0; rodiče A a 0 – dítě A nebo 0; rodiče B a 0 – dítě B nebo 0; rodiče AB a AB – dítě A, B nebo AB; rodiče AB a A – dítě A, B nebo AB; rodiče AB a B – dítě A, B nebo AB; rodiče AB a 0 – dítě A nebo B; rodiče 0 a 0 – dítě pouze 0.

¹¹⁸ Slepíčka, L., Bártová, A.: O nutnosti matematického hodnocení výsledků genetických zkoušek. Socialistická zákonost č. 8/1974, s. 475.

Jednotlivé použité serologické systémy mají různou vylučovací schopnost: HLA systém asi 90 %, kombinace všech známých serologických systémů až 98 %.¹¹⁹ Výsledkem může být buď vyloučení otcovství, nebo test nevyloučí otcovství, ale lze určit míru pravděpodobnosti otcovství. Nevýhodou je kromě obstarání krve též relativní nákladnost s ohledem na to, že výsledek nepodává jistotu, ale jen pravděpodobnostní hodnotu.¹²⁰

Vyloučení označeného muže z otcovství lze provést pomocí hematologie i bez vyšetření krevní příslušnosti matky (zejména z důvodu, že již nežije, není znám její pobyt či proto, že by tím vznikla těžko překonatelná překážka). Umožňují to jednak některé systémy červených krvinek (např. MN, Gc, PGM) i HLA systém, který byl ještě v roce 1987 považován v tomto ohledu za nejinformativnější.¹²¹

Systém HLA vychází z toho, že oba rodiče předávají dítěti po jednom znaku HLA lokusu A a po jednom znaku lokusu B. Znaky HLA A a B tvoří haplotyp, který se přenáší na dítě jako celek.¹²² Aby bylo prokázáno otcovství, musí mít dítě alespoň jeden shodný znak s rodičem v obou lokusech A i B. Pokud má shodný znak pouze v jednom lokusu, otcovství není prokázáno. Ve věcech, kdy není možno vyšetřit krevní vzorek muže, lze zkoumat HLA systém za použití rodinné genetické studie. Tak lze vyloučit z otcovství muže zkoumáním jeho rodičů nebo jeho dalších dětí.

Znalecký důkaz krevní zkouškou je možné provádět u dětí starších jednoho roku, proto soud do této doby odročí jednání bez přerušení řízení.¹²³

Pokud žalovaný pobývající mimo území České republiky, odmítá podrobit se krevní zkoušce, a svědčí-li mu jinak domněnka otcovství, soud žalobě vyhová, pokud žalovaného o následcích předtím poučil a neexistují jiné okolnosti vylučující jeho otcovství.¹²⁴

¹¹⁹ Haderka, J. uvádí ve svém článku K některým problémům expertízy ve filiačních sporech. Bulletin advokacie, č. 1/1990, s. 45, podrobnou tabulku s vypovídacími hodnotami jednotlivých systémů skupin červených krvinek i HLA systému s tím, že celková vylučovací schopnost této kombinace je 99,3 %.

¹²⁰ Pegner, M.: Nejistí rodiče: Určování otcovství v praxi. Moje zdraví č. 1/2006, s. 47.

¹²¹ Hronková, J.: Vylučování z otcovství v soudních sporech bez vyšetření krevní příslušnosti matky nebo označeného otce. Socialistická zákonnost č. 7/1987, s. 398, 399.

¹²² Hronková, J.: Vylučování z otcovství v soudních sporech bez vyšetření krevní příslušnosti matky nebo označeného otce. Socialistická zákonnost č. 7/1987, s. 398, 399.

¹²³ Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině. 9. vydání, Praha, Leges, 2011, s. 222.

¹²⁴ Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině. 9. vydání, Praha, Leges, 2011, s. 223.

V praxi se vyžaduje přezkum znaleckého posudku založeného na systému bílých i červených krvinek tzv. vrchním dobrozdáním, revizní zkouškou, a to proto, že při vyšetření krvinek se mohou vyskytovat některé serologické a genetické nepravidelnosti.¹²⁵

B. Znalecký posudek z oboru gynekologie

Tento důkaz se pro účely paternitních sporů provádí sporadicky, často v případech, kdy je nutno určit v jakém týdnu těhotenství se dítě narodilo. Předmětem zkoumání je průběh těhotenství a somatického stavu dítěte v době porodu. Lze z něj vyčíst, v jakém časovém období mohlo dojít k oplodňující souloži a s jakou pravděpodobností. Tím je umožněno upřesnit a zúžit možnou dobu otěhotnění v rámci kritické doby.¹²⁶

C. Znalecký posudek z oboru sexuologie

Znalecké posudky z oboru sexuologie se používají v případě, kdy žalovaný muž tvrdí, že vůbec není schopen dítě zplodit. Pokud by sexuologický posudek vyloučil žalovaného pro jeho neplodnost v době početí dítěte, podléhá podle judikatury tento závěr prvního znalce též vrchnímu dobrozdání.¹²⁷

Sexuologické problémy v paternitních sporech popsal ve svém článku prof. MUDr. Hynie, DrSc.¹²⁸ Zdůraznil zde, že ne vždy je nutno, aby k početí proběhla kopulace.¹²⁹ Pro účely paternitních sporů je ale nejvýznamnější stanovení zda je muž schopen zplodit potomka nebo je z nějakých příčin neplodný. Plodnost muže ovlivňuje věk, kvalita spermatu i to, zda je pohlavní ústrojí nevyvinuté či poškozené, a proto neplodné. Důvody neplodnosti, které může zjistit sexuologické vyšetření, mohou být zejména následující: nevyvinutá varlata, nesestouplá varlata, nevyvoj zárodečného epitelu ve varlatech při dobře vyvinutých Leydigových buňkách ve vmezeřené tkáni varlat, Klinefelterův syndrom. U těchto pacientů lze s určitostí tvrdit, že nikdy plodní nebyli, i v případech, že jejich

¹²⁵ Vacura, J.: K některým otázkám znaleckých posudků vyžadovaných ke zjištění otcovství. Socialistická zákonost č. 5/1978, s. 295 a násl.

¹²⁶ Haderka, J.: Soudobé lékařství a jeho význam pro právní úpravu určování otcovství. Právní obzor, 58, č. 7/1975, s. 615.

¹²⁷ Hrušáková, M., Králičková, Z.: České rodinné právo. 3. vydání. Brno, Masarykova univerzita, 2006, s. 206.

¹²⁸ Hynie, J.: Sexuologické problémy v paternitních sporech. Socialistická zákonost č. 8/1965, s. 15 – 19.

¹²⁹ Autor uvádí případy, kdy žena otěhotněla přesto, že nedošlo ke kopulaci, dále mimo období ovulace, ačkoli realizovali partneri přerušovanou soulož etc.

manželky mají děti. Posuzování plodnosti je relativní v případech různých poškození, při nichž je neplodnost relevantní s ohledem na dobu, kdy k oplození došlo, a následky pro plodnost. Příkladem lze uvést kapavčité onemocnění či tuberkulózní zánět varlat a nadvarlat. Neplodnost může být též následkem úrazu, resp. operačního zákroku. Při sexuologických vyšetřeních v paternitních sporech je ale nutno ze strany lékaře zachovávat co nejvyšší míru obezřetnosti, vzhledem k opakujícímu se úmyslu mužů nařčených mužů podvrhnout cizí genetický materiál či poškodit svůj genetický materiál. Pokud v genetickém materiálu je dostatečný počet živých spermií, lze vyšetřovaného prohlásit za plodného a dalších vyšetření není třeba. Nicméně vzhledem k pokroku genetiky, lze sexuologický znalecký posudek v dnešní době vypustit vzhledem k tomu, že nemůže vyloučit možnost otcovství s úplnou bezpečností a spolehlivostí.

D. Dědičně biologická zkouška

Klasickým způsobem určování otcovství je antropologická neboli dědičně biologická zkouška. Je založena na komparatistice vnějších znaků lidského těla s ohledem na to, že se děti podobají svým rodičům alespoň v některých znacích. Zkoumána je vnější podoba. Nutné je ale provádět systematické zkoumání podle stálých a co možno nejdůkladnějších hledisek s využitím poznatků genetiky, fyzické antropologie (nauky o lidském těle), případně i speciálních poznatků lékařských. Srovnávají se dědičně biologické znaky, dermatoglyfické analýzy, biostatistiky. Tyto modely dovolují vyjádřit cenné pravděpodobnostní úsudky v rámci stupnice -4 až k +4 o možném otcovství a za pomoci chromozomálního zkoumání nebo při zkoumání zbarvení duhovek.¹³⁰

Nauka o dědičnosti rozlišuje jako základní způsoby dědičnosti tzv. dominanci a recesivitu. Dědičné znaky jsou podloženy dvěma dědičnými faktory (geny), z nichž jeden pochází od otce a druhý od matky. Při dominanci se zevní znak může u dítěte projevit kdykoli, je-li alespoň u jednoho z rodičů. Od druhého z rodičů pak dítě obdrží odlišný zevní znak, který je recesivní (zůstává skryt). Při recesivní dědičnosti musí mít tento zevní znak oba rodiče, aby se mohl projevit u dítěte. Typicky lze dominanci a recesivitu sledovat na zbarvení očních duhovek, jejichž vlastnosti ovlivňuje přítomnost hnědého pigmentu v očních duhovkách. Tmavá barva v tomto případě je dominantním znakem, světlá barva je recesivní. Dítě, které má tmavé oči, musí mít tedy alespoň jednoho z rodičů tmavookého,

¹³⁰ Haderka, J.: Soudobé lékařství a jeho význam pro právní úpravu určování otcovství. Právní obzor, 58, č. 7/1975, s. 614.

ale světlé oči mohou mít i děti tmavookých rodičů, protože lze předpokládat, že rodiče dítěte nebyli „čistě“ geneticky tmavoocí, ale každý z nich měl skrytý recesivní znak pro nedostatek pigmentu. Některé odstíny očních barev ale mohou na první dojem činit dojem světlých očí, ale vyšetřením lze zjistit stopy tmavého pigmentu. Barva očí se ovšem ustaluje teprve kolem dvou let věku dítěte.¹³¹

Dědičně biologická zkouška se provádí srovnáním dítěte s matkou a označeným mužem nebo více muži v maximálním možném počtu tělesných detailů, a to proto, že způsob dědičnosti je znám pouze u malého počtu lidských znaků. Srovnává se zejména stavba lebky a obličeje, barva a struktura očních duhovek, délka prstů na ruce a nohou, ochlupení druhého článku prstů ruky, utváření hranice vlasů, stavba ušních boltců i celková fyziognomie. Soubor znaků je následně kvantitativně roztríděn do hlavních srovnávacích skupin, které jsou:

- a) podobnost dítěte s matkou i zkoumaným mužem,
- b) podobnost dítěte jen s matkou,
- c) podobnost dítěte jen se zkoumaným mužem,
- d) odlišnosti dítěte od matky i od srovnávaného muže.¹³²

Nevýhodou této metody je ovšem to, že s relativní jistotou v určení otcovství mezi několika určitými muži, kteří v rozhodné době souložili s matkou, ji lze provést až ve věku dítěte alespoň 30 až 36 měsíců (2,5 roku až 3 roky).¹³³

E. DNA diagnostika

Nejmodernější a nejpresnějším důkazem je znalecký posudek založený na metodách DNA diagnostiky. Výsledky těchto posudků lze považovat za prokázané otcovství, protože otcovství je potvrzeno na 99,99999 % a více.¹³⁴ Dříve byla tato metoda nazývána metodou cytogenetickou. Ve výzkumu se objevila 70. letech 20. století a v právní praxi se začaly její výsledky a informace užívat teprve nedávno. V prvních fázích se otcovství prokazovalo pomocí poznání zákonů dědičnosti a poznatků o dědičnosti

¹³¹ Haderka, J.: Vyvratitelnost domněnky otcovství v zákoně o rodině. Socialistická zákonnost č. 3/1964, s. 34.

¹³² Haderka, J.: Vyvratitelnost domněnky otcovství v zákoně o rodině. Socialistická zákonnost č. 3/1964, s. 34, 35. Též Hrušáková, M. a kol. Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 268.

¹³³ Sekla, B.: Dědičně biologická zkouška jako pozitivní průkaz rodičovství. Socialistická zákonnost č. 3/1964, s. 33 a násl.

¹³⁴ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. vydání. Brno, Masarykova univerzita, 2006, s. 206.

dlouhé varianty chromozomu Y jako výběrové nadstavbové zkoušky v paternitních sporech.¹³⁵

Princip metody spočívá v tom, že mužský chromozom Y má variabilní délku na rozdíl od ženského chromozomu X. Zprávy o této vlastnosti chromozomu jsou známy od roku 1961. Ve skupině chromozomů G je chromozom Y největší, nemá satelity u krátkého raménka, centromera je odlišná, dlouhá raménka leží obvykle rovnoběžně, jejich konce nejsou přesně konturovány a bývá na nich sekundární konstriktce. Chromozom Y je menší než chromozom X, a proto má muž méně genetického materiálu než žena. Dlouhý chromozom Y je dominantně dědičný z otce na syny. Z počátku výzkumu DNA byla tato informace použitelná ovšem pouze na paternitní spory o dítě mužského pohlaví.¹³⁶

V současné době se zkoumá shoda v několika proměnlivých (polymorfních) úsecích v sekvenci DNA u testovaných osob, těmi jsou tzv. mikrosatelitové oblasti. Pokud je tímto testem otcovství vyloučeno, je vyloučení úplné a není třeba počítat pravděpodobnost. Pro vyloučení stačí teoreticky najít jeden vylučující polymorfismus, ale pro eliminaci možné chyby se doporučuje a využívá jasného vyloučení alespoň ve třech polymorfismech. Pro potvrzení otcovství je nutné vypočítat pravděpodobnost, s jakou je domnělý otec skutečným biologickým otcem dítěte. Při výpočtu pravděpodobnosti se u každého testovaného polymorfismu bere v úvahu frekvence alely (jedné z konkrétních forem genu), která je společná otci a dítěti. Aby se vyloučila shoda s frekventovanou alelou v populaci, ověřuje se 6 až 16 polymorfismů. Jedná-li se o určení otcovství jednoho z příbuzných, je doporučeno testovat všechny pravděpodobné otce současně, aby se předešlo možným chybám určení. Způsob odběru genetického materiálu znalci a znalecké ústavy provádí stěrem na vatovou tyčinku, kterou je stěr bukalních buněk (nejčastěji stěr slin z vnitřní strany úst, ale lze využít i krev, sperma, olíznuté poštovní známky) přenesen na připravenou indikační kartu – FTA, která se zabarví po úspěšném přenosu buněčného materiálu. Tato karta či odběrová vatová tyčinka slouží laboratoři přímo k extrakci DNA testované osoby.¹³⁷

¹³⁵ Klen, R., Mitlöchner, M.: Použití vyšetření Y chromozomu v paternitních sporech. Socialistická zákonost č. 10/1970, s. 586 a násl.

¹³⁶ ¹³⁶ Klen, R., Mitlöchner, M.: Použití vyšetření Y chromozomu v paternitních sporech. Socialistická zákonost č. 10/1970, s. 586 a násl.

¹³⁷ Pegner, M.: Nejistí rodiče – Určování otcovství v praxi. Moje zdraví č. 1/2006, s. 47.

DNA diagnostika téměř nahradila určování otcovství metodou krevních skupin systémů ABO či pomocí imunologického stanovení HLA antigenů. Je to metoda, která umožňuje rychlé, spolehlivé a přesné určení otcovství. Na rozdíl od znaleckých důkazů krevní zkouškou, který se provádí u dětí až po uplynutí jednoho roku věku, lze provést DNA diagnostiku takřka ihned. Dnešní techniky extrakce buněk z plodu krve matky umožňují laboratořím vykonávat i prenatální paternitní testy zcela bez rizika narušení těhotenství. Nevznikají tedy průtahy v řízení, neboť soud nemusí odročit jednání ani přerušit řízení do doby než mu budou dodány důkazy. A. Hořínek uvádí, že horní hranice přesnosti je závislá pouze na počtu testovaných oblastí DNA.¹³⁸

Jedinou z nevýhod použití DNA diagnostiky lze spatřovat v její nákladnosti. K tomu se ve svém rozhodnutí R 1/81 vyjádřil i Nejvyšší soud stanovením, že méně nákladné důkazy znaleckým posudkem s menší vypovídací schopností upřednostňuje před nákladnějšími znaleckými posudky s větší vylučovací schopností.

Nejvyšší soud se též vyjádřil k přezkoumání znaleckého posudku vylučujícího otcovství muže na základě výsledku DNA testu vrchním dobrozdáním tak, že je nutno provést v zájmu právní jistoty dítěte vždy přezkoumat správnost odborného závěru znalce o vyloučení otcovství, popřípadě znovu provést celý DNA test nelze-li vyloučit, že nedošlo k záměně osob při odběru vzorků biologického materiálu nebo k záměně vzorků při provádění izolace DNA (rozsudek Nejvyššího soudu, sp. zn. 21 Cdo 693/2010).

Úřad na ochranu osobních údajů se zabýval dobou, po kterou lze uchovávat vzorky DNA v souvislosti s testem otcovství ve svém rozhodnutí č. j. SPR-3017/08-19.¹³⁹

¹³⁸ Hořínek, A.: DNA paternitní test z pohledu dosud platných paragrafů zákona o rodině. Zdravotnictví a právo č. 2/2000. Autor zde srovnává DNA diagnostiku se znaleckým důkazem krevní zkouškou (skupiny systémů ABO a imunologického stanovení HLA antigenů).

¹³⁹ Správce povinen zpracovávat osobní údaje pouze po dobu, která je nezbytná k účelu jejich zpracování. S výjimkou zařazení do databáze DNA je účelem zpracování citlivých údajů (biologického vzorku a následného profilu DNA) provedení objednaného testu, tedy testu otcovství. Za dobu nezbytnou stanovenému účelu považuje v daném případě správní orgán dobu provedení vlastního testu, a jelikož je předmětem smluvního vztahu mezi účastníkem řízení a objednatelem zpracování citlivého údaje, tak i dobu na reklamaci vad dle obecných právních předpisů. Analogicky dle § 504 občanského zákoníku lze vady vytknout ve lhůtě šesti měsíců od okamžiku, kdy obdrží objednatel výsledek testu. Po uplynutí této lhůty právo k uplatnění vad zaniká. Tímto okamžikem současně dle správního orgánu končí také doba, po kterou lze uchování odebraného vzorku a výsledného profilu DNA považovat za nezbytné a vzniká správci dle § 20 odst. 1 zákona č. 101/2000 Sb. povinnost tyto citlivé údaje zlikvidovat.

7. Komparatistická studie úpravy otcovství v některých zemích Evropy

V minulém období byla velmi diskutovaná otázka popěrného práva manžela matky a jeho relativně krátké popěrné lhůty. Zahraniční zkušenosti jsou cenným podkladem a jsou akcentovány v důvodové zprávě k novele zákona o rodině provedené zákonem č. 84/2012 Sb. i v důvodové zprávě k novému občanskému zákoníku (zákonu č. 89/2012 Sb.). Zákonem č. 84/2012 Sb. byl změněn původní § 57 odst. 1 ZR tak, že manžel matky může do šesti měsíců ode dne, kdy mu vzniknou důvodné pochybnosti o tom, že je otcem dítěte, popřít u soudu otcovství; nejpozději však může otcovství popřít do tří let od narození dítěte. Původní lhůta šesti měsíců od momentu, kdy se otec dozví o narození dítěte, byla jednou z nejkratších v Evropě.

Určování, resp. popírání otcovství v některých zemích Evropy se stalo vzorem a inspirací pro tuto novou úpravu. Při změnách norem je vhodné srovnat funkčnost stávající úpravy s obdobnými instituty států kontinentálního typu. Z tohoto důvodu nezařazují do této studie státy angloamerického právního systému, neboť jejich úprava vychází z diametrálně odlišných základů a právních pramenů a cílem této práce také není podat úplný výčet všech institutů, neboť to není ani reálně možné, nýbrž zaměřit se na konkrétní problematiku.

7.1. Spolková republika Německo

BGB¹⁴⁰ obsahuje úpravu určování otcovství v § 1592, který stanoví, že otcem dítěte je muž, a) který je ženatý v době porodu s matkou dítěte, b) uznal otcovství, nebo c) jehož otcovství podle § 1600d, nebo podle § 182 odst. 1 zákona o řízení v rodinných věcech a ve věcech dobrovolné jurisdikce je určeno soudem.

Úprava popírání otcovství je zpracovaná v ustanoveních § 1600 a násl. BGB. Podle § 1600 BGB je aktivně legitimováno 5 typů subjektů: 1. muž, jehož otcovství je dáno dle úpravy v § 1592 odst. 1 a 2 a § 1593, 2. muž, který pod přísahou tvrdí, že měl s matkou pohlavní styk v období možného početí, 3. matka dítěte, 4. dítě, 5. státní orgán příslušný k popírání otcovství dle § 1592 odst. 2.

¹⁴⁰ Bürgerliche Gesetzbuch. Münchner Kommentar. 4. Auflage. Verlag C. H. Beck, s. 1260 a násl.

Podle § 1600b BGB výše uvedené osoby mohou otcovství popřít ve lhůtě 2 let. Lhůta počíná dnem, kdy se osoba oprávněná k popření dozvěděla o skutečnostech svědčících proti otcovství, resp. o skutečnostech zakládajících pochybnosti o dosavadní domněnce otcovství. I pokud se tedy otec o těchto skutečnostech dozví v době značně vzdálené od okamžiku narození dítěte, lhůta běží až od doby, kdy se otec dozvěděl o skutečnostech zpochybňujících jeho otcovství. Dvouletá lhůta ale nemůže začít běžet přede dnem narození dítěte či před okamžikem, kdy se potvrzení otcovství stalo účinným.

Lhůta je přerušena v případě, kdy osoba oprávněná čelí protiprávní výhrůžce a v okamžiku zvláštního řízení podle § 1598a BGB – název institutu zní „Oprávnění dát souhlas k provedení genetického vyšetření s cílem objasnit biologický původ“. K objasnění biologického rodičovství dítěte mohou subjekty (otec od matky a dítěte, matka od otce a dítěte, dítě od obou rodičů) požadovat, aby souhlasily s genetickým testováním rodičovství a předložily vhodný vzorek pro genetickou analýzu. Vzorek musí být v souladu s uznávanými principy vědy přijat. Soud může řízení přerušit a stanovit dobu, kdy objasní biologický původ, pokud by objasnění způsobilo značnou újmu nezletilého dítěte, která by byla pro dítě nepřiměřená.¹⁴¹

7.2. Polsko

Polské rodinné právo je kodifikováno v rodinném a opatrovnickém zákoníku (*Kodeks rodzinny i opiekuńczy*)¹⁴² z roku 1964, který je platný od 5. 3. 1964 a účinný od 1. 1. 1965. Úprava otcovství je v hlavě II. nazvané „Pokrevní příbuznost a afinita“ dílu I. „Obecná ustanovení“, oddíl „Rodiče a děti“, kapitole I. „Původ dítěte“, oddíl II. „Otcovství“ – tedy zejména v § 62 až 86.

Čl. 62 upravuje prvou domněnku otcovství, podle níž se za otce považuje manžel matky dítěte, narodilo-li se dítě během manželství nebo do 300 dnů od jeho rozvedení či prohlášení za neplatné. Žalobu na popření může podat otec (manžel matky), matka či dítě.

Úprava lhůt k popírání se liší dle aktivně legitimovaného subjektu. Matka může podle čl. 69 zákoníku podat žalobu na popření otcovství ve lhůtě 6 měsíců od narození

¹⁴¹ Dostupné na adrese: <dejure.org/gesetze/BGB/1598a.html – Německo>.

¹⁴² Dostupné na adrese: <<http://www.infor.pl/dziennik-ustaw,rok,1964,nr,9,poz,59,ujednolicony,ustawa-kodeks-rodzinny-i-opiekunczy.html>>.

dítěte. Dítě může paternitní žalobu podle čl. 70 odst. 1 podat až po dosažení vlastní zletilosti, a to maximálně do 3 let po dosažení zletilosti. Manžel matky (otec) je oprávněn dle čl. 63 podat žalobu ve lhůtě 6 měsíců ode dne kdy se dozvěděl o narození dítěte. Pokud je otec omezen či zbaven způsobilosti v důsledku duševní poruchy, může za něj paternitní žalobu podat opatrovník ve lhůtě 6 měsíců od svého ustanovení do této funkce. Pokud se opatrovník o narození dítěte dozvěděl později, má k podání žaloby 6 měsíců subjektivní lhůtu ode dne, kdy se o narození dozvěděl. Zákonnou podmínkou popření otcovství je prokázání nepravděpodobnosti, že by manžel matky mohl být otcem dítěte.

7.3. Rakousko

Právní úprava popírání otcovství je obsažena v obecném občanském zákoníku (ABGB)¹⁴³ z roku 1811. Podle původního znění tohoto zákoníku byl pouze manžel aktivně legitimován k tomu, aby žalobou zpochybnil domněnku otcovství, která mu jako manželovi matky svědčila. Tu mohl podat do tří měsíců od zjištění, že se mu narodilo dítě. V případě jeho smrti tak mohli učinit dědici. Od roku 1916 svědčila aktivní legitimaci i dítěti, které mohlo se souhlasem matky zpochybnit otcovství v případě, že manžel matky zemřel v průběhu lhůty k podání žaloby, nebo pokud byl od jeho narození neznámého pobytu. Mohl tak učinit nejpozději rok po nabytí zletilosti. Výše zmíněná aktivní legitimace dítěte nebo dědice byla zrušena novelou z roku 1943, podle které mohla být příslušná žaloba vznesena ze strany státního zástupce, a to ve veřejném zájmu nebo v zájmu dítěte. Rovněž byla prodloužena lhůta pro uplatnění této žaloby manželem na jeden rok od okamžiku, kdy se dozvěděl o okolnostech svědčících o nemanželském původu dítěte.

Podle § 156 ABGB aktivně legitimováno k podání žaloby dítě nebo manžel matky, kterému svědčí domněnka otcovství.

Podle § 158 odst. 1 ABGB může být žaloba na popření otcovství manžela matky podána ve lhůtě dvou let ode dne, kdy vyšly najevo okolnosti svědčící popření otcovství. Lhůta počíná běžet nejdřív s narozením dítěte, v případě pozdějšího určení otcovství počíná běžet nejdříve okamžikem účinnosti této změny.

¹⁴³ ABGB, ManZ Tschenkommentar. 21. vydání. Dittrich-Tades, s. 32-66 (Erster Teil: Von dem Personen Rechte, 3. Hauptstück: Von den Rechten zwischen Eltern und Kindern, § 137 – 186a).

Běh lhůty je podle odst. 1 přerušen, pokud není aktivně legitimovaná osoba svéprávná nebo v průběhu posledního roku lhůty nemůže z důvodu nepředvídatelné nebo neodvratitelné události předmětný návrh učinit. V době po uplynutí třiceti let po narození dítěte nebo po určení otcovství je aktivně legitimováno k podání žaloby dítě.

7.4. Slovensko

Úprava určení a popírání otcovství je na Slovensku obsažena v § 84 až 96 zákona č. 36/2005 Z. z.¹⁴⁴, který, s účinností od 1. 4. 2005, nahradil původní (společný s Českou republikou) zákon o rodině č. 94/1963 Sb. Nová právní úprava se od našeho zákona liší v několika ustanoveních, úprava určování zůstala shodná. Podle nové úpravy je určení i popření první domněnky v § 85 až 89. Otcovství svědčí manželce matky, pokud se dítě narodí od uzavření manželství do 300. dne po jeho zániku nebo jeho prohlášení za neplatné. Pokud se dítě narodí ženě znovu provdané, považuje se za otce její manžel pozdější, i kdyby se dítě narodilo dříve než 300 dnů od zániku předchozího manželství (§ 85). K popření otcovství založeného první domněnkou otcovství jsou otec (manžel matky), matka, případně její pozdější manžel (pokud se žena znovu provdala). Dítě (zastoupené opatrovníkem) může popírat otcovství, pokud je to v jeho zájmu, pouze po uplynutí popěrných lhůt stanovených k popření otcovství rodičům (soud nejdříve rozhodne, zda je popření v zájmu dítěte a po právní moci tohoto rozhodnutí lze podat návrh na popření otcovství - § 96). Nová úprava zrušila možnost zásahu státního zástupce, která byla upravena v zákoně č. 94/1963 Sb.

Popěrná lhůta začíná běžet od okamžiku, kdy se muž dozvěděl o tom, že se manželce narodilo dítě a její délka je tři roky. V případě ztráty způsobilosti k právním úkonům je oprávněn otcovství popírat opatrovník, a to ve lhůtě 3 let o okamžiku, kde se opatrovník dozvěděl o narození dítěte, pokud by o něm věděl již dříve, pak do 6 měsíců od svého ustanovení.

V případě dítěte, které se narodilo před uplynutím 180. dne od uzavření manželství, postačí k popření otcovství, pokud manžel před soudem popře, že by byl otcem (ledaže by se prokázalo, že při uzavření manželství věděl o tom, že je manželka těhotná). Pokud se dítě narodilo mezi 180. dnem od uzavření manželství a 300. dnem od jeho zániku stanoví zákon pro popření otcovství přísnější podmínku, a to skutečnost, že musí být (důkazně)

¹⁴⁴ Dostupné na adrese: <www.zbierka.sk>.

vyložené, že by manžel mohl být otcem dítěte. Popírat nelze otcovství dítěte, které se narodilo mezi 180. a 300. dnem od provedení umělého oplodnění, které se uskutečnilo se souhlasem manžela matky, ledaže by se prokázalo, že matka otěhotněla jinak. Současně lze popírat otcovství pouze za života matky a dítěte či alespoň jednoho z nich (pokud ani matka, ani dítě nežijí, je popření nepřipustné).

Popěrná lhůta 3 roky od narození dítěte svědčí i matce. V případě opakovaného manželství matky v rozhodné době a popření otcovství pozdějšího manžela, běží lhůta předchozímu manželovi od dne, kdy se dozvěděl od právní moci rozhodnutí o popření otcovství.

Významný judikát ESLP ve věci Paulík proti Slovensku je zahrnut do části osmé.

7.5. Maďarsko

Právní úprava je obsažena v zákoně č. IV/1952 Sb., o manželství, mateřství, rodině a opatrovnictví¹⁴⁵, ve znění pozdějších předpisů. V návaznosti na novou ústavu přijala Maďarská republika novou úpravu, která bude platná od 1. 1. 2013. Ve stávajícím zákoně je úprava otcovství obsažena v části druhé „Rodina“ v § 35 až 45. Dle první domněnky se za otce dítěte považuje muž, který byl v období od sto osmdesátého druhého dne do třicátého dne počítaném zpětně od narození dítěte (tzv. období početí) v manželském soužití s matkou dítěte. Za otce se vždy považuje manžel pozdější, i kdyby se dítě narodilo před uplynutím třicátého dne.

K popření otcovství je aktivně legitimován muž, kterému svědčí domněnka otcovství, dítě a po jeho smrti jeho potomci a v případě, že jich není, státní zástupce.

Otcovství lze popřít tehdy, pokud ten, kdo je považován za otce, neměl během období početí s matkou pohlavní styk, nebo jiné okolnosti vylučující, aby dítě pocházelo od někoho, nebo tehdy pokud je početí výsledkem asistované reprodukce a manžel, resp. druh matky s touto formou početí nesouhlasil (§ 43 odst. 1 zákona). Popěrná lhůta je jednorozhodná a běží v případě muže ode dne, kdy se dozví o narození dítěte, v případě samotného dítěte od získání zletilosti. Později může návrh podat pouze státní zástupce, ale jen za podmínky, že muž, považovaný za otce je naživu.

¹⁴⁵ Dostupné na adrese: < http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95200004.TV>.

7.6. Francie

Právní úprava popírání otcovství je obsažena v občanském zákoníku (Code Civile, dále jen „CC“).¹⁴⁶ Současná úprava, která nabyla účinnosti 1. 6. 2006, nečiní rozdíly mezi manželskými a nemanželskými dětmi. Otcovství je stanoveno na základě zákona, na základě dobrovolného uznání a na základě tzv. „*possession d'état*“ (existence osobní vazby), což je speciální institut francouzského práva, který má váhu zákonné domněnky a umožňuje nastolit vztah mezi rodiči a dítětem na základě některých skutečností stanovených zákonem. Existence osobní vazby může být stvrzena i soudem ve formě veřejné listiny, potom má váhu zákonné domněnky a otec může být zapsán do rodného listu dítěte s poznámkou, že tak bylo učiněno na základě úředně ověřené osobní vazby k dítěti. Každý z rodičů nebo dítě může požádat, aby mu soud vydal veřejnou listinu, která, dokud nebude prokázán opak, bude osvědčovat osobní vazbu.

V současné době dle § 312 CC, je otcem dítěte počatého nebo narozeného v manželství manžel matky. Početí dítěte spadá do období mezi 300 a 190 dny před narozením dítěte (§ 311 CC). Dle § 314 CC je tato domněnka otcovství vyvrácena, pokud rodný list dítěte neuvádí manžela matky jako otce dítěte a dítě nemá ve vztahu k němu osobní vazbu.

Pokud jde o popření otcovství, je režim odlišný v případě, zda mezi otcem a dítětem existuje či nikoli osobní vazba. Pokud existuje, je legitimovaným popřít otcovství dítě, otec, matka, ten, kdo se považuje za otce (§ 333 CC). Pokud neexistuje, je oprávněn žalobu podat každý, kdo na tom má zájem.

Otcovství může být popřeno také státním zástupcem, pokud z listin vyplývá, že otcovství není pravděpodobné, a nebo, že bylo stanoveno podvodem.

Podle § 333 CC může být otcovství popřeno, pokud je předložen důkaz, že manžel, nebo ten, kdo dítě uznal za vlastní, není otcem.

Pokud mezi otcem a dítětem osobní vazba existuje, lhůta pro popření otcovství činí 5 let od doby, kdy osobní vazba mezi dítětem a otcem skončila. Není možné podat žalobu,

¹⁴⁶ Code Civil. 1. vydání. Paris, Dalloz, s. 371 – 422 (Titre Préliminaire, Livre 1 – Des Persones, Titre VII – De la Filiation, articles 310-1 – 342-8).

pokud mezi otcem a dítětem osobní vazba trvala alespoň 5 let. Otcovství manžela tedy nemůže být popřeno, pokud dítě vychovával po dobu delší 5 let.

V případě, že mezi otcem a dítětem osobní vazba neexistuje, lhůta pro popření otcovství činí 10 let dle § 321 CC (což je obecná lhůta pro žaloby ohledně určení rodičovství, pokud zákon neučí jinak. Tato lhůta počíná běžet od okamžiku, kdy byla osoba zbavena osobního stavu, kterého se dožaduje či od okamžiku, kdy začala požívat osobního stavu, který je popírán).

Dítě může žalobu podat po dosažení zletilosti. Lhůta pro popření otcovství státním zástupce činí 10 let (§ 321 CC). Není možné žádat popření otcovství v případě, že se dítě narodilo mrtvé. Dokud není otcovství stanovené na základě zákona popřeno před soudem, není možné určit otcovství k jinému otci.

8. Relevantní judikatura Evropského soudu pro lidská práva

Evropský soud pro lidská práva (dále též „ESLP“) se při své činnosti setkal v několika případech s přezkoumáváním určení či popření otcovství s ohledem na tvrzený rozpor biologického, sociálního a právního otcovství. Pravidelně dochází k tomu, že otcovství je prokazováno testy DNA v situaci, kdy uplynula lhůta pro popření otcovství. Judikatura týkající se popření otcovství je řazena do sekce ochrany práv osob, které se domáhají právního určení skutečností, které se týkají biologického původu či příbuzenství. Dochází pravidelně ke čtyřem typům případů:

1. Otec se dožaduje popření otcovství (Rasmussen proti Dánsku, Shofman proti Rusku, Paulík proti Slovensku, Mizzi proti Maltě),
2. Otec požaduje určení otcovství a uznání dítěte za své (Mikulić proti Chorvatsku, Rozanski proti Polsku, Kautzor proti Německu, Ahrens proti Německu),
3. Dítě se domáhá práva znát identitu svého otce (Jäggi proti Švýcarsku, dále např. Phinikaridou proti Kypru),
4. Dítě narozené anonymním porodem požaduje informace o svém původu (Odièvre proti Francii, Godelli proti Itálii).

Níže uvádím anotace judikátů s ohledem na jejich relevanci k tématu této práce v chronologickém řazení.

a) Rasmussen proti Dánsku¹⁴⁷

Stěžovatel byl během manželství označen za otce dcery porozené v lednu 1971 jeho manželkou. Ohledně otcovství dítěte vznikly pochybnosti, ale stěžovatel se v zájmu zachování manželství zdržel podání paternitní žaloby. Manželé se rozvedli v červnu 1975. Poté se stěžovatel obrátil na soudy s cílem popřít své otcovství, ale s ohledem na uplynutí popěrných lhůt byly jeho žádosti zamítnuty.

U ESLP stěžovatel namítal, že podle zákona z roku 1960 bylo jeho právo na popření otcovství dítěte narozeného během manželství omezené lhůtami, ačkoli jeho bývalá manželka mohla zahájit řízení o určení otcovství kdykoliv, což je dle jeho názoru v rozporu s čl. 14 ve spojení s čl. 6 a čl. 8 Úmluvy a byl obětí diskriminace. Dánská vláda argumentovala tím, že lhůty popření otcovství mají zachovat právní jistotu ve statusových

¹⁴⁷ Rozhodnutí ESLP ze dne 28. listopadu 1984, stížnost č. 8777/79, kauza Rasmussen proti Dánsku.

záležitostech. Rozdíl v zacházení mezi manželem a manželkou odůvodňovala názorem, že zájem matky se obvykle shoduje se zájmem dítěte, neboť ve většině případů po rozvodu bývá dítě svěřeno do její péče. Soud dospěl k závěru, že rozdíl v zacházení, který byl předmětem stížnosti, nebyl diskriminační ve smyslu čl. 14 Úmluvy.

b) Mikulić proti Chorvatsku¹⁴⁸

Stěžovatelka se narodila mimo manželství v roce 1996. V lednu 1997 za ni podala její matka paternitní žalobu proti muži, kterého označovala jako otce. Muž odmítal podstoupit DNA testy a dostavit se k jednání soudu. Po třech a půl letech soud dospěl k tomu, že muž je otcem stěžovatelky. Svůj rozsudek ale soud založil pouze na domněnce, že se muž snažil vyhnout DNA testům a na tvrzení stěžovatelčiny matky o jeho otcovství.

Odvolací soud shledal, že otcovství nelze založit pouze na podkladě toho, že se odmítal podrobit DNA testům. Případ byl vrácen zpět soudu, kterému bylo nařízeno vyslechnout všechny svědky, kteří tvrdili, že muž měl intimní poměr s matkou stěžovatelky v průběhu rozhodného období. Soud rozhodl o mužově otcovství a udělil mu možnost se proti tomuto rozhodnutí odvolat.

U ESLP stěžovatelka napadala neschopnost domácích soudů přijmout rozhodnutí, která způsobila nejistotu o její osobní identitě (čl. 8 Úmluvy). Dále si stěžovala na to, že chorvatské právo nemá v paternitních sporech sankci k přinucení obžalovaného podstoupit DNA test.

V rozsudku ESLP konstatoval, že došlo k porušení čl. 8, neboť neexistovala žádná opatření jak podle chorvatského práva donutit muže, aby se v souladu s příkazem soudu podrobil DNA testům. Přesto je pravdou, že soudy v občanskoprávním řízení mohly dospět k závěrům, které braly v potaz to, že strana brání provedení důkazů. To však není samo o sobě dostačujícím pro určení otcovství v případech, kdy se domnělý otec vyhýbá DNA testům. Soudu se nezdařilo určit otce pomocí hodnocení ostatních relevantních důkazů.

ESLP konstatoval, že lidé v situaci stěžovatelky mají eminentní zájem na získání informací potřebných k odhalení pravdy o důležitém aspektu své osobní identity. Na

¹⁴⁸ Rozhodnutí ESLP ze dne 7. února 2002, stížnost č. 53176/99, kauza Mikulić proti Chorvatsku.

druhou stranu je třeba mít na paměti, že zájem na ochraně třetích osob může převážit nad donucením opravňujícím k provedení lékařských testů všeho druhu, včetně DNA testů.

Systémy jako chorvatský, které nemají prostředky k donucení údajného otce podstoupit DNA test, by v zásadě mohly být považovány za slučitelné s čl. 8 Úmluvy. Nicméně i v takovém systému musí být zajištěna práva jednotlivce usilujícího o určení otcovství pomocí DNA testů. Neexistence procesních opatření k donucení údajných otců by byla v souladu se zásadou proporcionality, pouze pokud by byly zajištěny alternativní prostředky umožňující nezávislému orgánu rychle vyřešit paternitní žalobu. Žádný takový prostředek ovšem stěžovatelka v projednávané věci neměla.

Kromě toho při určování otcovství musí soudy brát v potaz i základní princip zájmu dítěte. ESLP dospěl k tomu, že proces nezajistil spravedlivou rovnováhu mezi právy stěžovatelky na odstranění nejistoty týkající se osobní identity bez zbytečného odkladu a tím, že její údajný otec nepodstoupil testy DNA. Protože neefektivnost soudů ponechala stěžovatelku ve stavu dlouhodobě nejistoty ohledně osobní identity, došlo v důsledku toho k porušení čl. 8 Úmluvy.

c) Odiévre proti Francii¹⁴⁹

Stěžovatelka napadá normu stanovící povinnost mlčenlivosti o utajených porodech, které mají zabránit získávání informací o biologické rodině.

Stěžovatelčina matka požádala o utajený porod. Stěžovatelka byla umístěna do ústavu a poté adoptována rodinou Odiévre. Stěžovatelce v roce 1990 nebylo umožněno získat informace o biologické rodině. Roku 1998 požádala Pařížský nejvyšší soud o zveřejnění informací týkajících se jejího narození a povolení získat kopie všech dokumentů, veřejných záznamů nebo rodných listů. Argumentovala, že se dozvěděla, že se roku 1963 narodil její bratr a po jejím narození další dva bratři. Přesto byla její žádost zamítnuta z důvodu, že by poskytnutí informací znamenalo porušení důvěry. Stěžovatelka tvrdila, že když se dozvěděla o existenci bratrů, bylo poskytnutí informací o jejím narození opodstatněné.

¹⁴⁹ Rozhodnutí ESLP ze dne 13. února 2003, stížnost č. 42326/98, kauza Odiévre proti Francii.

V únoru 1998 soud vrátil advokátu stěžovatelky spis, v němž uvádí, že by se stěžovatelka měla obrátit na správní soud, aby dostala svolení k poskytnutí informací, ačkoli žádost může být zamítnuta pro rozpor se zákonem. (Zákon stanoví, že žádosti o zveřejnění údajů pro identifikaci biologické matky se nepřipouštějí, šlo-li o utajený porod.)

Stěžovatelka se obrátila na ESLP s tvrzením, že odepření informací o biologické rodině je v rozporu s čl. 8 Úmluvy a velmi ji poškozuje, protože jí připravuje o možnost rekonstrukce jejího života. Dále tvrdí, že francouzské předpisy o utajených porodech jsou v rozporu se zákazem diskriminace v čl. 14 Úmluvy, protože Francie nezajistila respektování soukromého života, což zcela znemožnilo podat žalobu na určení mateřství a získat informace identifikující matku.

ESLP posoudil případ z hlediska soukromého života, ale nikoli rodinného, protože stěžovatelka požadovala oprávnění poznat svou osobní historii, ale nemohla získat přístup k informacím o svém biologickém původu a související identifikační údaje. Soud zopakoval, že čl. 8 Úmluvy chrání mimo jiné zájem na osobním rozvoji. Skutečnosti významné pro osobní rozvoj zahrnují údaje o osobní identitě lidské bytosti a jejích životně důležitých zájmech na získání informací nutných k odhalení pravdy o důležitých aspektech osobní identity, jako je totožnost rodičů. Narození a zejména okolnosti, za kterých se dítě narodí, jsou součástí osobního života v dětství i v dospělém věku a jeho ochrana je zaručena čl. 8 Úmluvy, který je použitelný v tomto případě.

ESLP konstatoval, že zde jsou dva konkurující zájmy: na jedné straně zájem dítěte znát svůj původ a životní zájem dítěte na osobním rozvoji a na druhé straně zájem matky utajení porodu ve zdravotním zařízení.

Na druhou stranu problematiku anonymních porodů nelze řešit odděleně od ochrany třetích osob (adoptivních rodičů, otce a ostatních členů biologické rodiny). ESLP s ohledem na to, že žalobkyni je nyní 38 let a ve 4 letech věku byla adoptována, zveřejnění bez souhlasu by mohlo znamenat značné riziko, nikoli pro biologickou matku, ale pro adoptivní rodinu, biologického otce a sourozence, kteří také mají právo na respektování soukromého a rodinného života.

V sázce byl také obecný zájem vymezený francouzskými předpisy na ochranu matky a zdraví dítěte při porodu a na eliminaci nelegálních potratů a proti opouštění dětí

jinak než v rámci řádného procesu. Právo na respektování soukromého života bylo jedním z cílů této úpravy francouzských předpisů. ESLP konstatoval, že Francie neporušila čl. 8 Úmluvy, ani čl. 14 Úmluvy, neboť žalobkyně nebyla diskriminována, protože měla rodičovské vazby ke své adoptivní rodině.

d) Shofman proti Rusku¹⁵⁰

Stěžovatel se roku 1989 oženil, květnu 1995 jeho žena porodila syna a on byl na matrice uveden jako otec dítěte. V září 1996 mu žena sdělila, že se s ním hodlá rozvést a požaduje výživné na dítě. V té době mu příbuzní sdělili, že není otcem dítěte. Stěžovatel podal návrh na rozvod a paternitní žalobu na popření otcovství v roce 1997.

Okresní soud rozsudkem potvrdil, že podle výsledků DNA testu prokazatelně není otcem dítěte, ale s ohledem na působnost zákona o manželství a rodině z roku 1969 v tomto případě, který stanovil roční promlčecí dobu pro popírání otcovství, a na to, že žaloba byla podána v roce 1997, za platnosti zákona nového, byla jeho žaloba zamítnuta kvůli námitce promlčení.

Poté podal žalobu k ESLP a ten konstatoval, že zavedení lhůt pro řízení o určení a popření otcovství může být odůvodněno snahou zajistit právní jistotu v rodinných vztazích a chránit zájmy dítěte. Nicméně, dosud byl ESLP konfrontován jen s případy, kdy stěžovatel s jistotou věděl nebo tušil, že není otcem dítěte, od jeho narození, ale z důvodů s právem nesouvisejících neučinil žádné opatření k popření svého otcovství v zákonem stanovené lhůtě. Situace v tomto případě byla jiná, neboť stěžovatel neměl podezření, že dítě není jeho, ale zjistil to až dva roky po jeho narození.

ESLP konstatoval, že stěžovatel měl podle vnitrostátního práva podat do jednoho roku od narození dítěte žalobu na popření otcovství. Zatímco v jiných členských státech v některých výjimečných případech může soud nebo státní zástupce udělit povolení k zahájení řízení po uplynutí lhůty, ruský zákon o manželství a rodině neopravňuje manžela, který netušil, že není otcem dítěte, k podání žaloby na popření otcovství po uplynutí roční lhůty od porodu.

¹⁵⁰ Rozhodnutí ESLP ze dne 24. listopadu 2005, stížnost č. 7486/01, kauza Shofman proti Rusku.

ESLP má za to, že skutečnost, že žalobce nemohl popřít otcovství, protože nezjistil, že není otcem do jednoho roku po porodu, nebyla přiměřená sledovanému zákonnému cíli a Rusko nezajistilo stěžovateli právo na respektování soukromého života, a tak porušilo čl. 8 Úmluvy.

e) Mizzi proti Maltě¹⁵¹

Stěžovatel se v březnu 1967 se rozvedl a v červenci 1967 jeho bývalá manželka porodila dceru. Stěžovatel byl automaticky považován za otce dítěte a byl uveden do knihy narození jako otec. Po testech DNA, v nichž stěžovatel zjistil, že není otcem dítěte, se neúspěšně pokusil zahájit občanskoprávní řízení na popření svého otcovství.

Podle maltského občanského zákoníku může manžel zpochybnit otcovství dítěte počatého za trvání manželství, pouze pokud prokáže nevěru ženy a to, že o porodu nevěděl. Druhá podmínka byla vypuštěna novelou zákona z roku 1993, kterou byla stanovena lhůta šesti měsíců od narození dítěte pro zahájení paternitního řízení.

V květnu 1997 nejvyšší soud rozhodnutím povolil pokračování paternitního řízení bez ohledu na ustanovení občanského zákoníku. Dále konstatoval, že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy. Tento rozsudek byl následně zrušen Ústavním soudem.

Ve stížnosti k ESLP podané v červenci 2002 stěžovatel tvrdil, že mu byl odepřen přístup k soudu a že v důsledku nevyvratitelné domněnky otcovství, která v jeho případě byla uplatněna, došlo k nepřiměřenému zásahu do jeho práva na respektování soukromého a rodinného života. Napadl také, že byl obětí diskriminace, protože ostatní strany mají zájem na stanovení otcovství, v situaci, kdy není důvod k uplatnění stejně přísných podmínek a lhůt.

ESLP má za to, že stěžovatel měl právo popřít své otcovství podle maltského práva a že lhůta bránící stěžovateli nabytí výhody novely z roku 1993 sama o sobě jeho postavení nezhoršuje a jako taková byla pouze podmínkou pro přístup k vnitrostátním soudům.

Ačkoli je třeba poznamenat, že bylo na stěžovateli, zda podá žalobu k soudu, ESLP zdůraznil, že stupeň přístupnosti k soudu omezující právo podávat předběžné otázky nelze

¹⁵¹ Rozhodnutí ESLP ze dne 12. ledna 2006, stížnost č. 26111/02, kauza Mizzi proti Maltě.

považovat za dostačující k zajištění žalobcova „práva na soud“. Je třeba připomenout, že příznivé rozhodnutí nejvyššího soudu bylo zrušeno Ústavním soudem, který rozhodl tak, že zbavil stěžovatele možnosti získat soudní rozhodnutí ve své věci.

ESLP připustil, že za určitých okolností může instituce lhůt pro určení otcovství sloužit zájmům právní jistoty a zájmům dětí. Uplatnění těchto norem nemůže zabránit žalobám na nápravu. ESLP zjistil, že praktická nemožnost popřít otcovství dcery ode dne jejího narození dodnes v podstatě postihla jeho právo na přístup k soudu.

ESLP rozhodl, že vnitrostátní soudy nesprávně posoudily rovnováhu mezi oprávněným zájmem stěžovatele na soudní rozhodnutí o jeho údajném otcovství a na ochranu právní jistoty a zájmu ostatních osob zapojených do jeho případu. Tím vznikla pro stěžovatele nadměrná zátěž a došlo k porušení čl. 6 bodu 1 Úmluvy.

K čl. 8 Úmluvy ESLP uvedl, že stěžovatel neměl nikdy možnost přezkoumat otcovství své dcery krevním testem. Jediné co by se změnilo po novele v roce 1993, která zrušila podmínku utajení porodu, bylo, že stěžovatel měl právo zpochybnit otcovství na základě vědeckých poznatků a důkazů o cizoložství, což nemohl kvůli šestiměsíční lhůtě po narození dítěte.

ESLP konstatoval, že jedinou možností nápravy by bylo znovuotevření lhůty pro podání paternitní žaloby. Kdyby maltské soudy vyhověly jeho návrhům, byly by stěžovatelovy zájmy dostatečně zabezpečeny a stěžovatel by měl oprávněné důvody domnívat se, že dcera není jeho a mohl napadnout paternitní žalobou své otcovství. Dospěl k závěru, že potenciální zájem dcery (sociální realita, že je stěžovatelovou dcerou) nemůže být porovnávána s právem mít alespoň jednou možnost popřít otcovství dítěte, které podle vědeckých důkazů, které získal, není jeho biologickým dítětem.

ESLP má za to, že skutečnost, že stěžovatel neměl možnost popřít své otcovství, nebyla přiměřená zákonem sledovanému cíli tedy, že nebyla nastolena spravedlivá rovnováha mezi obecným zájmem na ochranu právní jistoty rodinných vztahů a právem stěžovatele na přezkoumání právní domněnky o jeho otcovství s ohledem na biologické důkazy. Protože vnitrostátní orgány nedokázaly zajistit stěžovateli respektování jeho práva na soukromý život, došlo k porušení čl. 8 Úmluvy.

f) Rozanski proti Polsku¹⁵²

Stěžovatel začal žít se svou družkou v roce 1990 a v srpnu 1992 se jim narodil chlapec. Jako chlapcův otec byl zaregistrován „Stanislaw F.“, což bylo fiktivní jméno, skládající se ze stěžovatelova křestního jména a příjmení matky.

V dubnu 1994 stěžovatelova družka odešla z domova a nechala svého syna se stěžovatelem. Krátce nato dítě onemocnělo a bylo převezeno do nemocnice. Chlapcova matka pak odvedla syna z nemocnice a skrývala se s ním několik měsíců. Stěžovatel s dítětem už neměl žádný kontakt. Poté se stěžovatel neúspěšně pokusil, aby jeho údajné biologické otcovství bylo uznáno právem. V červenci 1996 uznal své otcovství k dítěti družčin nový partner a byl považován za právního otce dítěte. Stěžovatel opět požádal okresní soud o ustanovení opatrovníka za účelem zahájení paternitního řízení. Žádost byla zamítnuta s tím, že stěžovatel není aktivně legitimován, neboť dítě má právního otce.

Stěžovatel, který tvrdí, že je chlapcovým biologickým otcem, si stěžoval, že mu bylo znemožněno oficiálně uznat otcovství ke svému synu. Dovolává se čl. 8 Úmluvy.

ESLP dospěl k závěru, že stěžovatelův vztah k dítěti má dostatečný základ ve skutečnosti převedení údajného příbuzenství do rámce rodinného života ve smyslu čl. 8 bodu 1 Úmluvy. Zopakoval, že tam, kde existuje rodinné pouto s dítětem, musí stát jednat způsobem umožňujícím, aby se právní vazby vyvinuly a právní záruky umožnily začlenit dítě do rodiny od jeho narození.

ESLP shledal, že klíčovým aspektem případu byla neexistence přímé možnosti přístupu, v němž by stěžovatel mohl podat žalobu na určení otcovství. Tyto postupy byly zahajovány na zcela úvaze úřadů. Dále soud konstatoval, že ve vnitrostátním právu není známo, jakým způsobem by orgány, jimž byla diskreční pravomoc svěřena, rozhodly – zda je možné zpochybnit právní otcovství založené prohlášením jiného muže. Za třetí soud povrchně zkoumal, které orgány vykonávají pravomoc při řešení žalobcovy paternitní žaloby proti takto určenému otcovství. Nebyly podniknuty žádné kroky ke zjištění aktuálních vztahů dítěte, matky a žalobce. Stěžovatel nebyl nikdy dotazován orgány, zda má rodičovské schopnosti. Navíc nikdy nebylo zkoumáno, zda s ohledem na okolnosti případu, by přezkoumání žalobcova otcovství poškodilo zájmy dítěte či nikoliv.

¹⁵² Rozhodnutí ESLP ze dne 18. května 2006, stížnost č. 55339/00, kauza Rozanski proti Polsku.

Orgány ve svých rozhodnutích pouze zopakovaly, že pouhá skutečnost, že dítě bylo právně uznáno jiným mužem je dostatečným důvodem k zamítnutí stěžovatelovy žádosti, aby mu bylo jeho biologické otcovství přiznáno. Za těchto okolností ESLP konstatoval, že stát nedokázal zajistit stěžovateli respektování jeho rodinného života, na který měl podle Úmluvy nárok, a tak došlo k porušení čl. 8 Úmluvy.

g) Jäggi proti Švýcarsku¹⁵³

Stěžovatel se narodil roku 1939. Krátce před jeho narozením státem jmenovaný opatrovník podal žalobu proti jeho údajnému otci A. H., která měla zajistit prohlášení otcovství a vyplácení zajišťovacího příspěvku. Žaloba byla soudem prvního stupně zamítnuta. Na matrice stěžovatelova matka prohlásila, že otcem byl A. H. Stěžovatel byl umístěn do pěstounské rodiny a v roce 1958 jej biologická matka informovala, že A. H. byl jeho otcem.

Stěžovatel tvrdil, že s A. H. měl pravidelný kontakt a dostával od něj dárky a do určitého věku i peněžní obnos. Rodina A. H. tato tvrzení popírala a A. H. odmítal podstoupit test k určení otcovství.

V roce 1997 stěžovatel neúspěšně žádal Ústav soudního lékařství Ženevské univerzity k provedení soukromého testu otcovství. V tomtéž roce zaplatil za prodloužení nájmu hrobky A. H. do roku 2016.

Roku 1999 stěžovatel požádal o přezkum rozsudku z 30. 1. 1948, žádost o provedení DNA testu na ostatcích A. H. byla odvolacími soudy všech stupňů zamítnuta s odůvodněním, že v 60-ti letech je schopen rozvíjet svou osobnost i bez jistoty ohledně totožnosti biologického otce.

U ESLP stěžovatel napadl, že mu nebylo umožněno provést DNA test na mrtvé osobě s cílem zjistit, zda se jednalo jeho biologického otce. ESLP má za to, že osoby, zkoušející určit svůj původ mají eminentní zájem chráněný úmluvou na získání informace, kterou potřebovali, aby zjistili pravdu o důležitém aspektu své osobní identity. Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že zájem na ochraně třetích osob může převážit nad

¹⁵³ Rozhodnutí ESLP ze dne 13. července 2006, stížnost č. 58757/00, kauza Jäggi proti Švýcarsku.

donucením opravňujícím k provedení lékařských testů všeho druhu, včetně DNA testů. Soud tedy posuzoval relativní váhu dotčených zájmů, tj. stěžovatelovo právo na zjištění svého původu s právem třetích osob na nedotknutelnosti mrtvého těla, právo na úctu k mrtvým a veřejný zájem na ochraně právní jistoty.

Dospěl k tomu, že individuální zájem na zjištění původu s věkem nemizí. Kromě toho stěžovatel vždy vykazoval skutečný zájem na zjištění totožnosti svého otce, protože se o tom snažil získat pravdivé informace celý život. Toto chování je způsobeno morálním a duševním utrpením, ačkoli to nebylo lékařsky doloženo.

Dále ESLP konstatoval, že protichůdnost DNA testu, který je relativně žádoucím opatřením. Rodina A. H. neuvádí žádné náboženské nebo filozofické důvody. Navíc, pokud by stěžovatel neobnovil nájemní smlouvu hrobky A. H., klid mrtvého a nedotknutelnost jeho ostatků by byla již narušena v roce 1997. V každém případě, by jeho tělo mohlo být exhumováno v roce 2016, kdy současný nájem končí. Právo na odpočinek v míru má pouze dočasnou povahu.

Kromě toho ESLP uvedl, že soukromý život zesnulého, od něhož má být vzorek DNA získán, nemůže být narušen takovou žádostí, neboť je získáván po smrti. Nakonec ESLP konstatoval, že ochrana právní jistoty nestačí jako důvod k zabránění stěžovateli zjistit svůj původ.

Za těchto okolností ESLP konstatoval, že Švýcarsko nezajistilo stěžovateli právo na respektování soukromého života a že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy.

h) Paulík proti Slovensku¹⁵⁴

Stěžovatel udržoval sexuální poměr se ženou, které se narodila dcera I. Protože stěžovatel popíral otcovství k dítěti, matka podala žalobu na určení otcovství. Okresní soud uplatnil domněnku otcovství podle § 54 zákona o rodině v tehdejší znění, když vyšel z toho, že stěžovatel měl pohlavní styk s matkou dítěte mezi 180 a 300 dny před narozením dcery I. (důkazy byly provedeny výslechem svědků, listinami, krevními testy, dědičně biologickou zkouškou a zprávou sexuologa), a v roce 1970 určil, že otcem dítěte je stěžovatel, a uložil mu povinnost platit výživné.

¹⁵⁴ Rozhodnutí ESLP ze dne 10. října 2006, stížnost č. 10699/05, kauza Paulík proti Slovensku.

V roce 2004 dcera I. a její matka zaslaly svůj krevní vzorek na test DNA, na jehož základě bylo stěžovatelovo otcovství vyloučeno. Stěžovatel se poté obrátil na státní zastupitelství, aby podalo žalobu na popření otcovství podle § 62 zákona o rodině. Dcera při výslechu státním zástupcem uvedla, že nemá proti popření otcovství žádné námitky. Krajský státní zástupce a nejvyšší státní zástupce stěžovatele informovali, že určení jeho otcovství k I. je *res iudicata*, a že tudíž nemají pravomoc nechat věc posoudit soudem.

V roce 2005 podal žalobce ústavní stížnost, jejíž podstatou byla diskrepance existující mezi právním postavením založeným rozsudkem z roku 1970 a skutečnou situací, která vyplynula z testu DNA, a neexistence právních prostředků k nápravě. Ústavní soud shledal, že státní zastupitelství neporušilo pozitivní závazky při ochraně stěžovatelových práv a jednalo v souladu s platným právem. Ústavní stížnost proti státnímu zastupitelství odmítl Ústavní soud jako zjevně neopodstatněnou.

Před ESLP stěžovatel uvedl, že stát zasáhl do jeho práva na soukromý a rodinný život tím, že mu neposkytl právní prostředky k popření otcovství poté, co bylo zjištěno, že není biologickým otcem I.

ESLP připomněl, že základním předmětem čl. 8 Úmluvy je ochrana jednotlivce před svévolným zasahováním ze strany státu. Nepostačí však, že se stát zdrží takových zásahů, ale mohou existovat i pozitivní závazky, které jsou podstatné pro účinné „respektování“ osobního a rodinného života. Jak pro negativní, tak pro pozitivní závazky platí, že musí být dosažena rovnováha mezi konkurujícími si zájmy jednotlivce a společnosti a že stát požívá určitou míru uvážení.

ESLP dále zkoumal, zda uvedené jednání státu, kdy neposkytl žalobci právní prostředky k uvedení stěžovatelova právního postavení do souladu s biologickými fakty, bylo v souladu se zákonem, sledovalo legitimní cíl a prostředky použité k dosažení tohoto cíle byly přiměřené. ESLP uvedl, že závěry státních orgánů byly v souladu se zákonem, rovněž se ztotožnil s názorem vlády, že neexistence právních prostředků ochrany stěžovatelova práva na soukromí sleduje legitimní cíl, jímž je zajištění právní jistoty v oblasti rodinných vztahů a potřeba chránit zájmy dětí. Zbylo tedy posoudit, zda za okolností konkrétního případu byla dosažena rovnováha mezi zájmy stěžovatele a obecným zájmem. Pokud jde o obecný zájem, ESLP podotkl, že domnělá žalobcova dcera

je v současnosti ve věku téměř čtyřiceti let, má svou vlastní rodinu a není odkázána výživou na stěžovatele. Obecný zájem na ochraně jejích práv tedy není tak naléhavý jako v době, kdy byla dítětem. Navíc I. vyjádřila, že nemá námitky proti tomu, aby bylo popřeno stěžovatelovo otcovství. Za těchto okolností se tedy jeví, že neexistence prostředků pro vytvoření souladu mezi právním postavením a biologickými fakty v tomto konkrétním případě nesleduje zájem žádné z dotčených osob. ESLP tudíž dospěl k závěru, že ve stěžovatelově případě nebyla dodržena spravedlivá rovnováha mezi zájmy jednotlivce a společnosti, a došlo tím k porušení žalobcova práva na soukromý život.

Stěžovatel tvrdil, že s ním bylo zacházeno odlišně od těch mužů, jejichž otcovství bylo určeno buď souhlasným prohlášením rodičů, nebo na základě domněnky, že otcem je manžel matky. Tito otcové mohli, na rozdíl od stěžovatele, později otcovství popřít, pokud se objevily nové důkazy, které vylučovaly jejich otcovství. Podle stěžovatele však existuje jen jedna kategorie otců a všichni mají stejná práva a povinnosti, mělo by s nimi tudíž být zacházeno stejně.

Soud souhlasil, že existují jisté rozdíly v zacházení mezi otcí „domnělými“ a stěžovatelem, jehož otcovství bylo určeno soudem. Skutečnost, že existují určité rozdíly mezi dvěma či více jednotlivci, však nevylučuje, že tyto osoby jsou v dostatečně srovnatelném postavení a mají dostatečně srovnatelné zájmy. Soud má za to, že všechny tyto osoby jsou v analogickém postavení. Právní řád jim uděluje rozdílné právní zacházení v tom smyslu, že žalobce, na rozdíl od tzv. „domnělých otců“, nemůže požádat Nejvyšší státní zastupitelství, aby napadlo určení otcovství v zájmu společnosti. Zbývá tedy posoudit, zda toto rozdílné zacházení má objektivní a rozumné odůvodnění. Objektivní a rozumné zdůvodnění podle Soudu znamená, že rozdílné zacházení sleduje legitimní cíl nebo existuje vztah přiměřenosti mezi sledovaným cílem a prostředky použitými k dosažení tohoto cíle. Soud přijal názor, že v zásadě může legitimní zájem na zajištění právní jistoty rodinných vztahů a ochraně zájmů dětí být důvodem pro rozdílné zacházení s osobami, jejichž otcovství bylo předpokládáno, a osobami, jejichž otcovství bylo určeno v řízení před soudem. V tomto konkrétním případě však sledování tohoto zájmu způsobilo ten výsledek, že zatímco žalobce neměl k dispozici žádné prostředky, kterými by mohl napadnout dříve určené otcovství, jiné osoby v analogické situaci tuto možnost měly. Podle stávajícího právního řádu nebyla přípustná žádná odchylka, která by zohlednila zvláštní okolnosti stěžovatelova případu, zejména věk, osobní situaci a přístup I., jakož i ostatních dotčených osob. Soud tudíž dospěl k závěru, že neexistoval vztah přiměřenosti mezi

sledovaným cílem a prostředky k dosažení tohoto cíle použitými a došlo k porušení čl. 14 Úmluvy ve spojení s čl. 8 Úmluvy.

i) Kautzor proti Německu¹⁵⁵

Stěžovatel namítal porušení čl. 8 a 14 Úmluvy (respektování soukromého a rodinného života a diskriminace) tím, že mu nebylo umožněno zpochybnit otcovství jiného muže, aby mohlo být založeno jeho vlastní otcovství, a dále, že doba řízení byla nepřiměřená, a proto neměl k dispozici dostatečné procesní prostředky.

Stěžovatel se oženil s paní D. Návrh na rozvod podali manželé měsíc před tím, než paní D. prohlásila, že je těhotná. Dcera M. se narodila až 5 měsíců po rozvodu. Stěžovatel měl zájem uznat své otcovství a dopisem sdělil matce, že si přeje mít k dítěti přístup. V té době bylo určeno otcovství pana E. souhlasným prohlášením s matkou notářsky ověřeným. Když to stěžovatel zjistil, podal žalobu na určení svého otcovství, v níž tvrdil, že v době rozhodné měl s matkou pohlavní styk. Paní D. v replice odpověděla, že biologickým otcem je pan E., který k ní a i dítěti má rodinný a sociální vztah.

Opatrovník dítěte v řízení u národních soudů prohlásil, že existuje silné sociální a rodinné pouto mezi dítětem a panem E., a je nejdůležitější, aby dítě vyrůstalo v klidu ve své rodině. Na základě toho, soud žalobu zamítl s tím, že podle čl. 1600 odst. 2 BGB mezi dítětem a právním otcem existoval rodinný a společenský vztah. Biologický otec neměl podle čl. 1598 BGB právo požadovat genetické testování a určení otcovství, protože dítě již právního otce mělo.

Odvolání proti tomu bylo zamítnuto proto, že zákonodárce je oprávněn upřednostnit zájem dítěte a jeho právních rodičů před biologickým otcem, je-li otcovství již určeno a zamezit napadení určeného otcovství biologickým otcem. Nebyl shledán prostor pro soud, aby v jednotlivých případech zkoumal, zda je v nejlepším zájmu dítěte, aby biologický otec namítal otcovství. Tímto přístupem též chrání soukromí rodin a odhalení intimních detailů rodinného života.

Srovnáním národních úprav ESLP dospěl k tomu, že je třeba souhlasu matky k určení otcovství dítěte narozeného mimo manželství ve 21 z 26 států Rady Evropy. V 17

¹⁵⁵ Rozhodnutí ESLP ze dne 22. března 2012, stížnost č. 23338/09, kauza Kautzor proti Německu.

členských státech je biologický otec oprávněn v určitých lhůtách popírat otcovství muže, který své otcovství určil souhlasným prohlášením s matkou.

V 15 členských státech zůstává zachován vztah dítěte a muže, který není biologickým otcem, ale žije s dítětem v sociálním a rodinném vztahu. Ve Francii a Španělsku dokonce biologický otec nemůže napadnout otcovství, pokud dítě žije v sociálním a rodinném vztahu s „právním“ otcem po dobu nejméně 4 nebo 5 let. Naopak v 9 členských státech (Maďarsko, Polsko, Slovensko, Švýcarsko atd.) nemá biologický otec aktivní legitimaci k podání paternitní žaloby proti otcovi, jehož otcovství bylo založeno souhlasným prohlášením s matkou. V těchto státech nejsou soudy v zájmu dítěte nebo z jiného důvodu oprávněny rozhodnout, zda biologický otec má právo zpochybnit otcovství.

ESLP konstatoval, že pojem „rodinný život“ zahrnuje i potencionální vztah, který může vzniknout mezi dítětem narozeným mimo manželství a biologickým otcem. V tomto případě je ovšem sporné, zda stěžovatel je otcem či nikoli, neboť neexistují důkazy provedené v rámci řízení před národním soudem. Ačkoli bylo dítě počato v době trvání manželství rodičů, žalobce dítě nikdy neviděl a nikdy mezi dítětem a stěžovatelem nevznikl blízký osobní vztah, který by zakládal rodinný život. Posouzení toho, co je v nejlepším zájmu dítěte má prvořadý význam, a proto v závislosti na povaze konkrétního případu může mít nejlepší zájem dítěte přednost i před právem rodiče na určení jeho biologického rodičovství.

ESLP dospěl k závěru, že je markantní určitá tendence států umožnit muži, který tvrdí, že je biologickým otcem dítěte, zahájit řízení k popření otcovství muže, který byl určen souhlasným prohlášením s matkou dítěte. Na jednu stranu ESLP uznává stěžovatelův zájem na zjištění pravdy o původu dítěte, ale na druhou stranu nelze opominout existující rodinný vztah mezi dítětem a jeho právním otcem, který s ním a s matkou žije a zajišťuje denní rodičovskou péči, což svými rozhodnutími upřednostnily národní soudy.

ESLP dovodil, že z čl. 8 Úmluvy vyplývá i to, že státy musí přezkoumat, zda je skutečně v nejlepším zájmu dítěte, aby biologický otec navázal vztah s dítětem, zejména umožněním styku s dítětem. Tak může dojít k určení biologického (na rozdíl od právního) otcovství, pokud ze zvláštních okolností případu, kontakt mezi údajným biologickým otcem (za předpokladu, že je skutečným biologickým otcem) je považován za nejlepší

zájem dítěte. V důsledku toho nelze zcela vyloučit možnost biologického otce domáhat se určení svého otcovství, bez toho, aby zde byly důležité důvody, které sledují nejlepší zájem dítěte.

ESLP se domnívá, že rozhodnutí o tom, zda údajné biologické otcovství může zpochybnit již založené právní otcovství, spadá do uvážení členských států, a proto v tomto případě nedošlo k porušení čl. 8 Úmluvy.

j) Ahrens proti Německu¹⁵⁶

Stěžovatel namítal, že mu vnitrostátní soudy odmítly umožnit popření otcovství jiného muže a tím porušily jeho právo na respektování rodinného života a diskriminovaly jej.

Stěžovatel měl krátký nemanželský sexuální poměr s paní P, která počala dítě, a následně s panem M., jako svým dlouhodobým partnerem, souhlasně prohlásila o otcovství pana M. V řízení před národními soudy vyšlo najevo, že biologickým otcem není pan M., ale stěžovatel. Nicméně soud vyššího stupně rozhodl, že stěžovatel neměl vůbec právo napadnout otcovství pana M., protože u něj byl založen sociální a rodinný vztah s dítětem, a dovodil, že práva biologického otce by neměla převážet nad zájmy stejně chráněných práv právního otce, pokud převzal rodičovskou odpovědnost ve smyslu sociálního otcovství.

V dalších bodech ESLP zopakoval rozhodnutí obdobně jako ve věci Kautzor proti Německu. Dovodil, že rozhodnutí, zda biologický otec je legitimován zpochybnit otcovství založené souhlasným prohlášením matky a muže, který tvrdí, že je otcem dítěte, spadá do uvážení členských států. Vzhledem k tomu, že existoval rodinný a sociální vztah mezi právním otcem a dítětem, bylo v zájmu dítěte, aby zůstal zachován.

ESLP rozhodl, že čl. 8 Úmluvy tedy Německo neporušilo, na rozdíl od čl. 14 ve spojení s čl. 8, v němž dospěl k závěru, že biologický otec byl znevýhodněn na úkor matky, sociálního otce a dítěte v otázce popření otcovství.

¹⁵⁶ Rozhodnutí ESLP ze dne 22. března 2012, stížnost č. 45071/09, kauza Ahrens proti Německu.

k) Godeli proti Itálii¹⁵⁷

Italský občanský zákoník (stejně jako francouzský Code Civile) upravuje utajený porod v čl. 250.

Stěžovatelka (jedno z dvojčat) byla adoptována. Při zjišťování své identity byly její žaloby zamítnuty soudy všech stupňů. Stěžovatelka namítala, že italská úprava možnosti adoptovaného dítěte později poznat svůj původ je v rozporu s mezinárodními dokumenty (Úmluva, Úmluva o právech dítěte, doporučení 1443/2000), které berou v úvahu zájem dítěte. Stěžovatelka argumentuje odlišností italské úpravy od francouzské (zejm. rozsudek Odièvre proti Francii), protože nevyžaduje identifikační informace o matce a biologické rodině a tím preferuje pouze zájem matky.

ESLP konstatoval, že Itálie stěžovatelce zcela a konečně odmítla přístup ke zjištění informací o jejím biologickém původu, a proto došlo k porušení čl. 8 Úmluvy.

V bodech 28 až 32 je srovnání úpravy práva znát svůj původ v jednotlivých státech Evropy. Tato ustanovení nejsou výjimečná a v nedávné době je přijala většina států Evropy. Je zde zmínka o úpravě utajovaných porodů ve Francii i České republice. Výjimečně je upravena zákonná anonymita jednoho či obou rodičů (zejména v Itálii, Lucembursku a Francii). Stejná faktická nemožnost získat informace o svém původu ovšem dopadá i na děti, které byly opuštěny v baby-boxech. Utajení informací o původu může být upraveno jen relativně (Španělsko, Maďarsko). Právní úpravy jsou koncipovány v zájmu dítěte, které hledá svou biologickou matku (Bulharsko, Chorvatsko, Makedonie), nebo v zájmu matky, která může najít své dítě (Ukrajina). Přístup k informacím o narození je někdy umožněn i od minimálního věku (Chorvatsko, Německo, Maďarsko, Lotyšsko, Portugalsko).

ESLP konstatoval, že přístup k informacím o původu a znalost totožnosti biologických rodičů není stejného druhu jako přístup k osobnímu spisu nebo vyhledávání důkazů o údajném otcovství. Dále se ESLP domnívá, že právo na identitu, na němž právo znát svůj původ spočívá, je nedílnou součástí práva na ochranu soukromí. Soud posuzoval konkurující si zájmy mezi ochranou matky a legitimní žádostí žalobkyně na zjištění

¹⁵⁷ Rozhodnutí ESLP ze dne 25. září 2012, stížnost č. 33783, kauza Godelli proti Itálii.

informací o jejím původu. Dospěl k závěru, že (na rozdíl od kauzy Odiévre proti Francii) stěžovatelka neměla přístup k žádným informacím o biologickém původu

Shrnutí

Ze shora analyzovaných případů evropských zemí lze učinit následující závěry:

1. ve všech státech existuje zákonná domněnka, podle níž se za otce dítěte považuje manžel matky, narodilo-li se dítě za trvání manželství, případně v určitém časovém úseku po něm (typicky se jedná o období do 300 dnů od zániku manželství, ale mohou existovat určité nepodstatné odchylky),
2. lze rozlišit v podstatě 2 odlišné typy stanovení počátku popěrné lhůty v případě, že otcovství popírá otec (manžel matky) s tím, že existují i další varianty, které nelze s určitostí zařadit ani do jednoho z těchto dvou základních typů:
 - a) lhůta běží od okamžiku, kdy se otec dozvěděl (či mohl dozvědět) o skutečnostech základajících pochybnosti o jeho otcovství (některé právní úpravy vyžadují nikoliv pochybnosti, ale vědomost o skutečnostech vyvracejících otcovství),
 - b) lhůta běží od okamžiku, kdy se otec dozvěděl o narození dítěte.

Ve Francii pak novela občanského zákoníku z roku 2006 zavedla institut osobní vazby (*possession d'état*; blíže k tomu viz shora), který má zvláštní vliv na běh popěrné lhůty, a z toho důvodu nelze ani Francii řadit do jednoho ze dvou obecných typů. (Přehled těchto úprav zachycuje tab. 3.)

Tab. 3: Přehled zemí a jejich typové zařazení

	Stát	Začátek běhu popěrné lhůty (otec - manžel matky)	Délka popěrné lhůty
Typ A	Spolková republika Německo ¹⁵⁸	okamžik, kdy se dozvěděl o skutečnostech svědčících proti otcovství, resp. o skutečnostech zakládajících pochybnosti o dosavadní domněnce otcovství	2 roky
	Rakousko ¹⁵⁹	okamžik, kdy vyšly najevo skutečnosti svědčící pro popření	2 roky
	Nizozemsko	den, kdy se dozvěděl o tom, že pravděpodobně není otcem dítěte	1 rok
	Norsko	okamžik, kdy se dozvěděl o skutečnosti, která ukazuje na to, že manžel není otcem	1 rok
	Bosna a Hercegovina ^a	okamžik, kdy otec zjistil konkrétní skutečnosti, které ho vedou k závěru, že není otcem	6 měsíců
	Lotyšsko ¹⁶⁰	den, kdy se dozvěděl, že není skutečným otcem dítěte	2 roky
	Estonsko	okamžik, kdy se otec dozvěděl či mohl dozvědět o skutečnostech svědčících o tom, že není otcem	1 rok
Typ B	Polsko ¹⁶¹	okamžik, kdy se dozvěděl o narození dítěte	6 měsíců
	Slovensko ¹⁶²	okamžik, kdy se muž dozvěděl o tom, že se manželce narodilo dítě	3 roky
	Finsko ¹⁶³	den narození	2 roky
	Maďarsko ¹⁶⁴	den, kdy se dozví o narození dítěte	1 rok
	Dánsko ¹⁶⁵	den narození	3 roky
	Itálie	den narození; prokáže-li, že nevěděl o narození dítěte, lhůta počíná běžet ode dne, kdy se o narození dozvěděl	1 rok
Nezařazené	Francie ¹⁶⁶	existuje-li osobní vazba: okamžikem, kdy mezi dítětem a otcem skončila	5 let
		neexistuje-li osobní vazba: okamžikem, kdy je považován za otce	10 let

¹⁵⁸ Ustanovení § 1600b BGB.

¹⁵⁹ Ustanovení § 158 odst. 1 ABGB.

¹⁶⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 84/2012 Sb.

¹⁶¹ Ustanovení čl. 69 rodinného a opatrovnického zákoníku.

¹⁶² Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 282.

¹⁶³ Důvodová zpráva k zákonu č. 84/2012 Sb.

¹⁶⁴ Ustanovení § 43 zákona o manželství, mateřství, rodině a opatrovnictví.

¹⁶⁵ Klimentová, D.: Dánská právní úprava otcovství in sborník Pocta Sentě Radvanové. Praha, Wolter Kluwers, 2009, s. 269.

¹⁶⁶ Code Civil. 1. vydání. Paris, Dalloz, s. 371 – 422 (Titre Préliminaire, Livre 1 – Des Persones, Titre VII – De la Filiation, articles 310-1 – 342-8).

9. Závěr

Problematika českého právního stavu posledních let ohledně krátké lhůty pro popření otcovství manželem matky je po novele zákona více v souladu s úpravami okolních států tím, že došlo k prodloužení lhůty a změně počátku běhu popěrné lhůty. Na rozdíl od původního ustanovení, kdy byla šestiměsíční lhůta započata okamžikem, kdy se manžel matky dozvěděl o tom, že se jeho manželce narodilo dítě, současná úprava počítá s šestiměsíční lhůtou, která plyne od okamžiku, kdy manželce matky vzniknou důvodné pochybnosti o tom, že je otcem dítěte, ovšem maximálně do tří let věku dítěte. Nový občanský zákoník tuto lhůtu ještě prodloužil tak, že objektivní lhůta je stanovena na šesti letech věku dítěte. Touto úpravou došlo k tomu, že se Česká republika přesunula z výše nahlíženého typu B, kdy je rozhodný okamžik, v němž se manžel matky dozví, že se v manželství narodilo dítě, do typu A, v němž je rozhodný okamžik, kdy se otec dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodné pochybnosti o jeho otcovství.

Po podrobné analýze výše uvedených skutečností lze dojít k závěru, že v některých ohledech se úpravy v jednotlivých státech stále liší, v některých ohledech dochází k jistému sblížení úprav. Národní soudy mají v jednotlivých zemích různou míru uvážení. Příkladem může být možnost podat žalobu na popření otcovství mužem, který tvrdí, že je otcem dítěte, ačkoli již dítě má sociálního (případně i právního) otce.

V poslední době je markantní tendence k preferování sociálního rodičovství na úkor rodičovství právního a dokonce i biologického. Tato skutečnost je patrná nejen v nejnovějších rozsudcích ESLP i Ústavního soudu., ale i v zákonné úpravě. Důvodem, který k tomu vede je to, že nad biologickým původem může převážet zájem dítěte v tom ohledu, že sociální otec zajišťuje vhodnější denní péči o dítě a zejména u něj je prokazatelný zájem na této péči, což se v některých případech nedá říci o biologických otcích. (Zde odkazují na výše uvedená rozhodnutí ESLP v kauzách Ahrens proti Německu a Kautzor proti Německu.) V České republice se tato tendence zobrazila v novele zákona o rodině provedené zákonem č. 84/2012 Sb. v úpravě § 62 odst. 2, v němž je tato preference jednoznačně podložena zájmem dítěte na zachování vztahu s mužem, který sice vzhledem ke všem okolnostem není otcem dítěte, ale pro dítě je vhodnější, aby tato vazba byla zachována na úkor biologického otcovství.

A tak s ohledem na další vývoj v oblasti určování a popírání otcovství, a preferencemi otcovství sociálního lze tvrdit, že Pomponiovo římskoprávní pravidlo uvedené v Digestech knize 50 titul 17 fragment 9 *Iura sanguinis nullo iure civili dirimi possunt* (neboli právo pokrevnosti nemůže zrušit žádné civilní právo) neplatí absolutně a současná společnost se od něj v těch případech, kdy je to ve prospěch rodinného života v sociálním úhlu pohledu, může odklonit.

SHRNUTÍ

Tato práce se zabývá určováním a popíráním otcovství jakožto jednoho z druhů rodičovství. Hlavní témata analyticky zkoumá a popisuje z historického a komparativního hlediska. Systematicky pojednává o právních pramenech, vývoji institutu, obecné úpravě rodičovství, určování mateřství, určování otcovství a jeho třech domněnkách, popírání otcovství a v závěrečné části přikládá komparatistickou studii úprav vybraných evropských států a aktuální judikatury Evropského soudu pro lidská práva, která pojednává o dané problematice. Členění práce odráží úpravu určování a popírání otcovství v platném a účinném zákoně o rodině, tzn. po části, která se zabývá určením mateřství, navazuje část o určení otcovství a popření otcovství. Části o určování a popírání otcovství sledují problematiku svým dělením podle systému domněnek určování otcovství.

S ohledem na obsáhlost institutu určování a popírání otcovství se práce zabývá též procesní problematikou spojenou s dokazováním různými důkazními prostředky a vývojem jejich používání v důsledku vědeckých pokroků na poli biologie, genetiky a medicíny.

Práce pojednává a zpracovává i novou úpravu provedenou zákonem č. 84/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Tato novela nabyla účinnosti 20. března 2012. K přijetí této úpravy nedošlo ovšem v krátkém časovém horizontu, ale byla důsledkem dlouhodobé rozhodovací praxe soudů, která vyvrcholila dne 8. července 2011 tím, že Ústavní soud svým plenárním nálezem, sp. zn. Pl. ÚS 15/09, zrušil ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině, kde byla zakotvena výchozí úprava popírání prvé domněnky otcovství, tj. popěrné právo manžela matky, a jeho lhůta. V důsledku toho, že tato lhůta byla v České republice jednou z nejkratších v porovnání se ostatními státy Evropy, je třeba zabývat se i úpravou popěrného práva evropských států z komparativního hlediska.

Na další významné změny problematiky určování a popírání otcovství je nutno upozornit s ohledem na nový občanský zákoník, který byl přijat jako zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s účinností ode dne 1. ledna 2014. Problematika určování a popírání otcovství je zahrnuta do nového občanskoprávního kodexu v jeho hlavě II. Příbuzenství a švagrovství, díl 2 Poměry mezi rodiči a dítětem, oddíl 1 Určování rodičovství. Práce se zabývá komparatistikou obou platných úprav a analyticky zkoumá rozdílné prvky.

ABSTRACT

This thesis deals with paternity as one of the types of parenthood, specifically with the determination and denial of paternity. Main topics are analytically examined and described from the historical and comparative perspective. It systematically discusses the legal sources, the development of the concept, the general arrangements for parenthood, the determination of maternity, the determination of paternity and its three legal assumptions, the denial of paternity. In its final chapter, the thesis provides a comparative study on law in selected European countries and on the case-law of the European Court of Human Rights related to this issue. The thesis structure reflects that of the Family Act as amended, i. e. the chapter that deals with the determination of motherhood is followed by the chapter on the determination and denial of paternity. The chapters that deal with the determination and denial of paternity respect the legal division of the issue regulated by the system of legal assumptions related to the determination of paternity.

Given the extent of the concept of the determination and denial of paternity, the thesis deals with procedural issues, in particular with different types of evidence and the evolution of their use as a result of scientific developments in the field of biology, genetics and medicine.

Furthermore, the thesis focuses on new legislation implemented by Act No. 84/2012 Coll. amending Act No. 94/1963 Coll., the Family Act, as amended, which came into effect on 20 March 2012. However, this Act was not adopted within a short time of period but rather was a result of long-term decision-making practice of the courts, which culminated on 8 July 2011 when the Constitutional Court annulled the provisions of section 57 paragraph 1 of the Family Act by its plenary finding no. Pl. US 15/09. The above mentioned section laid down the denial of the first legal assumption of paternity, i. e. the mother's husband's right to deny his paternity and its deadline. Since the deadline for the denial of paternity laid down in Czech law was one of the shortest ones in comparison with other European countries, it is necessary to consider this issue from a comparative perspective

Other significant changes related to the determination and denial of paternity came with the new Civil Code, which was adopted by the Parliament, published in the Collection of Laws under no. 89/2012 Coll. The new Civil Code which will come into effect on 1 January 2014 and will replace the Family Act. The issue of the determination and denial of

paternity is included in the new Civil Code in Chapter II. Consanguinity and affinity, Section 2 Relations between parents and child, Sub-section 1 Determination of parenthood. Therefore, this thesis also deals with the comparison of the Family Act and the new Civil Code and analytically examines their differences.

Název diplomové práce: Určení a popření otcovství
Determination and denial of paternity

Klíčová slova: 1. Otcovství
2. Určení a popření otcovství
3. Domněnky

Keywords: 1. Paternity
2. Determination and denial of paternity
3. Legal assumptions of paternity